

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

PEYZAJ MİMARLIĞI ANABİLİM DALI

**GELİBOLU TARİHİ ALANI'NDA BULUNAN YERLİ VE YABANCI
ANMA MEKÂNLARININ PEYZAJ MİMARLIĞI AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZGE URUK

Tez Danışmanı

PROF. DR. ABDULLAH KELKİT

ÇANAKKALE – 2022

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

PEYZAJ MİMARLIĞI ANABİLİM DALI

**GELİBOLU TARİHİ ALANI'NDA BULUNAN YERLİ VE YABANCI ANMA
MEKÂNLARININ PEYZAJ MİMARLIĞI AÇISINDAN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZGE URUK

Tez Danışmanı

Prof. Dr. ABDULLAH KELKİT

ÇANAKKALE – 2022

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Özge URUK tarafından Prof. Dr. Abdullah KELKİT yönetiminde hazırlanan ve **01/07/2022** tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**Gelibolu Tarihi Alanı’nda Bulunan Yerli ve Yabancı Anma Mekânlarının Peyzaj Mimarlığı Açısından İncelenmesi**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Prof. Dr. Abdullah KELKİT

(Danışman)

Prof. Dr. Murat ZENCİRKIRAN

Doç. Dr. Alper SAĞLIK

.....

.....

.....

Tez No :10214487

Tez Savunma Tarihi :01/07/2022

.....

Doç. Dr. Yener PAZARCIK

Enstitü Müdürü

.../.../2022

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Özge URUK

01/07/2022

TEŞEKKÜR

Bu tezin gerçekleŐtirilmesinde, çalıŐmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen saygı değer danışman hocam Prof. Dr. Abdullah KELKİT, alıŐma sũresince bilgi ve birikimlerinden yararlandığım Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı'ndaki Sayın baŐkanlarıma ve çalışma arkadaŐlarıma, tũm zorlukları benimle gũęũsleyen ve hayatımın her evresinde bana destek olan değerli eŐim Oęuzhan URUK'a ve aileme sonsuz teŐekkũrlerimi sunarım.

Özge URUK

anakkale, Temmuz 2022

ÖZET

GELİBOLU TARİHİ ALANI'NDA BULUNAN YERLİ VE YABANCI ANMA MEKÂNLARININ PEYZAJ MİMARLIĞI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Özge URUK

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Yeterlik Tezi

Danışman: Prof. Dr. Abdullah KELKİT

01/07/2022, 107

Çanakkale Muharebeleri'nde şehit düşen binlerce Türk askeri zorlu şartlar altında defnedilmiştir. Günümüze kadar ulaşmış olan gerçek şüheda kabristanlarının, şehitliklerin bir kısmı ihya edilmiş, koruma altına alınmış ve mekânsal düzenlemeleri yapılmıştır. Bu alanlarda, muharebe dönemini anlatan mimari sanat eserlerinin (heykel, anıt, kitabe, siper, rölyef vb.) mekânsal düzenlemelere dahil edilmesi sonucunda bu alanlar anma mekanlarına dönüşmüştür.

İtilaf Devletleri adına savaşan yabancı kuvvet askerleri de Gelibolu Yarımadası'nda can vermiş ve defin işlemleri yapılmıştır. Defnedilen yabancı askerlerin buldukları bölgeler koruma altına alınarak mezarlıklar oluşturulmuş, anma mekânı halini almıştır.

Savaş alanlarının yaşandığı bu bölgede oluşturulan yerli ve yabancı anma mekanları düzenlemelerinin ortak amacı; savaşan askerlerin hatıralarını korumak, askerleri onurlandırmak, hatırlatmak ve gelecek kuşaklara aktarmaktır. Her millet toprak altında yatan askerleri adına toprak üstünde bu duyguları yaşatmak amacıyla düzenlemeler yapmıştır. Yerli ve yabancı anma mekanları olarak nitelendirilen bu alanların mekânsal düzenlemeleri peyzaj mimarlığı disipliniyle incelenmiştir.

Muharebeler sonucunda oluşan şehitlikler ve mezarlıklar anma mekanlarına dönüştürülmüş, ihyası, inşası ve bakımı her milletin kendi sorumluluğu altına bırakılmıştır. Milletler, anma mekanlarını oluştururken kendi dini, milli ve ulusal tasarım kriterleri

doğrultusunda planlamalar ve uygulamalar yapmışlardır. Yerli ve yabancı anma mekanlarının oluşumunun; tarihsel süreçleri, tasarım kriterleri ve yapım teknikleri farklılık göstermektedir.

Anma mekanlarının; tasarım gerekçeleri, ihya ve inşasının başlangıç-bitiş süreci, inşa eden kurum ve kuruluşları, tasarlayanı, tasarımlardaki değişiklikleri, milli-dini sembol kullanımı, sınırlandırma şekilleri, mekanların diğer alanlar ile kurgulanması, ziyaretçilere yönelik düzenlemeleri, tasarımların somut/soyut yönü ve kişilere yönelik düzenlemeleri gibi özelliklerine göre farklılıklar gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle Türk askerleri adına yapılması planlanan yeni anma mekânı düzenlemelerine ışık tutacak tasarım kriterleri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale Savaşı, Gelibolu, tarihi alan, anma mekânı, şehitlik, peyzaj mimarlığı

ABSTRACT

INVESTIGATION OF LOCAL AND FOREIGN MEMORIAL SPACES IN THE HISTORICAL SITE OF GELİBOLU IN TERMS OF LANDSCAPE ARCHITECTURE

Özge URUK

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Master of Science Thesis in Landscape Architecture

Co-supervisor: Prof. Dr. Abdullah KELKİT

01/07/2022, 107

Thousands of Turkish soldiers who were martyred in the Battle of Canakkale were buried under difficult conditions. As a result of the inclusion of architectural works of art describing the war period in these areas where the war took place, these areas have turned into places of memorial spaces.

Foreign soldiers who fought on behalf of the Entente Powers also died on the Gallipoli Peninsula and burials were carried out. The areas where the foreign soldiers were buried were taken under protection and cemeteries were created and became a place of memorial spaces.

The common purpose of domestic and foreign memorial spaces arrangements created in this region where the battlefields are experienced; to preserve the memories of the soldiers who fought, to honor the soldiers, to remind them and to pass them on to future generations. Every nation has made arrangements in order to keep these feelings alive on behalf of their soldiers lying under the ground. The spatial arrangements of these areas, which are described as domestic and foreign memorial places, have been examined by the discipline of landscape architecture.

Martyrdoms and cemeteries formed as a result of the Gallipoli War have been transformed into memorial spaces, and their restoration, construction and maintenance has been left under the responsibility of each nation. Nations have made plans and practices in

line with their own religious, national and national design criteria while creating memorial places. The formation of domestic and foreign memorial places; historical processes, design criteria and construction techniques differed, and memorial spaces were formed independently of each other.

The memorial spaces in the study area; the reasons for the design, the beginning-finish process of the revival and construction, the institutions and organizations that revive and build, the designer and the implementer, the changes in the designs over time, the use of national-religious symbols, the forms of delimitation, the construction of the spaces with other areas, the arrangements for the visitors, the concrete/ It has been concluded that it differs according to its features such as its abstract aspect and personal arrangements. In particular, the design criteria that will shed light on the new memorial site arrangements planned to be made on behalf of Turkish soldiers have been put forward.

Keywords: Gallipoli War, Gallipoli, historical site, memorial space, martyrdom, landscape architecture

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ONAY SAYFASI	i
ETİK BEYAN	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
SİMGELER ve KISALTMALAR	x
TABLolar DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Çanakkale Muharebeleri'nin Önemi	2
1.2. Gelibolu Tarihi Alanı'nda Savaş Turizmi	3

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE/ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

2.1. Kuramsal Çerçeve	5
2.1.1. Savaş Alanları	5
2.1.2. Anma Mekânları	6
2.1.3. Peyzaj Tasarımı	10
2.2. Araştırma Alanı İle İlgili Önceki Çalışmalar	12
2.3. Araştırma Konusu İle İlgili Önceki Çalışmalar	15

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MATERYAL ve YÖNTEM

3.1. Materyal	21
3.2. Yöntem	24

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Araştırma Alanının Tarihi Önemi.....	26
4.2. Araştırma Alanının Doğal Özellikleri	27
4.2.1. Jeolojik ve Topoğrafik Yapı	27
4.2.2. Bitki ve Orman Varlığı.....	28
4.2.3. Fauna	31
4.2.4. İklim Yapısı	32
4.2.5. Hidrolojik Yapı.....	33
4.3. Araştırma Alanının Kültürel Özellikleri.....	34
4.3.1. Nüfus	34
4.3.2. Yerleşim.....	35
4.3.3. Kültürel ve Tarihi Mekanlar	36
4.4. Araştırma Alanının Yasal-Yönetmelik Yapısı ve Plan Kararları.....	40
4.4.1. Yasal-Yönetmelik Yapı.....	40
4.4.2. Plan Kararları.....	41
4.5. Gelibolu Tarihi Alanında Bulunan Yerli ve Yabancı Anma Mekanları.....	43
4.5.1. Yerli Anma Mekanları.....	44
4.5.2. Yabancı Anma Mekanları.....	71

BEŞİNCİ BÖLÜM SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Yerli Anma Mekanları Peyzaj Tasarım Kriterleri	86
5.2. Yabancı Anma Mekanları Peyzaj Tasarım Kriterleri	90
5.3. Öneriler	93
KAYNAKÇA	100

SİMGELER ve KISALTMALAR

CATAB	Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı
CWGC	Commonwealth War Graves Commission
GEEAYK	Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
GYMP	Gelibolu Yarımadası Milli Parkı
GYTMP	Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı
Ha	Hektar
IUCN	International Union for Conservation of Nature-Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği
KVTVKK	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Komisyonu
MGM	Meteoroloji Genel Müdürlüğü
ÖDA	Önemli Doğal Alan
TKTVYK	Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu
UDGP	Uzun Devreli Gelişim Planı
%	Yüzde oranı
m ²	Metrekare
vb	Ve benzeri

TABLULAR DİZİNİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
Tablo 1	Tarihi Alan'ın morfolojik yapısı	28
Tablo 2	Gelibolu Tarihi Alanı orman varlığı	29
Tablo 3	Orman alanlarının nitelikleri	31
Tablo 4	Gelibolu Tarihi Alanının iklim verileri	33
Tablo 5	Tarihi Alan nüfus gelişimi	35
Tablo 6	Tarihi Alan yerleşim kullanımları	36
Tablo 7	Tarihi Alan kültürel ve tarihi mekân büyüklükleri	37
Tablo 8	Tarihi Alan anma mekanlarının arazi kullanım değerleri	44
Tablo 9	Yerli anma mekanlarına ait yapısal ve bitkisel düzenlemeler	87
Tablo 10	Yabancı anma mekanlarına ait yapısal ve bitkisel düzenlemeler	91
Tablo 11	Yerli ve yabancı anma mekanlarına ait peyzaj tasarım kriterleri	94

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil No	Şekil Adı	Sayfa No
Şekil 1	Gelibolu Yarımadası uydu görüntüsü	21
Şekil 2	Araştırma alanında yerli anma mekanları haritası	22
Şekil 3	Araştırma alanında yabancı anma mekanları haritası	23
Şekil 4	Gelibolu Tarihi Alanında bulunan şehitlikler ve mezarlıklar	43
Şekil 5	Conkbayırı bölgesi alan kullanımları	47
Şekil 6	Atatürk Zafer Anıtı, Yeni Zelanda Anıtı ve Mezarlığı, Nazif Çakmak Anıtı, Atatürk'ün Saatinin Parçalandığı Yer, siperler ve Türk bayrağı	48
Şekil 7	Conkbayırı yapısal düzenlemeler	49
Şekil 8	Conkbayırı siper düzenlemeleri	49
Şekil 9	Conkbayırı Atatürk Zafer Anıtı ve Yeni Zelanda Anıtı	50
Şekil 10	Nazif Çakmak Anıtı ve Atatürk'ün Saatinin Parçalandığı Yer	51
Şekil 11	57. Piyade Alayı Şehitliği alan kullanımları	52
Şekil 12	57. Piyade Alayı Şehitliği	53
Şekil 13	57. Piyade Alayı Şehitliği anıtı ve giriş kemeri	53
Şekil 14	57. Piyade Alayı Şehitliği simgesel mezarlık alanı	54
Şekil 15	Mezar taşları ve tek kitabe	55
Şekil 16	57. Piyade Alayı Şehitliği kitabeler	55
Şekil 17	57. Piyade Alayı Şehitliği rölyef	56
Şekil 18	57. Piyade Alayı Şehitliği rölyef çizimi	56
Şekil 19	Hüseyin Kaçmaz ve torununun heykeli	56
Şekil 20	57. Piyade Alayı Şehitliği bronz asker heykeli	57
Şekil 21	Şehitler Abidesi yarışma başvurusu planları	59
Şekil 22	Şehitler Abidesi alan kullanımları	60

Şekil 23	Şehitler Abidesi kitabesi	61
Şekil 24	Şehitler Abidesi servili yol	61
Şekil 25	Şehitler Abidesi ön görünümü	62
Şekil 26	Şehitler Abidesi rölyefi	63
Şekil 27	Şehitler Abidesi temsili mezarlık	63
Şekil 28	Şehitler Abidesi Türk bahçesi	65
Şekil 29	Şehitler Abidesi Türk bahçesinde bulunan tabelalar	65
Şekil 30	Şehitler Abidesi Türk bahçesi genel görünümü	65
Şekil 31	Şehitler Abidesi Meçhul Asker	66
Şekil 32	Şehitler Abidesi sergilenen savaş materyalleri	66
Şekil 33	Şehitler Abidesi Camisi mimari proje kesiti	67
Şekil 34	Şahindere Şehitliği Anma Mekânı	67
Şekil 35	Şahindere Şehitliği genel görünümü	68
Şekil 36	Şahindere Şehitliği genel görünümü	68
Şekil 37	Şahindere Şehitliği gerçek mezarlık alanı	69
Şekil 38	Şahindere Şehitliği Anıtı	69
Şekil 39	Yahya Çavuş Anıtı	70
Şekil 40	Yahya Çavuş Şehitliği bilgilendirme duvarı ve mezar taşları	70
Şekil 41	Yahya Çavuş Şehitliği Türk siperleri	71
Şekil 42	Yahya Çavuş Şehitliği genel görünümü	71
Şekil 43	Yeni Zelanda Mezarlığı planı	73
Şekil 44	Yeni Zelanda Anıtı ve Mezarlığı	73
Şekil 45	Yeni Zelanda Anıtı	74
Şekil 46	Yeni Zelanda Anıtı ve Mezarlığı girişi	74
Şekil 47	Lone Pine Anıtı ve Mezarlığı	75
Şekil 48	Lone Pine Anıtı	76

Şekil 49	Lone Pine Anıtı ve Mezarlığı genel görünümü	76
Şekil 50	Lone Pine Anıtı ve Mezarlığı mezar taşları	77
Şekil 51	Lone Pine Anıtı ve Mezarlığı girişinde bulunan hudut taşları	77
Şekil 52	Lone Pine Anıtı ve Mezarlığı mezar taşı	78
Şekil 53	Anzak Tören Alanı ve Sfenks	79
Şekil 54	Anzak Tören Alanı Anzac duvarı	79
Şekil 55	Anzak Tören Alanı	80
Şekil 56	Anzak Tören Alanı denizden görünüm	80
Şekil 57	Anzak Tören Alanı anma duvarı	80
Şekil 58	Fransız Anıtı	81
Şekil 59	Fransız Anıtı ve Mezarlığı genel görünüm	82
Şekil 60	Fransız Anıtı ve Mezarlığı bitkisel materyaller	82
Şekil 61	Fransız Anıtı ve Mezarlığı toplu mezarlar	83
Şekil 62	Fransız Anıtı ve Mezarlığı mezar taşları	83
Şekil 63	Cape Helles Anıtı planı	84
Şekil 64	Cape Helles Anıtı	84
Şekil 65	Cape Helles Anıtı ön görünüm	85
Şekil 66	Cape Helles Anıtı bilgilendirme duvarı	85
Şekil 67	Cape Helles Anıtı girişi hudut taşları	85

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı'nın en kanlı cephelerinden biri olan Çanakkale Cephesi; 1915-1916 yılları arasında İtilaf Devleti ile Osmanlı Devleti askerlerinin savaştığı yerdir. Çanakkale Cephesi Gelibolu Yarımadası'nda gerçekleşmiştir. Bu yarımada; İtilaf Devletleri askerleri ile çevrelenmiş, yarımadaya çıkartma yapılmış ve Türk askerleri vatanlarını savunmuşlardır (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2021).

Bu muharebeler esnasında birçok asker Gelibolu Tarihi Alanı'nda can vermiş ve bu alana defnedilmişlerdir. İngiliz, Fransız, Avustralya ve Yeni Zelanda askerlerinin kaybedildiği bu alanlarda askerleri defnetmek amacıyla mezarlıklar oluşturulmuştur (Akıngüç, 2010; Bozkurt, 2012; Özçelik, 2012; Gürler, vd. 2016).

Türk Milleti olarak Çanakkale Muharebeleri'nde mücadele edenlere hak ettikleri saygıyı ve minneti göstermek gerekmektedir. Türk vatandaşların en önemli görevlerinden biri ise Türk askerlerinin hatıralarını koruyarak yaşatmaktır. Bu sebeple de Çanakkale Muharebeleri esnasında Gelibolu Tarihi Alanı'nda; toprak altında yatanları toprak üstünde yaşatmak için çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Tüm bu düzenlemelerin ortak adı kabul edilen anma mekânların tasarımı ise önemle üzerinde durulması bir husustur.

1916 yılından itibaren günümüze kadar anma mekanları oluşturulmuştur. Bu anma mekanlarının konumları, topoğrafik yapısı, tasarım kriterleri vb. birbirlerinden farklıdır. Farklı dönemlerde inşa edilen anma mekanlarının tasarım özellikleri de yapıldıkları dönemleri yansıtmakta olup mekanlar arasında tekdüze bir durum gözlenmemektedir.

Bu çalışma sayesinde; mevcutta bulunan anma mekanlarının iyileştirilmesi, bakım onarımlarının yapılması ile yeni ihya edilecek şehitliklerin tasarlanması süreçleri peyzaj planlama ve tasarım ilkelerince ilerleyecektir. Bu çalışmada; mekanların birbirleri ile uyum içerisinde tasarlanması, projelerde ve uygulamalarda kullanılan yapısal ve bitkisel materyallerin kullanımına dair değerlendirmelerde ve önerilerde bulunulmuştur.

Bu tez çalışmasında, Gelibolu Tarihi Alanı'nda bulunan yerli ve yabancı anma mekânları araştırma alanı olarak belirlenmiştir. Tarihi Alan'da en çok ziyaret edilen 5'er yerli ve yabancı noktalar araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmada yerli ve yabancı anma mekânları peyzaj mimarlığı planlama ve tasarım ilkeleri açısından incelenmiştir. Gelibolu Tarihi Alanı'ndaki başlıca ziyaret noktalarından kabul edilen yerli ve yabancı anma mekânlarının yapısal ve bitkisel peyzaj özellikleri incelenmiş, yerli ve yabancılara ait anma mekânlarının genel tasarım ilkeleri ortaya çıkarılmış ve bu doğrultuda anma mekânlarının tasarımlarına yön verecek öneriler getirilmiştir.

1.1.Çanakkale Muharebeleri'nin Önemi

Çanakkale Cephesi; Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli cephelerinden biri olup, dünya toplumlarının şekillenmesinde ve Millî Mücadelenin doğuşunu başlatarak Türk bağımsızlığının kazanılmasında büyük öneme sahiptir. Gelibolu Yarımadası'nda gerçekleşen Çanakkale Muharebeleri; Türk milletinin milli ve manevi değerlerini yansıtan önemli olaylardan birisidir.

Çarpışmaların ve kahramanlıkların en üst seviyede gösterildiği Çanakkale Muharebeleri, Türk milletinin cesareti sayesinde zaferle sonuçlanmıştır. Bu zafer Türk ulusal kimliğinin bulunması yolunu göstermiş ve dahi lider Atatürk'ü hediye etmiştir. Türk milletinin bu başarısı Kurtuluş Savaşı'nda da etkili olmuş, bağımsızlık kazanılmış ve Cumhuriyet ilan edilmiştir (Öztürk, 2003; Tekşüt, 2012; Engin ve Albayrak, 2016; Çanakkale Valiliği, 2018).

Çanakkale Cephesi ilk olarak 3 Kasım 1914'te İngiliz donanmasının saldırısıyla açılmış olup Deniz Muharebeleri başlamıştır. Ancak İtilaf Devletleri Osmanlı İmparatorluğu karşısında denizde ve karada başarı gösterememiştir (Öztürk, 2003; Tekşüt, 2012; Engin ve Albayrak, 2016; Çanakkale Valiliği, 2018).

Deniz Muharebeleri'nde İtilaf Devletleri'nin başarısızlığa uğraması sebebiyle savaş yarımadaının koylarına ve topraklarına taşınmıştır. Savaş alanı; İtilaf Devletleri'nin 25 Nisan 1915'te Kara Harekâtı ile farklı noktalardan çıkartma yapmasıyla daha geniş alanlara yayılmış ve kanlı mücadeleler sürmeye devam etmiştir. İtilaf Devletlerince başlatılan

Gelibolu Harekâtı, kara ve denizden gelen tüm saldırılara rağmen başarıya ulaşamamıştır. Türk Milletini yenemeyeceklerini anlayan tüm Müttefik kuvvet askerlerinin 9 Ocak 1916'da Gelibolu Yarımadası'nı tahliye etmeleriyle ise Çanakkale Cephesi kapanmıştır (Öztürk, 2003; Tekşüt, 2012; Engin ve Albayrak, 2016; Çanakkale Valiliği, 2018).

1.2. Gelibolu Tarihi Alanı'nda Savaş Turizmi

Türk ordusunun canlarına pahasına savundukları ve uğruna şehadet mertebesine ulaştıkları bu toprakları korumak, yaşatmak ve geleceğe taşımak her Türk vatandaşının görevlerinden biridir (Mütercimler, 2005; Sağlık, vd. 2012).

Savaş alanları turizminin gelişmesiyle beraber bu turizme olan ilgi artmış ve Türkiye'de savaş alanları turizminin başlıca destinasyon merkezi olan Gelibolu Tarihi Alanı, Türk ve Müttefik askerlerini anmak için milyonlarca ziyaretçiyi ağırlamaktadır. Her yıl 2 milyonun üzerinde yerli ve yabancı ziyaretçinin geldiği bu alanda her millet kendi askerlerinin hatırlarının yaşandığı alanları ziyaret etmektedir. Türk ziyaretçiler, savaş alanlarını ve kalıntılarını yerinde görerek savaşı anlamakta ve Türk askerlerini minnet ve dua ile anmaktadır.

Çanakkale Cephesi'nde farklı milletlerden, ırklardan, dinlerden askerler savaşmış olup İngiliz, Fransız, Avustralya ve Yeni Zelanda askerleri de Gelibolu topraklarında can vermişlerdir. Savaş esnasında hayatını kaybeden yabancı askerler adına da Gelibolu Tarihi Alanı'nda anıtlar ve mezarlıklar bulunmaktadır. Bu anıt ve mezarlıklarda da her yıl anma törenleri düzenlenmekte ve yılın diğer dönemlerinde de kendi milletlerinden gelen ziyaretçileri ağırlamaktadır (Özçelik, 2012; Gürler, vd. 2016).

Bu derece ulusal ve uluslararası öneme sahip olan Gelibolu Tarihi Alanı'nda; savaşın mahal olduğu ve izini bıraktığı alanları yaşatmak amacıyla günümüze kadar çeşitli koruma yöntemleri ile uygulamalar yapılmıştır. Bu çalışmalar; şehitlik ve mezarlık alanlarının tespiti, korunması, ihya edilmesi ile savaşan askerler adına anıtlar, heykeller yapılması, anma törenlerinin düzenlenmesi amacıyla tören alanlarının oluşturulması gibi tarihe katkı sağlayan korumacı ve sürdürülebilir uygulamalardır. Tarihi Alan'da; savaşa tanıklık eden mekanların ve yapıların (kale, tabya, karargâh vb.) restorasyonu, mekân oluşumunu sağlayan çevre

düzenleme çalışmaları ve mevcut mekanlarda bakım onarım yapılmaktadır. (Öztürk, 2005; Özçelik, 2012; Bozkurt, 2015).

Tez çalışması ana hatlarıyla beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde; Çanakkale Muharebeleri'nin başlama ve bitiş sürecinden, Türk Devleti ve Müttefikler açısından önemine değinilmiştir. Muharebelerde hayatını kaybeden yerli ve yabancı askerler adına yapılan toprak üstü düzenlemelerine değinilerek; savaşta mücadele edenler adına yapılan mezarlıklar, şehitlikler, anıtlar vb. anma mekânlarının oluşumundan bahsedilmiştir.

İkinci bölümde; literatür araştırmaları sonucunda araştırma konusu ve alanı ile ilgili çalışmalara ilişkin bilgiler aktarılmıştır. Kuramsal temeller kısmına değinilerek; savaş alanları, anma mekânları ve peyzaj tasarımına ilişkin tanımlar ve kavramlara yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde; araştırmanın ana materyali olan Gelibolu Tarihi Alanı ve burada bulunan önemli ziyaret noktalarından kabul edilen yerli ve yabancı anma mekânları belirtilerek, araştırmada kullanılan yöntem aşamalarına değinilmiştir.

Dördüncü bölümde; literatür araştırmaları sonucunda oluşturulan yöntem esaslarına göre; Gelibolu Tarihi Alanı'nın Çanakkale Savaşları'ndaki önemi açıklanmış, doğal ve kültürel özelliklerine değinilmiş ve bu özel alanın yasal, yönetsel yapısı ve plan kararları hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Gelibolu Tarihi Alanı ile ilgili yetkililerden alınan haritalar ve arşiv kayıtları ile 10 adet yerli ve yabancı anma mekânlarının oluşumu, tarihsel süreçleri, yapısal ve bitkisel peyzaj tasarım özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Tüm bu bilgiler ışığında yerli ve yabancı anma mekânlarında görsel ve teknik incelemelerde bulunulmuş ve bu alanların peyzaj mimarlığı planlama ve tasarım ilkeleri hakkında tespitlerde bulunulmuştur.

Son bölümde ise araştırma bulgularından elde edilen sonuçlar ile yerli ve yabancı anma mekânlarının genel tasarım ilkeleri hakkında karşılaştırmalar yapılmış ve anma mekânlarının tasarımlarının geliştirilmesine yönelik peyzaj mimarlığı planlama ve tasarım ilkeleri doğrultusunda öneriler sunulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE/ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

İkinci bölümün ilk aşamasında; kuramsal çerçevenin oluşturulmasında ve tez çalışmasının temelini oluşturacak terimlere değinilmiştir. Savaş alanları, anma mekanları ve peyzaj tasarımı terimleri hakkında detaylı kaynaklara yer verilmiştir.

Bu bölümün ikinci aşamasında ise; araştırma konusu ve alanı olarak belirlenen Gelibolu Tarihi Alanı ile ilgili daha önceki çalışmalara yer verilmiştir. Araştırma konusu ve alanı ile ilgili yerli ve yabancı tüm kaynaklar taranmıştır. Araştırma konusu ilgili çalışma ile bağlantılı olabilecek tüm çalışmalara yer verilmiş, özetleri belirtilmiştir. Araştırma alanı ile ilgili çok sayıda kaynak olduğundan dolayı; tarih, mimarlık, turizm, peyzaj mimarlığı disiplinleri ile bağlantı kurulabilecek çalışmalar hakkında özet bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Kuramsal Çerçeve

Tez çalışmasının ana hatlarını oluşturan; savaş alanları, anma mekanları ve peyzaj tasarımı terimlerine değinilmiştir. Kuramsal çerçeve içerisinde bulunan her bir terim hakkında detaylı araştırmalar sonucunda bilgilere yer verilmiştir.

2.1.1. Savaş Alanları

Savaşlar günümüze kadar insanların hayatında yer almış, bireyler ve toplumlar üzerinde köklü değişikliklere sebep olmuştur. Tarihi ve kültürel öneme sahip olan savaş alanlarına koruma bilinci ile yaklaşılmalıdır. Savaşların aktif olarak geçtiği alanlar olarak tanımlanabilen bu alanlar korunarak, savaş döneminin izlerini hala günümüzde de yansıtması beklenmektedir. Savaşların başlangıcı, devamı ve sonucu olarak coğrafya üzerinde şekillenmelere sebep olmuştur (Yeşildağ, 2010).

Dünyanın tüm bölgelerinde savaş alanları bulunmaktadır. Birbirlerinden farklı yerlerde olmalarına rağmen ortak özelliklere sahip olabilmektedirler. Bu ortak özelliklerin başlıca olanlarını Hall ve Basarin (2009) tarafından şu şekilde sıralanmıştır:

- Toplumlar için tarihi ve kültürel öneme sahiptir.
- Milli park statüsüne dâhil edilerek savaş alanları koruma altındadır.
- Savaşların fiziksel olarak gerçekleştiği mekânlardır.
- İçerisinde siper, mevzi, karargâh, hastane gibi savaş sırasında kullanılan yapıları da barındırırlar.
- Toplumlar ve milletler üzerinde derin izler bırakırlar.
- Yeniden canlandırmalar ve restorasyonlar ile savaş alanları turizminin gelişmesine katkı sunar.
- Vatan sevgisi, ulus olma bilinci gibi manevi değerlere büyük katkı sağlamaktadır.

Savaş alanları; surlar, kaleler, siperler, ordu yolları, askeri anıtlar mekâna bağlı kaynaklar arasında yer alır. Anma törenleri ve etkinlikleri de olaysal çekicilik olarak mekâna ilgi çekerek turizm anlayışını geliştirmiştir. Savaş alanlarının başlıca işaretleri anıtlar olup bu alanlarda geçen en küçük çarpışma ya da en büyük savaşlar birçok anıtlarla temsil edilmiştir. Anıtın kim tarafından yapıldığı önemli olmayıp, anıtın topluma vermeye çalıştığı mesaj önemlidir (Doğaner, 2006).

2.1.2. Anma Mekânları

Anma mekânları; geçmişte yaşanmış olayları günümüzde hafızalarda ve mekanlarda canlandırmaya yönelik toplumsal ortak alanlarda oluşturulan peyzaj alanlarıdır (Gürler ve Özer, 2013). Anma mekânı; anımsama ve hafıza kavramlarını merkezine alarak bir mekânı temsil etmektedir. Hafızalarda yaratılan imgeler ve sonucunda oluşan hislerin fiziksel temsiliyetine dayanmaktadır. Anma mekânı kavramı; anma yolları, söylem ve ifadeler ile mevcut doğal ve kültürel peyzajı ile değerlendirilmelidir (Gürler, vd. 2016).

Anma mekânları literatürde farklı terimler ile de ifade edilmiştir. Anı bahçeleri, anma bahçeleri, hafıza mekânları, hatıra bahçeleri, anı mekânı olarak da temsil edilen mekân ve oluşumlar aynı anlamı kapsamaktadırlar.

Savaşların toplumun sosyo-kültürel değerleri üzerinde bırakmış olduğu etkilerden dolayı değerlerin sürekliliğinin simgelenmesi ve hatırlanması amacıyla “memorial garden”

olarak literatüre giren anma mekânları ve bahçeleri planlanmış, tasarlanmıştır (Botol, 1997; Pouya, vd. 2013).

İnsanlık tarihinin eski geleneklerinden biri olan anı bahçelerinin eski çağlarda özel ve önemli kişiler öldükten sonra saygı amacıyla yapılırken günümüzde ise daha çok olayların, önemli kırılmaların, felaketlerin ve toplum için önem arz eden bireylerin hatıralarını ebedi tutmak ve sürekliliğini sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Bu bağlamda genelde taş strüktürlerle simgelenmiş ve metafizik düşünceyi oluşturan, huzur bulmak, düşünmek, odaklanmak, o zamanda gerçekleşmiş olayı ya da ölümü hatırlamak için mekânlar tasarlanmıştır (Behbahani, vd. 2013; Pouya, vd. 2014).

Hayatlarını kaybedenlere gösterilen saygıya yönelik tasarlanan geleneksel anı bahçeleri, sonsuzluğu simgelemekte ve geçmişteki önemli anıların sürekliliğini sağlamakta olup manevi duygular açısından önemli mekânlar olarak kabul edilmektedir. Günümüzde daha çok anıtların çevresindeki bahçeler olarak tasarlanan anı bahçelerinde, anıt ve çevresi, yapının ortaya çıktığı aşamaların sergilendiği, ölümsüzlük ve sonsuzluk gibi soyut kavramlar ile somut kavramlar ve semboller kullanılmaktadır (Pouya, vd. 2013).

Anma mekânlarının önemli özelliklerinden biri de bireylerde farkındalığın yaratılmasına katkı sağlayan eğitimidir. Tarihte gerçekleşen olayların ya da kırılma noktaları sembolleştiren anma mekânları; maneviyatın yüksek olduğu, sınırlı ve huzurlu çoğu zaman da kent kimliklerinde odak noktası oluşturabilmektedir (Demir, vd. 2016).

Anı bahçeleri anıtları ve sahip olduğu konsepti ile kentlerde yer alan etkileyici ve dikkat çekici bahçelerdir. Bu bahçelerde kullanılan anıtsal yapılar gerek inşaat malzemeleri, strüktürü, rengi, boyutları gibi fiziksel özellikleri gerekse duygusal olmaya ve düşünmeye sevk eden yönü ve insanlarla empati kurabilen duygusal anlamlılığı ile tüm ziyaretçileri etkilemektedir. Anma mekanlarını tasarlayanlar yaşanan olaylardaki duygusallığı yansıtmaya yönelik tasarım yapmışlardır (Shirgir, 2005).

Anma mekanlarının ortak tasarım unsurları Demir, vd. (2016) tarafından şu şekilde sıralanmıştır:

- Yaşamını kaybeden kişilerin isimleri özel bir taş, ağaç, su, heykel gibi bir strüktüre yazılmaktadır.
- Olaydan sonra geride kalan yapılar, bitkiler ve alanlar anıt olarak işlev görmektedir. Bu durum olayın geçtiği mekâna saygı duyulmasını ve mekânın anısının canlı tutulmasını sağlamaktadır.
- Anı bahçelerinde kullanılan su hem anıtın ya da vurgulanması istenilen simgenin ayna gibi yansımını sağlamakta hem görsel hem de işitsel olarak huzur uyandırmakta ve aynı zamanda kutsal anlamda temizliği simgelemektedir.

Anma mekânları; anıtların, diğer simgesel tasarımların ile bitkisel materyallerin birbirleriyle uyum içinde tasarlandığı, geçmişte yaşanan kötü olayların hatırlatılmasının yanı sıra düşünmeye sevk eden, teselli eden ve huzur uyandıran mekânlardır. Hayatını yitirenlerin anıldığı ve onlardan bir parça bulduğu alanlardır. Anma bahçelerinde bitkisel tasarım öğeleri de sıklıkla kullanılmaktadır. Mekânlarda bulunan ağaçlar anma ritüelini gerçekleştiren ziyaretçilere gölge sağlamak ve onların doğa ile bağlantı kurmasını sağlamaktadır. Olaydan geride kalan ağaçlar ise anıtlarıyla yaşanmış olayların canlı tutulmasını sağlamaktadır. Anma mekânlarının genelde girişlerinde ya da farklı noktalarında yaşanmış olayı hatırlatmak ve ziyaretçileri geçmişe götürmek ve bilgilendirmek amacı ile bilgilendirici notların ve şiirlerin bulunduğu yazılar ile hatırlatmalar yapılmaktadır. Bu bahçelerde genelde hayatlarını kaybedenler ile onların yakınlarına yönelik özel mekânlar tasarlanmaktadır. Böylece ziyaretçilerin bir arada konuşmalarına ve birbirlerini teselli etmelerine olanak sağlanmaktadır (Demir, vd. 2016).

Anma mekânları; toplumların kültürel değerlerini, yaşadıkları sosyal olaylarını, acılarını fiziksel olarak temsil etmek amacıyla oluşturulan mekânlar olup geçmişin geleceğe aktarılması hedeflenmektedir. Geleneksel anma mekânı anlayışı hatırlatma anıtlar üzerinden oluşturulmaktadır. Günümüz anma mekânlarının ise geleneksel anıtlaştırma anlayışından ziyade değişken ve farklı temsiller yoluyla yapılmalıdır (Gürler ve Özer, 2017). Güncel anma mekân tasarımlarının yeni nesillere bilgi aktarımı sağlayacak ve geçmişteki üzücü toplumsal olayların bir daha yaşanmamasına yönelik kültürler arası etkileşime sahip olmalıdır (Özer, 2015).

Anma mekânları ziyaretçilere bilinçli, dinamik ve aktif etkileşime geçme fırsatları sunabilmesi gerekmektedir. Kamu kurumlarınca ya da özel gruplar tarafından finanse edilerek oluşturulan anma mekânlarını halkın tümüne erişimi açık vaziyettedir. Anma mekânlarında hayatlarını kaybedenleri anmak, onurlandırmak amacıyla anma törenleri düzenlenmektedir (Norden, 2003). Anma mekânlarının tasarlanmasındaki stratejileri Norden (2003) şu şekilde belirtmiştir:

- Ziyaretçilerin algılayabileceği büyüklükte fiziksel bir çevreyi kapsmalıdır.
- Zaman içerisinde kültürel bağlamlarda esneklik göstermelidir. Zaman ilerledikçe anıta ve anma mekânına yüklenen anlam toplumdaki adaptasyonu sağlamalıdır.
- Toplumlara ve insanları etkileyen trajedik olaylar arasında bağlantı kurarak iyileştirici, barışçıl özellikte olmalıdır.
- Ziyaretçilere tarihsel süreçte yaşanan trajedileri, empati duyabilecekleri ve anlam yükleyebilecekleri şekilde tasarlanmalıdır.
- Ziyaretçilerin anma ritüellerini bitirdikten sonra daha sonralarda da hafızalarında yer edinebilmelidir.

Güzel ve Atabeyoğlu (2021); Anma mekanlarının peyzaj tasarımları aşamasında durulması gereken önemli hususları şu şekilde belirtmiştir:

- Mekânın oluşumu, konusu ve teması birbirleriyle uyumlu olmalıdır.
- Sade bir tasarım oluşturularak yaratıcı fikirler sunulmalıdır.
- Alanlardaki fonksiyonlar anma mekanına gelen ziyaretçiler tarafından kolay algılanabilmelidir.
- Mekânın anlamını vurgulayacak ve destekleyecek tasarımlar yapılmalıdır.
- Mekân tasarımları hafızalarda yer edecek şekilde olmalıdır.
- Mekânı ve olayı açıklayan, destekleyen ve sonucunda birbirlerini tamamlayan tasarımlar oluşturulmalıdır.
- Mekânın oluşum şekline göre milli, dini, ahlaki ve insani değerleri önemseyen nitelikte tasarımlar yapılmalıdır.
- Mekânın tasarımı; yaşanan trajediler sonucunda saygıyı ortaya çıkaracak, ziyaretçiyi ciddiyete davet edecek nitelikte olmalıdır.

- Oluşturulan alanlar aynı zaman destinasyon alanı olarak düşünülerek farklı fonksiyonları da içermelidir.
- Tasarımlarda yer verilecek olan yapısal ve bitkisel materyaller aynı zamanda sembolik anlamlar da katmalıdır.
- Mekanlarda yoğun bitkilendirme yapılmamalıdır. Alanın algılanmasını kolaylaştıracak form ve boyutlarda bitkisel materyaller tercih edilmelidir.
- Mevcutta bulunan manzara silüetleri ve vistalar korunmalı ve mekân ile bağlantı kurabilecek tasarımlar yapılmalıdır.
- Ziyaretçilerin anma eylemlerini gerçekleştirebilmeleri için dinlenme alanlarına yer verilmelidir.

2.1.3. Peyzaj Tasarımı

Peyzaj mimarlığı disiplininin genel olarak 4 ana süreci olup bu süreçler; planlama, tasarım, uygulama, onarım ve yönetimi olarak sınıflandırılır. Peyzaj tasarımı; peyzaj planlama kararları doğrultusunda dış mekanların, peyzaj alanlarının şekillendiği ve tasarlandığı süreçtir.

Peyzaj tasarımında temel amaç; planlama kararlarına uygun, belirli tasarım ilkeleri ışığında mümkün olan en iyi sürdürülebilir mekânsal kompozisyonun ortaya konulmasıdır. Peyzaj tasarımında; tasarımcı peyzaj mimarının vizyonu, kültürü, birikimi, estetik anlayışı vb. nitelikler peyzaj projelerinde sonsuz sayıda seçenek ortaya koyar (Korkut, vd. 2010).

Peyzaj mimarlığının temeli tasarlama eyleminden başlamaktadır. Tasarım; zihinde canlandırılan herhangi bir şeyin taslak modelidir. Tasarım; nesnel bir ürünün çıkmasına kadar geçen kavram, algı, düşünce süreçlerini kapsamaktadır (Booth, 1989; Milburn ve Brown, 2003). Tasarım öğelerinin tasarım ilkeleri doğrultusunda etkin ve uyumlu birlikteliği ile tasarımın başarısı ve niteliği ortaya çıkmaktadır (Akbulut, 2010).

Mekânsal organizasyonun düzenlenmesini amaçlayan peyzaj tasarımında temel hedef; fen ve teknik, sanat ve estetik ile fiziksel müdahale ile yapısal tasarım, ekoloji ile insan ve yakın çevresinin etkileşimini sağlayabilen bitkisel tasarım alanları oluşturmaktır (Dong-Dong, vd. 2009).

Tarihsel süreçte peyzaj tasarımı; tarih öncesi devirlerde insanların ihtiyaçları doğrultusunda kendilerine barınma gibi yaşama ortamları hazırlamaları çalışmaları ile başlamıştır. İnsanlığın varoluşu ile başlayan küçük ölçeklerdeki peyzaj tasarımları günümüzde yerini doğaya müdahaleleri artıran büyük ölçekli peyzaj tasarımlarına bırakmıştır (Aslan, 2004; Leonardi, 2009).

Uygulaması yapılan peyzaj tasarımının; tasarımda kullanılan bitkisel materyallerin varlığı ve niteliğinden dolayı istenilen mekân oluşumuna dönüşmesi zaman alabilmektedir. Canlı materyallerin kullanıldığı peyzaj tasarımı bu sebepten dolayı mimari planlar gibi değerlendirilmemelidir. Peyzaj tasarımı; kentsel tasarımın mevsimlere göre farklılık gösteren, sürekli gelişen ve yaşayan parçasıdır. Peyzaj tasarımında ulaşılmak istenen hedefler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır (Yaşlıca, vd. 1999):

- Tasarımlar, değişen koşullara uyum sağlayabilen esnek yapıya sahip olmalı ve seçenekler sunabilmelidir.
- Üst ölçekli kararlara ve planlara aykırı olmamalı, uyum sağlamalıdır.
- Yakın çevresi ve kültürel doku ile bütünlük göstermelidir.
- Ulaşım sistemleri ile ilgili güvenlik, erişebilirlik, otopark ve yeni gereksinimlere yönelik çözüm önerilerini ortaya koyabilmelidir.
- Yaşanılabilir çevrelerin oluşturulmasında katkı sağlamalıdır.
- Mevcut ve yeni oluşacak ekosistemlerin sürdürülebilir nitelikte olmasını sağlamalıdır.
- Çevresel etkenler ve doğa bilimleri göz önüne alınmalıdır.
- Uygulama tamamlandıktan sonraki süreçlerin masrafları ve maliyetleri öngörülerek fayda-maliyet analizleri yapılmalıdır.

Peyzaj tasarımı, alanların kültürel zenginliğini yeniden ortaya çıkararak, kamu yararını gözeten yeni kullanımlar ve gelişimler ortaya koyarak bu alanların geri kazandırılmasına ve toplumların etkileşim içinde bulunduğu mekanların oluşturulması, yenilenmesi, iyileştirilmesi gibi katkılar sağlayan süreçtir (Corner, 1999).

2.2. Araştırma Alanı İle İlgili Önceki Çalışmalar

Yaşar (2001) çalışmasında GYTMP'nın doğal ve beşerî özelliklerini incelemiş ve milli parkta yaşanan sorunları nedenleriyle incelemiştir. Milli parktaki sorunları; morfolojik ünitelerde yaşanan sorunlar, arazi ve taşınmaz spekülasyonu, idari örtüşmeden kaynaklanan sorunlar ve arazi kullanımından kaynaklanan sorunlar olarak 4 ana başlıkta toplamıştır. Ekolojik, mülkiyet ve idari olan bu sorunları alt başlıklara ayırarak her bir başlık için öneriler getirmiştir. Milli Parkın bütününe ilgilendiren ve alınması gereken önlemlerden de bahsetmiştir. Bu öneriler tarihi, kültürel ve doğal mirasın korunmasına yöneliktir.

Doğaner (2006) yapmış olduğu çalışmada savaş turizmi kavramından bahsederek dağılım alanlarını mekânsal çekicilik ve olaysal çekicilik olarak sınıflandırmıştır. Savaş alanlarında güncel ve geleceğe yönelik arazi kullanım planlaması yapılması gerektiğini savunarak Gelibolu Savaş Alanlarında bunun örneklerini sunmuştur. Savaş turizmi, savaş alanlarının coğrafyasının korunmasıyla gelişebileceğini savunarak, bu alanların mekânsal kanıtlar olduğunu vurgulamıştır. Turizm alt ve üst yapı tesislerinin, ziyaretçi yoğunluğunun, turizm çeşitliliğinin fazlalığı savaş alanlarına zarar verdiğini ortaya koyarak önlemler geliştirmiştir.

Akpınar (2007) yapmış olduğu çalışmada GYTMP'nın Dünya Miras Listesi'ndeki adaylık sürecini anlatmış ve savaş kalıntılara, mezarlıklara, anıtlara, kitabelere, tarihi yapılara ilişkin bilgilere yer vererek alanda bulunan kültürel varlıkları araştırmıştır. GYTMP'nda bulunan yerli ve yabancı anma mekânlarına ilişkin araştırmalarda bulunmuştur. Yerli anma mekânlarından; Şehitler Abidesi, Yahya Çavuş Anıtı, Conkbayırı anıtlarının konumundan, yapım amacından ve teknik özelliklerinden bahsetmiştir. Yabancı anma mekânlarına ilişkin Fransız Anıtı ve Mezarlığı, Helles Anıtı, Lone Pine Anıtı ve Mezarlığı, Anzak Anıtı ve Mezarlığı'na ilişkin bilgilere yer vermiştir. UNESCO Dünya Miras Listesi'nin öneminden bahsederek bu listeye girebilmek için gereken kriterleri Milli Park'ın sağladığını vurgulamıştır. UNESCO süreçlerinin başlatılması için ise mezarlıkların, şehitliklerin çağdaş standartlara uygun yeniden düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur.

Yaşar ve Şeremet (2008) çalışmalarında milli parklar eğitimi üzerinde durmuşlar ve GYTMP'na gelen ziyaretçiler ile anket çalışması yapmışlardır. Milli parka gelen

ziyaretçilerin genellikle “milli park” kavramı konusunda yetersiz olduğu tespitini yapmış ve milli park eğitiminin gerektiğini savunmuşlardır.

Gündüz (2008) araştırmasında peyzaj, peyzaj planlama, ekolojik planlama ve peyzaj potansiyeli kavramlarını Gelibolu kenti ölçeğinde incelemiştir. GYTMP'nda bulunan bazı şehitliklerin peyzaj potansiyelini saptamış, Şehitler Abidesine ait doğal ve kültürel peyzaj değerlerine ait verileri sunmuştur.

Yeşildağ (2010) çalışmasında savaş alanlarının turizme açılması sürecinden bahsederek GYTMP'daki savaş turizmi hakkında bilgiler vererek Gelibolu Yarımadasındaki gezi noktalarını belirtmiştir. Opet Tarihe Saygı Projesi ile GYTMP'nda fiziki ve sosyal çalışmalarda gelişim gösterilmiş bu sebeple ise turizmin canlandığından bahsetmiştir. Proje ile Tarihi Yarımada köylerinde sokak sağlıklılaştırma çalışmaları ve peyzaj düzenlemeleri yapıldığını belirtmiştir. Milli parka gelen ziyaretçiler ile anket çalışması yapmış ve ziyaretçilerin milli park ziyaret nedenleri arasında; Çanakkale Savaşı'nı anlamak, yapılan fedakârlığa minnettarlık, savaşan askerlerimize duyulan saygı ve şehitlerimizi hatırlamak ile en yüksek ziyaret nedenleri olarak tespit edilmiştir. Anket çalışmasından da yola çıkarak; GYTMP'na ilişkin ziyaretçi memnuniyetini artırmak için gerekli düzenlemelerin yapılması gerektiğini savunmuştur.

Bozkurt (2012) araştırmasında 1. Dünya Savaşı sırasında Gelibolu'da bulunan İtilaf Blokuna ait harp mezarlıklarının inşai sürecinden bahsederek günümüze dek gelen statü durumlarını aktarmıştır.

Özçelik (2012) yüksek lisans tezinde Gelibolu Tarihi Milli Parkı (GTMP) ile Waterloo Savaş Alanının mabetleşme süreçlerini detaylandırarak kıyaslamıştır. GTMP'nın ziyaretçi sayısını artırmak için mabetleşme süreçlerinden sınırlama ve yükseltme aşaması ile mekanik ve sosyal çoğaltmanın geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

Sağlık, vd. (2012) çalışmalarında GYTMP'nın inanç turizmi potansiyelini ortaya koymak amacıyla yerel halk ile anket çalışması yapmışlardır. Bu doğrultuda inanç turizmi faaliyetlerini geliştirmeye yönelik; milli parkın bakımı, yeniden düzenlenmesi, korunması

ile eğitim ve bilgilendirme, tasarım kriterleri, taşıma kapasitesi konularında öneriler getirmişlerdir.

Soylu (2013) çalışmasında GYTMP'na yapılan ziyaretlerin yoğunluğunu hesaplayarak taşıma kapasitelerini ortaya koymuştur. Tur güzergâhları üzerinde bulunan anıt, mezar ve ören yerlerinin fiziksel kapasitesinin üzerinde ziyaretçiyi ağırladığını belirtmiştir. Taşıma kapasitesinin hesaplanması ile alanın ziyaretçi yoğunluğundan dolayı zarar görmesinin engelleneceğini savunmuştur.

Sağlık, vd. (2014) araştırmalarında GYTMP'nın doğal ve kültürel potansiyeline ilişkin bulgulara yer vererek yerli ve yabancı anıtlar, savaş mezarları hakkında bilgiler vermiştir. Bisiklet yollarının mevcut durumu ile teknik veri analizi yapmış ve güzergâh alternatifleri ortaya konulmuştur. Milli parkta bisiklet turizmi alanında düzenlenebilecek etkinliklerin geliştirilebilmesine yönelik birtakım öneriler getirmiştir.

Bildir, vd. (2015) çalışmalarında GYTMP'nı ziyaret eden yabancı turistlerle anket çalışmasında bulunmuşlardır. Olumlu ve olumsuz izlenimlerde bulunan yabancı turistler; savaş alanlarının, anıtların ve mezarlıkların iyi korunduğunu ifade ederek olumlu; çevre düzenleme çalışmalarının, yolların ve yönlendirme tabelalarının yetersiz olduğuna dair ise olumsuz eleştirilerde bulduklarını aktarmışlardır.

Çiftçi, vd. (2015) araştırmalarında Gelibolu'da savaştan Avustralyalı askerler için yapılan mezarlıkların inşai sürecinden bahsederek, bu mezarlıklarının günümüzde ziyaret edilmesi, dini ve resmî törenler düzenlenmesi üzerinde durmuşlardır. Türk-Anzak dostluğunun öneminden bahsederek bu dostluğun anıtlara yansıdığını belirtmişlerdir. Bu dostluğu simgelemek üzere ise Gelibolu-Mehmetçiğe Saygı Anıtı, Canberra-Atatürk Anıtı, Melbourne-Türkiye-Avustralya Dostluk Anıtlarının yapıldığını ortaya koymuşlardır.

İlşay ve Doğdubay (2015) çalışmalarında hüzün turizmi kavramından bahsetmişler ve hüzün turizm tipolojisini Çanakkale yöresinde irdeleyerek SWOT analiz çalışması yapmışlardır. SWOT analiz çalışması sonucunda fırsatların değerlendirilmesi konusunda gerçekçi ve somut adımlar atılması gerektiğini savunmuşlardır.

İlgar (2015) çalışmasında GYTMP'nın savaş alanlarına yönelik turizm potansiyeli üzerinde araştırmalarda bulunmuştur. Savaş alanlarına gelen yerli ve yabancı turistlerin beklentilerini karşılayacak turizm politikaları güdülmesi gerektiğini savunmuştur. Yabancı turistleri bu alana çekebilmek için tanıtım faaliyetlerinin geliştirilebileceğine değinerek örnek tanıtım faaliyetlerine yer vermiştir.

Kaya ve Yolal (2015) araştırmalarında GYTMP'na gelen Yeni Zelandalı ve Avustralyalı turistlerin ölüm ve merak nosyonlarını ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Anzak tur organizasyonlarının başlangıç noktasından (Anzak Koyu) bitiş noktasına (Yeni Zelanda Anıtı) kadar geçen sürece değinmiş ve yabancı turistlerin deneyimlerini çalışmalarında yer vermişlerdir.

Yalçın, vd. (2021) çalışmalarında; Gelibolu Yarımadası'nda savaş arkeojeofiziğini Şahindere Şehitliği ve Lone Pine Anıtı örnek alanlarında irdelemişlerdir. Bu alanlarda jeofizik, jeodezik ve uzaktan algılama-insansız hava araçları uygulamalarını kullanarak siper, çukur, tünel vb. alanlar modellenmiştir.

Yeşildağ ve Özkök (2021) araştırma makalelerinde; Gelibolu Tarihi Alanı ziyaret noktalarındaki hizmet kalitesinin ölçümünü yapmışlardır. Yerli turistlerin savaş alanları destinasyonları üzerine anket çalışmasında bulunmuşlardır. Anket sonucunda ise Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı idaresinde bulunan yenileme çalışmaları olumlu ve iyi olarak algılandığı sonucuna varmışlardır.

2.3. Araştırma Konusu İle İlgili Önceki Çalışmalar

Gough (1998) yapmış olduğu çalışmada; 1. Dünya Savaşı'ndan itibaren İngiliz ve müttefiklerine ait askeri mezarlıkların ve anma mekânlarının tasarlanmasında; her ülkenin milliyetçilik kavramlarına özgü olarak inşa edildiğinden bahsetmiştir. Londra ve Fransa'da bulunan Kanadalılara ait anma mekânları üzerinde incelemeler yapmıştır.

Commonwealth War Graves Commission (CWGC) sorumluluğunda bulunan askeri mezarlıkların ve anma mekânlarının Neo-Klasik teması üzerine oluşturulmuş standart tasarımların zamanla değişim süreçleri hakkında bilgiler vermiştir. Anma mekânlarının

genel tasarım ilkeleri olan; eşitlik, başarı, güç üzerinde durularak ziyaretçilerde hayranlık duygusu yaratmak amaçlanmalıdır düşüncesini savunmuştur.

Norden (2003) çalışmasında; anma mekânlarının, ziyaretçilere bilinçli, dinamik ve aktif etkileşime geçme fırsatları sunabilmesi gerektiğini savunmuştur. Anma mekânının tasarımının oluşturulmasına yönelik aktif fiziksel stratejiler belirleyerek, Hollanda Savaş Anıtı için tasarım modeli öngörmüştür.

Öztürk (2005) yapmış olduğu çalışmada; Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı'nın (GYTMP) doğal ve kültürel potansiyelini incelemiş, alanın mevcut sorunlarını ortaya koymuştur. GYTMP'nda tarihi sit olarak statüsü olan muharebe alanlarından bahsetmiştir. Yerli ve yabancılara ait anıt, şehitlik ve mezarlıkların listesini ortaya koymuştur. Yerli anma mekânlarından; Şehitler Abidesi, 57. Piyade Alayı Şehitliği, Yahya Çavuş Anıtı ve Soğanlıdere Şehitliği'nin; yabancı anma mekânlarından ise Fransız Mezarlığı, Helles Anıtı, Lone Pine Anıtı'nın tarihi öneminden bahsederek bu alanların yapım tarihlerine ve tasarım unsurlarına yer vermiştir. Elde ettiği veriler sonucunda GYTMP'nin rekreasyonel açıdan kullanılabilirliğinin geliştirilmesine yönelik adımların atılması gerektiğini savunarak alanın karşı karşıya kaldığı yasal, yönetsel, işlevsel ve çevresel sorunlara ilişkin çözüm önerileri getirmiştir.

Aliağaoğlu (2008) çalışmasında; GYTMP'nda mekânların mabetleşme sürecine değinmiştir. Adlandırma safhası ile; anıtların savaş mekânlarının işaretleri arasında olduğunu, savaş tarihini hatırlatmak amacı taşıdığını savunmuştur. Sınırlama ve yükseltme safhası, alanın yasal sınırlamalarından ve savaşın canlandırılması ile toplumun hafızasında yer etmesini kapsadığını belirtmiştir. Genellikle savaş alanında meydana gelen büyük kahramanlıklardan, hikâyelerden yola çıkarak yapıldığını örnekler göstererek iddia etmiştir. Tapınaklaşma sürecinde; Gelibolu Yarımadasında bulunan yerli ve yabancı anıt ve mezarlıkların yapım sürecinden bahsetmiştir. Bir bütün olarak sınırlama ve koruma-zenginleştirme yapılması gerektiğini belirtmiştir. Mekanik çoğaltma sürecinde ise; ebedi ve bilimsel eserlerin üretilmesi ile kültürel olayların önem kazanmasına katkı sağlandığını savunmuştur.

Yılmaz (2008a) yapmış olduğu çalışmasında; Çanakkale Savaşı'nın Gelibolu Yarımadasında anıtlştırılmasının süreçlerine değinmiştir. Türklere, Fransızlara ve Birleşik Uluslar Topluluğu Savaş Mezarları Komisyonu'na (CWGC) ait anıtların yapım aşamalarına ait bilgiler vererek anıt mimarilerindeki farklılıklara ve benzerlikler üstünde durmuştur. Helles, Fransız, Lone Pine ve Yeni Zelanda Anıtlarının obelisk biçimli anıtlar olduğunu belirtmiştir. Helles Anıtı'nın biçimlenişinden bahsederek Sir John Burnet'in "basit, yalın ve süssüz" olarak tanımladığına ve boğazdan geçişlerde kolayca fark edilmesini arzu ettiğini, bu sebeple algılanmak, fark edilmek ve izlenmek amacıyla yapıldığını savunmuştur.

Türklere ait en çarpıcı anıt olan Şehitler Abidesi'nin yapım süreçlerine değinmiş, yarımadaadaki ilk sivil anıtlştırma girişimi olarak nitelendirmiştir. Geleneksel anıtlştırma söyleminin pratikleri örnekleri arasında dâhil ettiği bu anıtın cüssesi ile izleyiciyi etkilemeye çalışma isteği ile yapıldığını belirtmiştir.

Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı (2003) Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı (UDGP) doğrultusunda 1998 yılında düzenlenen Barış Parkı Yarışmasına uygun olarak geliştirilen ilk uygulamanın Avustralya Anma Alanı olduğunu belirtmiştir. Mevcut jeomorfolojiye uyumlu olarak tasarlanan bu anma mekanının tasarım unsurlarını incelemiştir. GYTMP'nı ender rastlanan özel yerlerden biri olarak tarif etmiş ve farklı anıt tasarımlarının eş zamanlı olarak ziyaret edilme imkânı sunarak alana zenginlik kazandırdığını savunmuştur.

Demiralay (2009) çalışmasında Afyonkarahisar ve Kütahya ili sınırları içerisinde bulunan Büyük Taarruz Şehitlik Alanındaki anıtlara, abidelere ve anıt mezarlara ilişkin; yapılış tarihleri, bazı tasarım unsurları ve bakım onarım hizmetleri gibi bilgilere yer vermiştir.

Atay ve Yeşildağ (2010) yapmış oldukları çalışmada; savaş alanlarının milletler için çok önemli coğrafi mekânlar olduğunu ve bu savaş alanlarının turizme sunulması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Savaş alanlarını ziyaret eden yerli ve yabancı turistlerin ölen askerler adına saygı, minnettarlık gibi manevi değerlerle anmak amacıyla savaş alanlarını ziyaret ettiklerini savunmuşlardır. Savaş alanlarını anmak amacıyla gelen ziyaretçilerin taleplerinin

ve beklentilerinin karşılanması ve tatmin edilmeleri için turistik arz kapasitesinin de optimum düzeye çıkarılması, alt ve üst yapıların iyileştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Yılmaz (2011) GYTMP'nın anıtlştırma sürecinden bahsederek yerli ve yabancı anıtların yapımına, formlarına, tasarım unsurlarına yer vermiştir. Tüm bu alan tasarımlarının savaşı belleği ile bağlantılarına değinmiştir. Anma mekânlarında bulunan anıtların günümüz dünyasında rolü değıştiğine bu nedenle anma ritüelinde anıtlştırma çabalarından vazgeçilmesi gerektiğini belirtmiştir. GYTMP'nın bellek topoğrafyasının kendi değerlerinin ortaya çıkarılıp sergilenmesinin tüm diğer mimari müdahalelerden, anıtlardan daha doğal, özgün ve tamamlayıcı olacağı sonucuna varmıştır.

Behbahani, vd. (2013) çalışmalarında Tebriz kentinde İran-İrak arasında 8 yıl süren savaşı sonrasındaki kalıntıları ziyaretçilere yansıtmak ve tanıtmak amacıyla anma bahçeleri tasarlamışlar ve tasarımın peyzaj kriterlerini ortaya koymuşlardır.

8 yıl süren savaşı mekânlarda anlatmak amacıyla istila, savunma, barış, kimlik, aydınlık, mahremiyet, birlik ve sonsuzluk konseptlerinde 8 ayrı bahçe oluşturmuşlardır. Anma mekânında ziyaretçilerin hissiyatlarını ve farkındalıklarını artırmada bitkisel tasarımların kullanımının öneminden bahsetmiştir. Tasarımda kullanılacak bitkilerin şekli, rengi, yüksekliği ve dokusu insanlardaki zihinsel etkiyi artıracağını savunmuşlardır. Konsept bahçelerin ziyaretçilere vermek istedikleri hissiyatı, bahçelerde kullanılabilecek bitki türleri ile desteklenmişlerdir.

Bozkurt (2015) çalışmasında Gelibolu'da İtilaf devletlerinin mezarlık ve anıtlarının yapımı için başlattıkları girişimlerden, yapım süreçlerinden bahsederek bu süreçlerin kamuoyundaki yankılarına yer vermiştir. Aynı zamanda yerli anma mekânı olan Şehitler Abidesinin yapımı için başlatılan girişimlerden bahsederek, inşaatın başlamasından bitişine kadar geçen süreci anlatmıştır.

Kurnaz, vd. (2015) çalışmalarında Ege Bölgesinde yer alan savaşı alanlarına ilişkin bilgiler vererek turistik ürün açısından değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Özer (2015) çalışmasında mekân tasarımlarının anma biçimlerini şekillendirdiğinden bahsederek şehitliklerden, heykellerden ve abidelerden meydana gelen anma mekânlarının gündelik yaşamdan uzak, saygı kültürünün olmadığını savunmuştur. Güncel anma mekân tasarımlarının yeni nesillere bilgi aktarımı sağlayacak ve geçmişteki üzücü toplumsal olayların bir daha yaşanmamasına yönelik kültürler arası etkileşime sahip olması gerektiğini belirtmiştir.

Sınmaz Sönmez (2015) araştırmasında Çanakkale Savaşları'nın toplumsal hafızadaki yerini ve izlerini göstermek amacıyla günümüze kadar sürdürülen anma etkinlikleri üzerinde durmuştur. Anma törenlerinin gerçekleşeceği mekânların (Mehmet Çavuş Anıtı, Şehitler Abidesi) oluşturulmasına ve bu alanlarda gerçekleşen tören organizasyonlarına değinmiştir. İngiliz, Fransız ve Anzaklar tarafından gerçekleştirilen anma törenlerine ve anma mekânlarına da ilişkin bilgiler sunmuştur.

Çelik, vd. (2015) araştırmalarında Başkomutan Milli Parkı ile GYTMP'nın savaş alanları turizmi açısından potansiyellerini ortaya koymuş ve kıyaslamalarda bulunmuşlardır. GYTMP'nın turizm arzının gereklerine uygun şekilde düzenlendiğini ve ziyaretçilerin talebini karşılayacak niteliklerine sahip olduğunu belirtmişlerdir.

Akay (2016) çalışmasında tedirgin edici miras ve anma mekânı kavramı üzerinde durmuş, geçmişte yaşanmış olayların tanığı olarak anıtları göstermiştir. 2. Dünya Savaşına ait Auschwitz-Birkenau Alman Nazi Toplama ve İmha Kampı ile Hiroşima Barış Anıtı'nın yapım, müzeleşme ve koruma sürelerinden bahsetmiştir.

Demir, vd. (2016) çalışmalarında anı bahçelerinin eski çağlarda özel ve önemli kişiler öldükten sonra saygı; günümüzde ise toplum için önemli olayların ardından hatıraları ebedi tutmak ve sürekliliğini sağlamak amacıyla yapıldığına değinmiştir. Araştırmalarında dünyaca ünlü anı bahçelerine yer vererek tasarım öğelerini açıklamışlar ve bu alanların genel tasarım özellikleri hakkında kıyaslamalarda bulunmuşlardır.

Çanakkale Savaşları'na ilişkin anı bahçelerine de yer vererek yerli ve yabancı mezarlıklara, anıtlara ilişkin bilgiler sunmuşlardır. Anı bahçeleri; anıtlar ve diğer simgesel tasarımlarla birlikte düşünmeye sevk eden ve huzur uyandıran mekânlar olduğundan bu

nedenle tasarım kriterlerinin (malzeme, strüktür, renk, boyut vb.) detaylı irdelenmesi ve araştırılması gerektiğinden bahsetmişlerdir.

Gürler, vd. (2016) araştırmalarında anma mekânlarının tanımına yer vererek, anma mekanlarının anıt tipolojisini ve mevcut peyzajı kapsadığını savunmuşlardır. Anma mekânlarındaki peyzajın oluşumuna değinerek Şehitler Abidesindeki ve Anzak Koyu'ndaki anma kurgusu üzerinde durmuşlardır.

Gürler ve Özer (2017) çalışmalarında anma mekânlarının konumlanma biçimleri ile ulaşılabilirlik niteliğinin; ziyaretçi ile ilişki kurarak daha fazla ziyaretçiye ulaşması ve çoğalması amacını taşıdığını savunmaktadırlar. Anma mekânlarının tipolojilerini 3 farklı gruba ayırmışlar ve dünyadan anma mekânlarının örneklendirmeleri ile tipolojileri, anıtlştırma anlayışlarına, sunulan deneyime ve mekânsal kurgularına yer vermişlerdir.

Atalay (2018) çalışmasında; Gelibolu Yarımadası'nda bulunan anma mekanlarını savaş ve ölüm olguları bağlamında irdemiştir. Çanakkale Savaşları sonrasında yapılan ilk şehitliklerden, yabancı mezarlıklardan bahsetmiştir. Çalışmasında aynı zamanda Tirgu Jiu Parkı, Vietnam Gazileri Anıtı anma mekanları ile ilgili bilgilere yer vermiştir. Gelibolu Yarımadası'nın tamamını doğal bir hafıza mekânı olarak nitelendirmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MATERYAL ve YÖNTEM

3.1. Materyal

Araştırma alanı Çanakkale ili, Eceabat ilçe sınırları içerisinde yer almakta olup; doğu ve güney yönünde Çanakkale Boğazı ile, batı yönünde Ege Denizi, kuzey yönünde ise Gelibolu ilçesi ile çevrelenen bir yarımadadır (Şekil 1).

Şekil 1. Gelibolu Yarımadası uydu görüntüsü

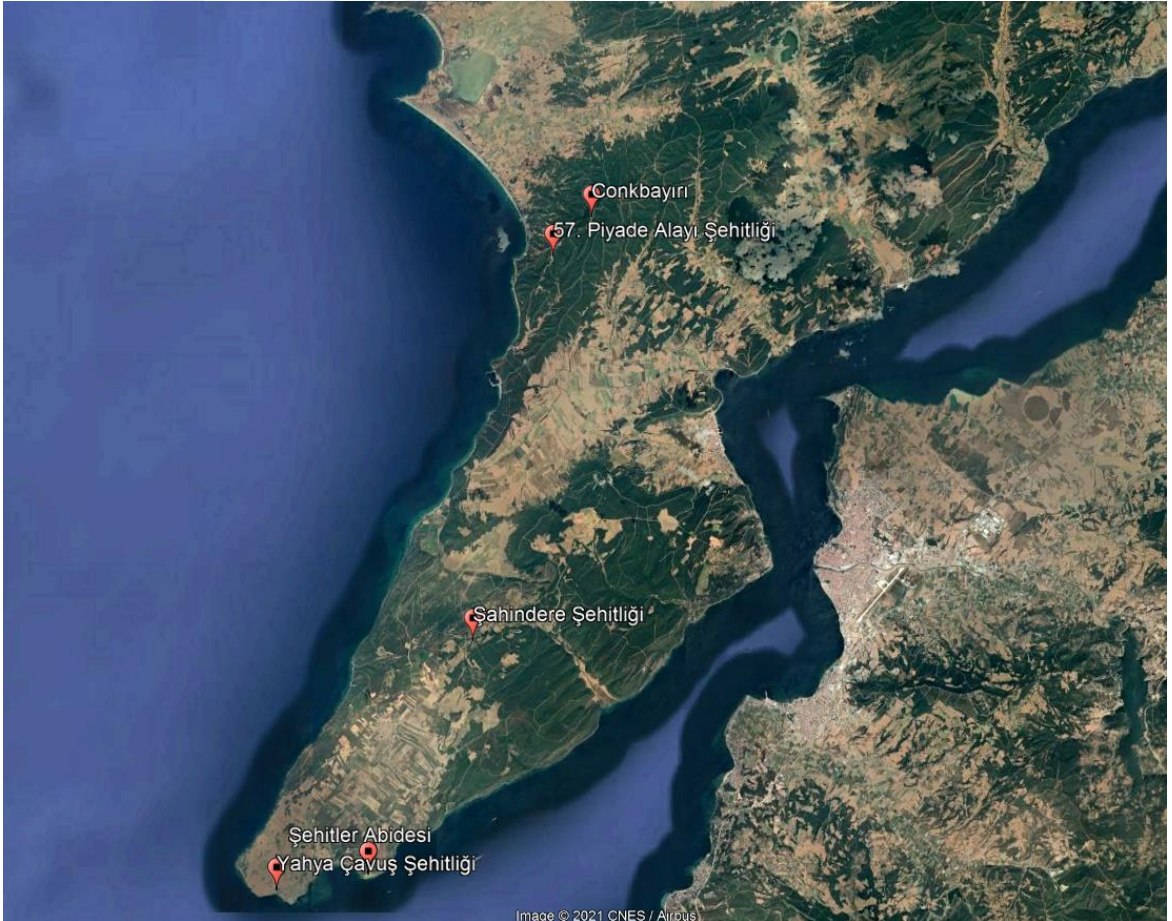
(Google Earth, 2022)

Çanakkale iline bağlı Gelibolu Yarımadasında bulunan Gelibolu Tarihi Alanı'nın araştırma alanı olarak belirlenmesinde;

- Tarihi olaylara tanıklık etmesi,
- Çanakkale Muharebeleri'nin yaşandığı alan olması,
- Ulusal ve uluslararası öneme sahip olması,
- Doğal ve kültürel alanları beraberinde barındırması,

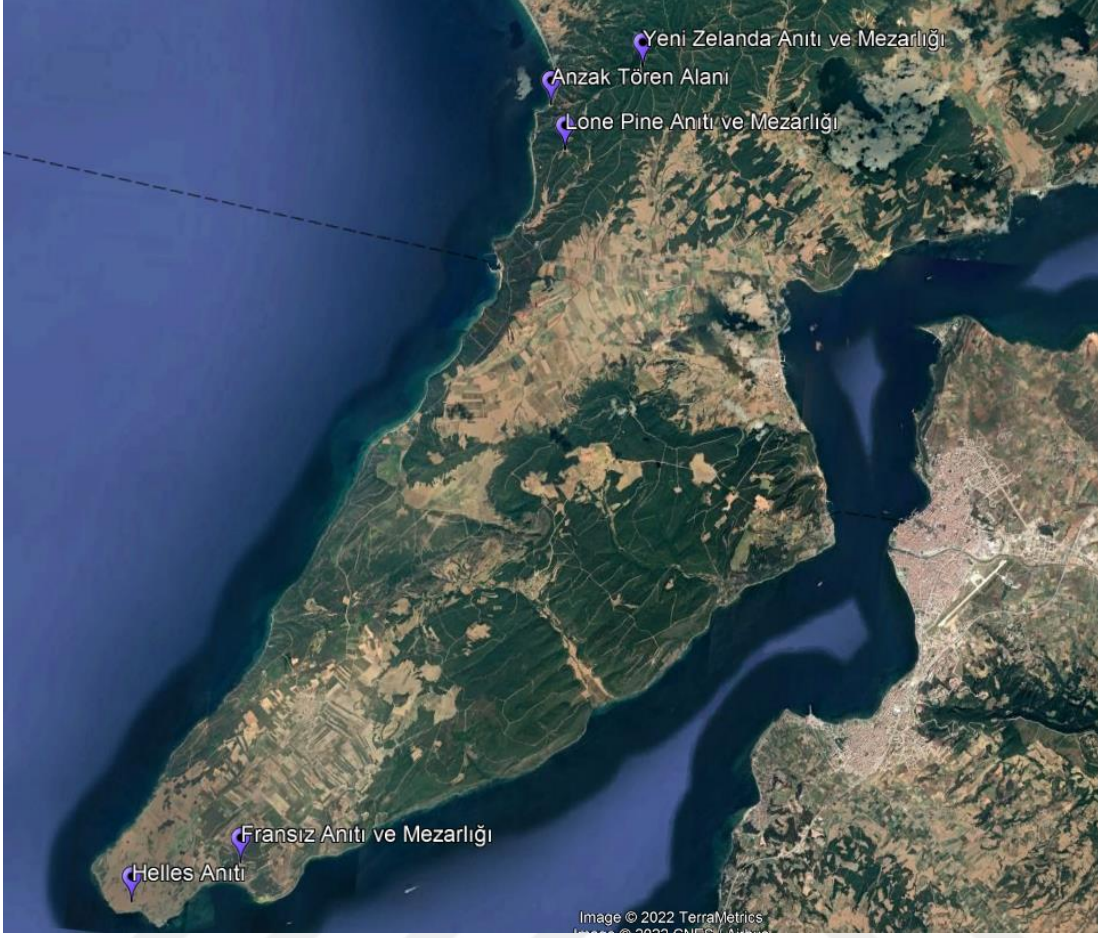
- Çeşitli tarihi yapıları (kale, tabya, bonet vb.) bulundurması,
- Şehitlik, mezarlık alanlarının olması,
- Anıt, heykel vb. alanlardan oluşması,
- Önemli tören alanlarına sahip olması,
- Savaş turizminin gelişmiş olması
- Yerli ve yabancı ziyaretçileri ağırlaması etkili olmuştur.

Araştırmanın ana materyalini Gelibolu Yarımadası sınırlarında bulunan Gelibolu Tarihi Alanı'ndaki yerli anma mekânları (Şekil 2) olan şehitlikler ve anıtlar ile yabancı anma mekanları (Şekil 3) olan anıt ve mezarlıklar oluşturmaktadır. Tarihi Alan'da en çok ziyaretçi kabul eden yerli ve yabancı anma mekânları irdelenmiştir.

Şekil 2. Araştırma alanında yerli anma mekanları haritası
(Google Earth değiştirilerek, 2022)

Şekil 3. Araştırma alanında yabancı anma mekanları haritası

(Google Earth değiştirilerek, 2022)

Yerli anma mekânlarından Conkbayırı, 57. Piyade Alayı Şehitliği, Şehitler Abidesi, Şahindere Şehitliği ve Yahya Çavuş Şehitliği; yabancı anma mekânlarından ise, Yeni Zelanda Anıtı ve Mezarlığı, Lone Pine Anıtı ve Mezarlığı, Anzak Tören Alanı, Fransız Anıtı ve Mezarlığı ile Cape Helles Anıtı alanları araştırma alanı olarak seçilmiştir. Bu alanların peyzaj planlama ve tasarım ilkeleri irdelenmiştir. Tez çalışmasının oluşumunda kullanılan tüm veriler;

- Araştırma alanı ve araştırma konusu hakkında daha önce yayımlanmış yerli ve yabancı literatürler,
- Araştırma alanı ve araştırma konusuna ilişkin resmi kurum ve kuruluşlardan temin edilen bilgi, belge, harita, paftalar,
- Çeşitli arşiv belgeleri, projeleri dokümanlar,

- Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı'nca hazırlatılan 1/50.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı ve 1/25.000 ölçekli Tarihi Alan Planı,
- Turistik kaynak değerlerini tanıtan broşür ve kataloglar,
- Araştırma alanında yapılan teknik incelemeler ve gözlemler ile fotoğraflar,
- Toplanan veriler aracılığıyla oluşturulan harita ve görseller,
- İnternet aracılığıyla elde edilen her türlü yazılı ve görsel kaynaklar oluşturmuştur.

3.2. Yöntem

Bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Veri toplama sürecinden sonra betimleyici araştırma modeli ile Tarihi Alan'ın sistematik bilgisi verilerek mevcut durumu ortaya konulmuştur. Verilerin analiz ve sentezi sonucunda ortaya çıkan bilgiler sonucunda karşılaştırmalı değerlendirmeler korrelasyonel (ilişkisel) araştırma modelinde değerlendirilmiştir. Araştırmadaki olguları temsil eden anma mekânları aralarındaki ilişki dereceleri saptanmaya çalışılmış ve yorumlanmıştır.

Araştırmada kullanılan yöntem veri toplama, araştırma bulguları ve tartışma, sonuç ve öneriler aşamalarından oluşmuştur. Veri toplama sürecinde;

- Kuramsal temeller başlığı altında savaş alanları, anma mekânı ve peyzaj tasarımına ilişkin tanımlar ve kavramlar literatür araştırmaları sonucunda yer verilmiştir.
  - Araştırma alanı ile ilgili mekanların oluşumunun tarihsel süreç çalışması arşiv ve literatür taramaları ile tamamlanmıştır.
  - Araştırma alanı ile ilgili doğal ve kültürel veriler, raporlar, analizler temin edilmiştir.
  - Mevcut durumun ortaya konulmasına yönelik araştırma alanında yerinde gözlem ve incelemelerde bulunulmuş, mekanlar fotoğraflanmıştır.
- Araştırma bulguları ve tartışma sürecinde;
- Literatür, arşiv ve diğer yazılı kaynaklar derlenmiştir.
  - Her bir anma mekânı için mevcut durum analizi yapılmıştır.
  - Mevcut durumun ortaya çıkarılması ile alanların planlama ve tasarım özellikleri ortaya konulmuştur.
  - Mevcut durum özelliklerinin yansıtıldığı tablolar, çizelgeler, haritalar oluşturulmuştur.

Sonuç ve öneriler bölümünde ise;

- İzlenen yöntemler doğrultusunda araştırma alanında bulunan anma mekanlarına ait genel tasarım ilkeleri ortaya konulmuştur.
- Yerli ve yabancı anma mekanlarının tasarım ilkeleri saptanmış ve karşılıklı kıyaslamalarda bulunulmuştur.
- Mevcut anma mekanlarında gözlemlenen olumsuz durumların düzeltilmesine yönelik öneriler getirilmiştir.
- Anma mekânlarının tasarımlarının geliştirilmesine yönelik genel kriterler ve öneriler oluşturulmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde Gelibolu Tarihi Alanı'nın tarihi önemi, doğal ve kültürel özellikleri, yasal-yönetimsel yapısı ve plan kararları özelliklerine değinilmiştir. Mevcut bulgulara ek olarak araştırmanın materyaline konu olan yerli ve yabancı anma mekanları hakkında araştırmalara yer verilmiştir.

4.1. Araştırma Alanının Tarihi Önemi

Gelibolu Yarımadası; Balkanlar, Ege ve Anadolu Yarımadalarının kesişme noktasında yer almakta olup medeniyetlerin karşılaşma ve sınır noktası olarak kabul edilmektedir (Yaşar, 2001). Gelibolu Yarımadasının bulunduğu Eceabat ilçesi ise; M.Ö. 2000 yıllarında Fenikelilerin yerleşmesi ile kurulmuştur. Eski adı Madytos olan Eceabat'ta; tarih boyunca İran, Trakya, Bizans ve Romalılar burada egemenliklerini kurmuşlardır. Eceabat bölgesi 14. Yüzyıldan itibaren Türkler için önemi artmış olup 1356 yılında Bizanslılar ile girilen mücadele sonucunda Osmanlı topraklarına dahil olmuştur (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983).

Osmanlı Döneminde Gelibolu kentinin farklı noktalarında inşa çalışmaları yapılmıştır. Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde kaleler inşa ettirilmiş, boğazlar koruma altına alınmaya çalışılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde bahriye vilayetine dönüşmüş, ticaret merkezi olarak gelişmiştir (Bademli, 2000).

Çanakkale Boğazı coğrafi yapısıyla İstanbul'un giriş noktası olup dünya devletlerinin odağında bir alan olarak bulunmuştur. Gelibolu Yarımadası'nın stratejik bir konumda olmasından dolayı düşman devletlerince birçok kez zorlanmıştır. 1914 yılında ise İtilaf Devletleri'nin saldırması ile Çanakkale Muharebeleri başlamıştır. Muharebeler kronolojik olarak deniz ve kara harekâtı olarak ayrılmaktadır.

Deniz Harekâtı fikrini ortaya atan ve yöneten Winston Churchill ile İngiliz ve Fransız donanmaları 1915 yılında deniz harekâtı girişimlerine başlamışlardır. Osmanlı Devleti'ne karşı 3 Kasım 1914'te İtilaf Devletleri'nin boğaz girişindeki savunma tabyalarının

bombalanması ile savaş başlamıştır. Bu saldırı ile Seddülbahir Kalesi'nde Türkler ilk şehitlerini verdiler. İngiliz ve Fransız filoları 16 Mart 1915'te boğazın en dar noktaları olan Çimenlik Kalesi ve Kilitbahir Kalesi arasında mayın kontrolü taramasında bulundular. Keşif sonrasında bölgenin mayınsız olduğu bildirilmiş ve Büyük Deniz Harekâtı başlamıştır. Tabyalardan yapılan ateşler ile bazı düşman gemileri işlevini yitirmiştir. Nusrat Mayın Gemisi'nin Erenköy sahiline paralel döktüğü mayınlar sayesinde İtilaf Devleti'ne ait bazı gemiler batmış ve diğer gemiler ise geri çekilmişlerdir. Denizden yapılan taarruz, Türk Ordusu'nun zaferiyle sonuçlanarak deniz harekâtı sonlanmıştır (Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2005).

25 Nisan 1915'te Anzaklar Arıburnu'ndan, Fransızlar ise Seddülbahir'den karaya çıkarma yapması ile Kara Harekâtı başlamış oldu. Kuzey'den çıkarma yapan Anzaklar ve İngilizler Bombasirtı'nda geri püskürtüldüler. Güneyde de süren sürekli taarruzlara rağmen müttefikler Alçıtepe hedeflerine ulaşamadılar. Yarımada'nın en yüksek tepesi olan Kocaçimentepe'yi ele geçirmek amacıyla Ağustos Taarruzları başlamış olup, muharebelerin yoğunluğu kuzey bölgeye kaymıştır. 6 Ağustos 1915 Anzaklar Conkbayırı'na taarruza kalkışmışlar ve Kanlısirt ve Kırmızısirt'ta baskın saldırılarda bulunmuşlardır. 9 Ağustos sabahı Türkler Anafartalar cephesinde taarruza geçerek İngilizleri geri püskürtmüşlerdir. General Sir Charles Monro 30 Ekim 1915'te geri çekilme harekâtı yapılmasına karar vererek, İtilaf Devleti yarımadadan tahliyesi ile Çanakkale Muharebeleri sonlanmıştır (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016c).

4.2. Araştırma Alanının Doğal Özellikleri

Gelibolu Tarihi Alanı'nın doğal özellikleri kapsamında jeolojik ve topoğrafik yapı, bitki ve orman varlığı, fauna, iklim yapısı ve hidrolojik yapı incelenmiştir.

4.2.1. Jeolojik ve Topoğrafik Yapı

Gelibolu zonu, geç kratese/paleosen yaşta pelajik kireçtaşı, radyolarit, serpantinit, gabro, mavişist gibi kayalardan meydana gelmiş, yığışım prizması niteliğinde bir ofiyolitli melanjdır. Çetmi ofiyolit melanji ismi verilen bu birim, Gelibolu Yarımadası'nın eosen ile başlayan sedimanter istifinin temelini oluşturur (Siyako, vd. 1989).

Engelibeli topoğrafyanın hâkim olduğu yarımada, Kilitbahir yaylasından sahanın güney ucuna kadar az eğimli kalker tabaka basamakları, Kanlısırttan kuzeydoğuda Üreydağa kadar güneydoğu-kuzeybatı istikametinde tabaka dorukları yani dağlıklar uzanmaktadır.

Gelibolu Tarihi Alanı'nda üç tepe sistemi bulunmakta olup deforme kuzey yayı, kuzeydoğu-güneybatı ve boğaz ön görünümü şeklinde belirtilebilir (Öztürk, 2005). Akarsular tarafından yarılmış eski aşınım yüzeylerinden oluşan alan Kocaçimentepe, Tekke Tepe, Kavaklı Tepe gibi başlıca yükselteleri barındırmaktadır (Bademli, 2000).

Hareketli bir topoğrafyaya sahip olan Tarihi Alan; aniden dikleşen kıyılar, yüksek tepelere de sahip olup yükselti kuşağı değerlendirildiğinde yaklaşık 11 hektarlık bölümü 0-50 metre aralığında, yaklaşık 10 ha. Bölümü ise 50-100 metre aralığındadır (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016b). Tarihi Alan'ın morfolojik yapısına ait veriler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1

Tarihi Alan'ın morfolojik yapısı

(Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016b)

Nitelik	Alan (ha)	Oran (%)
Yerleşim Alanları	235,57	0,70
Düzlük Alanlar-Ovalar	8609,96	25,75
Vadiler	974,56	2,91
Yamaçlar	18563,32	55,51
Dik Yamaçlar	4420,60	13,22
Hâkim Tepeler	406,05	1,21
Göl	228,55	0,68
Toplam	33438,62	100

4.2.2. Bitki ve Orman Varlığı

Tarihi Alan yüzölçümü 33.500 ha olup 20.418,72 hektarlık kısım orman alanıdır. Bu alanların 18.624,13 hektarlık kısmı orman kadastro haritasında orman olarak belirlenen

alanlar, 1.794,59 hektarlık kısım ise orman vasfı olarak belirlenmemiş ancak orman niteliğinde bulunmaktadır (T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2015). Tarihi Alan'ın orman varlığına ait veriler Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2

Gelibolu Tarihi Alanı orman varlığı

(T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2015)

İşletme Sınıfı	1985 Yılı Gelibolu	1995 Yılı Gelibolu
	Yarımadası Tarihi Milli Parkı Müdürlüğü Özel Amenajman Planı (ha)	Yarımadası Tarihi Milli Parkı Müdürlüğü Özel Amenajman Planı (ha)
Normal Koru	4885,5	5381
Bozuk Koru	2415	4548
I.ve III. Zon Bozuk Bataklık	585	
Maki	3116,5	
Ormansız Alan	7772	8039,5
Toplam	18189	17968,5
Normal Koru	4851	6455
Bozuk Koru	2268,5	3413
II.Zon Bozuk Bataklık	11	
Maki	2160,5	
Ormansız Alan	8043,0	7745
Toplam	17334	17613
Toplam	35523	35581,5

Turrill ve Yaltırık (2014)'in yaptığı araştırmaya göre Yarımada'da 13 familyaya ait 472 tür bulunduğunu ve zengin bir vejetasyon örtüsüne sahip olduğu belirtilmiştir. Yarımadada tespit edilen; ağaç, ağaççık, çalı, maki florası ve otsu bitkilerden en önemlileri; *Pinus brutia* (kızılçam), *Pinus pinea* (fıstık çamı), *Carpinus orientalis* (doğu gürgeni), *Juniperus* sp. (ardıç), *Platanus* sp. (çınar), *Quercus* sp. (meşe), *Olea europaea* (yabani zeytin), *Phillyrea latifolia* (akçakesme), *Melia azedarach* (tesbih ağacı), *Cercis siliquastrum* (erguvan), *Arbutus andrachne* (sandal), *Arbutus unedo* (kocayemiş), *Erica* sp. (funda),

Myrtus communis (mersin), *Pistacia terebinthus* (menengiç), *Paliurus aculeatus* (karaçalı), *Cistus* sp. (laden), *Laurus nobilis* (defne), *Spartium junceum* (katırtırnağı), *Asparagus officinalis* (kuşkonmaz), *Pyrus elaeagrifolia* (ahlat), *Thymus* sp. (kekik), *Euphorbia* sp. (sütleğen) dir.

1994 yılında gerçekleşmiş olan yangın sonrasında ise belirtilen türler haricinde; *Cupressus* sp. (servi), *Eleagnus angustifolia* (iğde), *Prunus dulcis* (badem), *Robinia pseudoacacia* (akasya), *Ailanthus altissima* (kokar ağacı), *Platanus* sp. (çınar), *Populus alba* (ak kavak), *Juglans* sp. (ceviz), *Tilia* sp. (ihlamur), *Salix* sp. (söğüt), *Aesculus hippocastanum* sp. (at kestanesi), *Nerium oleander* (zakkum), *Tamarix tetrandia* (ılgın), *Prunus mahaleb* (mahlep), *Lagerstromia indica* (oya), *Laburnum anagyroides* (sarı salkım), *Pryacantha coccinea* (ateş diken), *Mespilus germanica* (muşmula), *Chaenomeles japonica* (japon ayvası), *Cornus mas* (kızılçık), *Jasminum* sp. (yasemin), *Althaea officinalis* (hatmi) türlerine yer verilmiştir (T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2015).

Tarihi Alan'daki ormanlar Anafartalar ve Üveydağ Serisi olarak ayrılmış olup bu alanların; verimli orman, çok bozuk orman ve açık alan olarak 3 kademeli nitelik sınıflarına ayrılmıştır. T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Ekosistem Tabanlı Fonksiyonel Orman Amenajman Planı 2015-2034 raporuna göre; Tarihi Alan'ın 14.837 hektarlık bölümü açık alan olarak nitelendirilmiştir (Tablo 3).

Orman alanlarının niteliklerine ilişkin veriler Tablo 3'te belirtilmiştir. Yarımada'nın güney kesiminde yapılan araştırmalara göre ise 520 tür saptanmış olup en yaygın bitki grubunun ise dikotiller ve monokotiller olduğu saptanmıştır (İlarslan, vd. 1990).

Ağaç türleri bakımından çeşitlilik gösteren yaklaşık 33.500 hektarlık Tarihi Alan incelendiğinde, alanın 20.418,72 hektarının orman alanı olduğu görülmektedir. Büyük bir bölümü orman vasfına sahip toplam alanın 14.475,24 hektarını kızılçam oluşturmaktadır. Diğer ağaç türleri de kapladığı alan sıralamasına göre maki, *Pinus pinea* (fıstıkçamı), *Pinus pinaster* (sahil çamı), *Cupressus* sp. (servi) ve *Cedrus* sp. (sedir) türlerinden oluşmaktadır (T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2015).

Tablo 3

Orman alanlarının nitelikleri

(T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2015).

Nitelik	Anafartalar Serisi (ha)	Üveydağ Serisinden Tarihi Alana Dahil Edilen (ha)	Anafartalar Serisinin Tamamı ve Üveydağ Serisinin Tarihi Alan Sınırlarında Kalan Sahası (ha)
Verimli Orman	7897,5	2020,50	9918
Çok Bozuk Orman	7716,5	2715,50	10433
Açıklık Alan	12330	2507,50	14837,50
Toplam	27944	7244,50	35188,50

4.2.3. Fauna

Tarihî Alanın önemli bir kısmı biyoçeşitlilik bakımından önemli türler içermesi nedeniyle Önemli Doğa Alanı (ÖDA) Kriterlerini sağlamaktadır. Tarihî Alan içerisinde ve yakın çevresinde Önemli Doğa Alanı kriterini sağlayan alanlar “Çanakkale Boğazı” ve “Gelibolu Kemikli Burnu” ile alana yakın ve bir kısmı Saros Körfezi Özel Çevre Koruma Bölgesi’ne dahil olan “Saros Körfezi”dir. Alana yakın Kavak Deltası birçok kuş türü için önemli üreme ve kışlama alanıdır. Bu kuşlardan önemli bir kısmı Tarihî Alan içerisinde yer alan Büyük Kemikli Burnu ve Küçük Kemikli Burnu arasında kalan Suvla Koyu ve Tuz gölünü de bu amaçlarla kullanabilmektedir. Alan; *Marmotini* (yer sincabı) ve *Thymelicus acteon* (sarı lekeli zıpzıp) gibi türleri içermesi nedeniyle ÖDA kriterlerini sağlamaktadır.

Önemli Doğa Alanlarından Çanakkale Boğazı ÖDA’sı Seddülbahir, Behramlı, Kilitbahir, İsmetpaşa ve Eceabat’ın önemli bir kısmını içine almaktadır. Alanda kıyı kesimleri göç döneminde *Ichthyaetus melanocephalus* (Akdeniz martısı) büyük topluluklarını barındırır. Aynı şekilde alanda memeli türlerinden yer uyuru gibi Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) kriterlerine göre hassas (VU) türü içermesi alanın önemini arttırmaktadır. Alan, ayrıca 5 kelebek türü için alan ÖDA kriterlerini sağlamaktadır. Bunlardan; *Archon apollinnus* (yalancı apollo) ve bavius bölgesel ölçekte

tehlike altında olan türlerdir. Çanakkale Boğazı özellikle *Monachus monachus* (Akdeniz fokı) ve *Delphinus delphis* (tırtak) gibi IUCN kriterlerine göre kritik düzeyde tehdit altında (CR) ve tehdit altındaki (EN) deniz memelilerinin göç esnasında kullandığı bir alandır.

Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı'nın yetki sınırları ağırlıkla Gelibolu Yarımadası'nın karasal bölümlerden oluştuğu için kritik düzeyde risk altında olan bu iki tür, memeliler listesine dahil edilmemiştir. Ancak bu memeli türlerinin dışında Tarihi Alan sınırları içerisinde uluslararası sözleşmelere göre koruma altına alınmış birçok türde mevcuttur (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016b)

4.2.4. İklim Yapısı

Meteoroloji Genel Müdürlüğü tarafından Çanakkale ve Gelibolu Bölgesi'nde ortalama yüksek sıcaklığın en yükseği ve ortalama sıcaklığın en düşüğü alınarak iki değerin farkı ve aritmetik ortalaması hesaplanıp kilogramdaki iklim tipleri belirlenmiştir. Buna göre; Gelibolu Yarımadası, indis değerinin -20 ile 0 arasında değiştiği için az yağışlı-kurak iklim tipi (C1) içerisinde kalmaktadır.

Gelibolu Tarihi Alanı'nın bulunduğu bölgenin iklimsel özellikleri incelendiğinde bölgede Akdeniz İklimi ile Karadeniz İklimi arasında geçişlerin yaşandığı görülmektedir ve bu farklı iklim çeşidi Marmara İklimi olarak adlandırılmaktadır. Bölgede gözlenen bu iklimin en önemli özelliklerinden biri ortalama dört ay süren sürekli hava akımının hâkim olmasıdır. Bu nedenle bölgede ilkbahar ve sonbahar mevsimleri uzun yaşanmaktadır. Bölgede sonbahar mevsiminde başlayan yağışların en yoğun olduğu aylar kış mevsiminin yaşandığı aylardır (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016b).

Alanın genel iklim özelliği; yarı nemli, yazların sıcak ve kurak, kışların ise soğuk, serin ve yağışlı geçmesidir. Alan; yıl boyu poyraz ve lodos rüzgarlarının etkisindedir. Hâkim rüzgâr yönü; Kuzey-Kuzeydoğu'dur.

Çanakkale ve Gelibolu Meteoroloji İstasyonlarından 2007-2020 tarihleri arasında toplanan iklimsel veriler Tablo 4'te yer verilmiştir. İklimsel veriler tablosunda; ortalama sıcaklık, ortalama en yüksek sıcaklık, ortalama en düşük sıcaklık, ortalama güneşlenme

süresi, aylık toplam yağış miktarı, ortalama rüzgâr hızı ve nisbi nem değerlerine yer verilmiştir (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2022).

Tablo 4
Gelibolu Tarihi Alanının iklim verileri
(MGM, 2022)

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Ortalama Sıcaklık (°C)	6,5	7,0	9,1	12,8	18,0	22,9	25,8	26,0	21,6	16,8	12,3	8,3
Ortalama En Yüksek Sıcaklık (°C)	9,8	10,5	13,1	17,4	23,0	28,4	31,4	31,5	26,7	21,1	16,1	11,5
Ortalama En Düşük Sıcaklık (°C)	3,6	4,0	5,7	9,0	13,7	17,9	20,8	21,2	17,1	13,1	8,9	5,5
Ortalama Güneşlenme Süresi (saat)	3,0	4,2	5,3	6,9	8,8	10,3	11,0	10,4	8,3	5,8	3,9	2,8
Ortalama Yağışlı Gün Sayısı	11,27	10,70	10,47	8,83	6,40	4,97	1,90	1,20	3,87	7,10	8,77	11,63
Aylık Toplam Yağış Miktarı Ortalaması (mm)	78,6	76,3	66,0	49,0	32,1	27,3	12,9	6,8	24,2	67,5	79,2	100,4
Ortalama Rüzgâr Hızı (m_sec)	4,3	4,4	4,3	3,7	3,5	3,2	3,8	3,9	3,6	3,7	3,9	4,4
07 Local Nisbi nem (%)	86,9	85,9	86,2	86,5	85	82,2	81,3	83,2	83,5	86,2	86,9	86,8
14 Local Nisbi nem (%)	77	73,9	71,6	68,1	62,4	56,1	50,6	51,7	57,7	66,4	73,1	77,8
21 Local Nisbi nem (%)	84,7	82,9	82,9	82,2	80,5	76	70,8	71,6	76,1	80,9	84	85

4.2.5. Hidrolojik Yapı

Yarımadayı oluşturan kayalar yüksek gözenekli ve geçirgen yapıda olmalarına rağmen yer altı suyu depolanması bulunmamaktadır (Yaşar,2001). Üç tarafı denizle çevrili olan Tarihi Alan içerisinde sadece Suvla Gölü sulak alanı ve dereler bulunmaktadır. Azmak ve Şarlayan Dereleri dışında kalan dereler yazın kuru dere halindedirler. Tarihi Alan'da bulunan derelerin bir kısmı (Zığındere, İğdeli, Azmak, Karayülük, Ağlıdere, Dolapdere, Göldere ve Anafarta Dereleri Saros Körfezi'ne dökülmektedir. Çanakale Boğazı'na dökülen dereler ise; Kirte, Alçı, Kerevizdere, Domuzdere, Tenger, Soğanlıdere, Şarlayan, Çınarlı, Kilya, Bigalı ve Kayaalanı Dereleridir (Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı, 2003).

Alandaki tek durgun su olan Suvla (Tuz) Gölü; denizsel ve kıyusal sulak alan olup kıyusal acı/tuzlu lagün tipindedir. Afrika ile Batı Paleartik arasında göç eden milyonlarca göçmen kuşlar için önemli bir sulak alandır (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016b).

Tarihî Alanın su ihtiyacı, Anafartalar ovasında bulunan derin kuyulardan; köyler ve Eceabat'ın ihtiyacı ise Seddülbahir – Morto ve ağırlıklı olarak Yalova ovasındaki derin kuyulardan sağlanmaktadır. Tarımsal sulama için kullanılan su ise çoğunlukla derelerden ve keson kuyulardan elde edilmektedir. En yakın rezervuar Tarihî Alan sınırları dışında kuzey sınırındaki Uzunhızırılı göletidir, ancak Tarihî Alana bu kaynaktan su verilmemektedir (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016b).

4.3. Araştırma Alanının Kültürel Özellikleri

Gelibolu Tarihi Alanı'nın kültürel özellikleri kapsamında nüfus, geçim kaynakları, yerleşim ile kültürel ve tarihi mekanlar incelenmiştir.

4.3.1. Nüfus

Tarihi Alan sınırları dahilinde; Eceabat ilçe merkezi (İsmetpaşa ve Kemalpaşa mahallesi), Alçıtepe, Behramlı, Bigalı, Büyükanafarta, Kilitbahir, Kocadere, Küçükkanafarta ve Seddülbahir Köyleri dahil olup bu doğrultuda hesaplama yapılmıştır. Eceabat ilçe sınırları dahilinde olan ancak Tarihi Alan sınırlarında bulunmayan Kumköy, Yalova, Beşyol ve Yolağzı köyleri hesaplama dahil edilmemiştir.

Bu hesaplama doğrultusunda; Gelibolu Tarihi Alanı'nda yaşayan toplam nüfus 2021 verilerine göre 7950 kişidir (Tablo 5). Nüfusun %50,51'ini erkek, %49,49'unu kadın oluşturmaktadır (Türkiye Nüfusu İl İlçe Mahalle Köy Nüfusları, 2022; Türkiye Nüfusu, 2022). Tarihi Alan'da nüfus yoğunluğunun en çok olduğu köyler sırasıyla; Kilitbahir, Alçıtepe ve Behramlı köyleridir. En az nüfusa sahip köy ise Kocadere köyüdür.

Tablo 5 incelendiğinde; köylerde yaşayan nüfusun hızla azaldığı dikkat çekmektedir. Eceabat ilçe merkezi ise köylere oranla daha az göç vermektedir.

Tablo 5

Tarihi Alan nüfus gelişimi

(Türkiye Nüfusu, 2022; Türkiye Nüfusu İl İlçe Mahalle Köy Nüfusları, 2022)

Yerleşim Yeri	1970	1980	1990	1997	2008	2015	2018	2019	2021
Eceabat İlçe Merkezi	3476	4529	4055	4647	5052	5694	5679	5639	5636
Alçıtepe	812	727	690	690	516	467	467	448	439
Behramlı	232	327	424	433	411	407	408	453	419
Bigalı	411	334	330	338	187	143	133	134	120
Büyükanafarta	549	455	478	410	293	210	210	196	192
Kilitbahir	1119	1206	1048	1214	780	725	685	644	630
Kocadere	115	99	93	92	56	62	62	64	64
Küçükkanafarta	502	484	419	338	278	217	196	190	192
Seddülbahir	347	342	383	427	310	263	264	261	258
TOPLAM	7563	8503	7900	8589	7883	8188	8104	8029	7950

4.3.2. Yerleşim

Tarihi Alandaki yerleşimler Eceabat ilçe merkezinde bulunan İsmetpaşa ve Kemalpaşa mahalleleri ve 8 adet köyden oluşmaktadır. Eceabat ilçe merkezi, Kilitbahir ve Seddülbahir köy yerleşimlerinin deniz ile bağlantısı direkt bulunmakta olup deniz kıyısında yer almaktadır. Alçıtepe, Behramlı, Bigalı, Büyükanafarta, Kocadere ve Küçükkanafarta köyü yerleşimleri ise Tarihi Alanın topoğrafik yapısına göre şekillenmişlerdir. Denize kıyısı olmayan köyler genellikle tepe yamaçlarına ve ovaların tarım arazisi olarak kullanılmayan bölümlerinde yer almaktadır.

Tarihi Alanın bütünü Tablo 6’te değerlendirilmiş olup 119,66 ha. kentsel, 185,21 ha. alan ise kırsal yerleşim alanı bulunmaktadır. Eceabat ilçe merkezi ise İsmetpaşa ve Kemalpaşa kentsel alanından oluşmaktadır. İlçe merkezinde 9 adet eğitim tesisi, 5 adet sağlık

tesisi, 4 adet sosyal ve kültürel tesis ve 3 adet cami bulunmaktadır (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016b).

Tablo 6

Tarihi Alan yerleşim kullanımları

(Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016b).

Yerleşim Kullanımı	Alan (ha.)	Oran (%)
Resmi Kurum Alanları	14,44	6
Ticaret Alanları	1,45	1
Tanıtım Merkezleri	6,16	2
Askeri Alanlar	46,18	19
Sanayi Alanları	11,39	5
Tersane Alanları	3,63	1
Turizm Tesis Alanları	4,05	2
Kamp ve Dinlenme Alanları	28,38	11
Kültürel ve Tarihi Mekanlar	95,42	39
Teknik Altyapı ve Ulaşım	35,00	14
Toplam	246,1	100

4.3.3. Kültürel ve Tarihi Mekanlar

Tarihi Alan ilkçağlardan günümüze kadar farklı medeniyetlere ev sahipliği yaptığından dolayı arkeolojik, tarihi ve kültürel varlık değerleri önemli ölçüde bulunmaktadır. Antik yerleşim, höyük, kale, tabya, şehitlik, mezarlık, anıt, tören alanları, siper ve diğer korunması gerekli tarihi miras öğeleri ve sivil mimarlık örneklerini içerisinde barındırmaktadır. Tablo 7’de alana ilişkin kültürel ve tarihi mekân büyüklükleri belirtilmiştir.

Tarihi Alanda antik yerleşimler 6,69 ha, kaleler 7,92 ha, tabyalar 8,08 ha, mezarlıklar 39,85 ha, anıtlar 9,08 ha, anıt ve mezarlar 63,66 ha, tören alanları 3,31 ha alan kaplamaktadır (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016b).

Tablo 7

Tarihi Alan kültürel ve tarihi mekân büyüklükleri

(Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016b)

Kültürel ve Tarihi Mekanlar	Adet	Alan (m²)	Alan (ha)	Toplam Alana Göre Oran
Antik Yerleşimler	32	66882,27	6,69	0,02
Kaleler	6	79225,88	7,92	0,02
Tabyalar	14	80843,00	8,08	0,02
Şehitlikler	46	420201,00	42,02	0,13
Türk Anıtları	16	79612,75	7,96	0,02
Yabancı Anıt ve Mezarlıklar	33	227542,55	22,75	0,06
Toplam	147	954307,45	95,42	0,27

4.3.3.1. Antik Yerleşimler

Tarihi Alan'da antik yerleşimler ve höyükler toplam 32 tane olup bunlardan 6'sı tescilsiz 26'sı tescillidir. Poyraz Tepe, Kireç Tepe, Softa Tepe, Çamlıtekke Mevkii, Gözetleme Tepe, Bigalı Höyükleri tescilsiz arkeolojik alanlardır.

4.3.3.2. Kaleler

Tarihi Alanda; Çamburnu Kalesi, Kilitbahir Kalesi, Seddülbahir Kalesi, Kilye Kalesi, Bigalı Kalesi ve Akbaş Kalesi olmak üzere toplam 6 adet kale yer almakta olup, 8,94 hektar alan kaplamaktadır. Tüm kaleler Kültür Varlıkları Koruma Komisyonlarınca tescillenmiştir. Kilitbahir ve Bigalı Kaleleri'nin restorasyonu tamamlanmış olup Seddülbahir Kalesi restorasyonu devam etmektedir.

4.3.3.3. Tabyalar

Tarihi Alan sınırları içerisinde; Değirmen Burnu Tabyası, Namazgâh Tabyası, Rumeli Hamidiye Tabyası, Rumeli Mecidiye Tabyası, Yıldız Tabya, Rumeli Mesudiye

Bataryası/Baykuş Tabya, Domuzdere Tabyası, Seddülbahir Tabyası, Ertuğrul Tabyası, Kayalık Tepe Tabyası, Poyraztepe Tabyası, Lodostepe Tabyası, Çanaklıtepe Tabyası, Kakavantepe Tabyası olmak üzere 14 adet tabya bulunmakta olup, toplam 8,08 hektar alan kaplamaktadır. Tüm tabyalar Kültür Varlıkları Koruma Komisyonlarınca tescillenmiştir.

4.3.3.4. Şehitlikler

Alan içerisinde toplam 50 adet Türk Şehitlikleri bulunmakta olup, toplam 59,83 hektar alan kaplamaktadır. Şehitliklerin 19'u ihya edilmiş, 23'ü ise ihya edilmemiştir. 45 tanesi Kültür Varlıkları Koruma Komisyonunca tescil edilmiştir.

Tarihi Alan sınırları içerisinde İhya Edilmiş ve Tescilli Türk Şehitlikleri; Kireçtepe Jandarma Şehitliği Ve Kitabesi, Büyükanafarta Köy Şehitliği, Çamtekke Şehitliği, Üsteğmen Nazif Çakmak Şehitliği, Yüzbaşı Mehmet Şehitliği, 57. Alay Şehitliği, Kocadere Hastane Şehitliği, Eceabat İsimsiz Yüzbaşı Şehitliği, Çamburnu Balkan Harbi Şehitliği, İsimsiz Topçu Yüzbaşı Şehitliği, Ağadere Hastane Şehitliği, Rumeli Mecidiye Şehitliği, Havuzlar Şehitliği Ve Anıtı, Soğanlıdere Şehitliği, Soğanlıdere Hava Şehitliği, Sargıyeri Şehitliği, Kaymakam Hasan Bey Şehitliği (17 Alay. Komutanı Binbaşı Hüseyin Hilmi Bey Anıtı), Şehitler Abidesi, Yahya Çavuş Şehitliği, Şehit Er Halil İbrahim Kabristanı, Seddülbahir Cephane Şehitliği ve Alçıtepe Şehitliği'dir.

İhya Edilmemiş ve Tescilli Türk Şehitlikleri; Aşağı Kapanca Şehitliği, Havantepe Şehitliği, Aslan Tepe Şehitliği, Küçükanafarta Şehitliği, Kanlı Köprü Deresi Şehitliği, İbrikçe 2 Şehitliği, İbrikçe 1 Şehitliği, Abanos Deresi Şehitliği, İsmailoğlu Deresi Şehitliği, Naimsırtı Şehitliği, Kılıçdere 1 Şehitliği, Kılıçdere 2 Şehitliği, Kesikdere Şehitliği, Keklikdere Şehitliği, Mübarekdere Şehitliği, Karayörük Deresi Şehitliği, Albayrak Sırtı Şehitliği, Süngübayırı Şehitliği, Eski Değirmendere Şehitliği, Kiremitdere Şehitliği, Alçıtepe Eroğlu Sırtı Şehitliği, Kanlıdere Şehitliği ve Hilal Sırtı Şehitliği'dir.

Tarihi Alan sınırları dışında yer alan şehitlikler ise; Madam Erica Mezarı, Yalova Köyü Zabitan Şehitliği ve Akbaş Şehitliğidir.

4.3.3.5. Türk Anıtları

Türk Anıtları toplam 29 adet olup, toplam 7,10 hektar alan kaplamaktadır. 16 şehitlik tescillenmiş fakat yıkılmış, 13'ü tescilsizdir. Tescilli olan Türk Anıtları; Küçükanaafarta Topları, Conkbayırı Mehmetçik Kitabeleri, Mehmet Çavuş Anıtı, Kemalyeri Kitabesi, Kanlısirt Kitabesi, İstihkâm Yüzbaşı Tahir Bey Anıtı, Son Ok Anıtı, Mareşal Fevzi Çakmak Anıtı, İlkşehitler Anıtı, Zığındere Nuri Yamut Anıtı, Şehitler Tepesi (16. Tümen) Anıtı ile yıkılan İtalyan Harbi Anıtı, Seddülbahir Zafer Anıtı, Telgraf Bölüğü Anıtı, Çataldere Anıtı ve Acıburun Zafer Anıtı'dır.

Tescilsiz olan Türk Anıtları ise; Büyükkemikli Kitabesi, Yusufçuktepe Kitabeleri, Damakçılık Bayırı Kitabeleri, Conkbayırı Atatürk Zafer Anıtı, Suyatağı Anıtı, Talat Göktepe Anıtı, Türk Askeri'ne Saygı Anıtı, Arıburnu Sahil Kitabesi, Küçük, Arıburnu 27. Alay Kitabeleri, Mehmetçik'e Derin Saygı Anıtı, Tarihe Saygı Anıtı ve Parkı, Dur Yolcu Yazısı ve Seyit Onbaşı Anıtı'dır.

4.3.3.6. Yabancı Anıt ve Mezarlıklar

Tarihi Alan sınırları içinde 33 tane Yabancı Anıt ve Mezarlık ile bunlar dışında 1 adet Yabancı anıt bulunmakta olup, toplam 16,29 hektar alan kaplamaktadır. Yabancı anıt ve mezarlıkların 32 tanesi tescillenmiştir.

Tescilli yabancı mezarlıklar; Twelve Tree Copse Mezarlığı ve Yeni Zelanda Anıtı, Redoubt Mezarlığı, Lala Baba Mezarlığı, Hill 60 Mezarlığı ve Yeni Zelanda Anıtı, 7th Field Ambulance Mezarlığı, Embarkation Pier Mezarlığı, New Zealand No:2 Outpost Mezarlığı, No:2 Outpost Mezarlığı, The Farm Mezarlığı, Canterbury Mezarlığı, The Nek Mezarlığı, Walker's Ridge Mezarlığı, Quinn's Post Mezarlığı, Arıburnu Mezarlığı, Plugge's Plateau Mezarlığı, Courtney's And Steel's Post Mezarlığı, 4tf Battalion Parade Ground Mezarlığı, Shrapnel Valley Mezarlığı, Beach Mezarlığı, Baby 700 Mezarlığı, Johnston's Jolly Mezarlığı, Lone Pine Mezarlığı ve Anıtı, Shell Green Mezarlığı, Yeni Zelanda Ulusal Anıtı ve Mezarlığı, Azmak Mezarlığı, Hill 10 Mezarlığı, Green Hill Mezarlığı, Pink Farm Mezarlığı, Skew Brigde Mezarlığı, Fransız Askeri Mezarlığı, Lancashire Landing Mezarlığı,

V Beach Mezarlığı ve Cape Helles Anıtı'dır. Tek tescilsiz yabancı mezarlık; Doughty-Wylie Mezarlığı'dır. Tarihi Alanda bulunan tek tescilli yabancı anıt ise Cape Helles Anıtı'dır.

4.3.3.7. Tarihi Miras Ögeleri ve Sivil Mimarlık Örnekleri

Tarihi Alan içerisinde birçok cami, ev, çeşme, tekke, mezarlık ve şahide, hamam, külliye, türbe vb. yapılar bulunmaktadır. Bu yapıların önemli bir bölümü koruma altına alınmıştır. 138 adet sivil mimarlık örneği bulunmaktadır. Korunan sivil mimarlık örnekleri çoğunlukla konut yapılarıdır. Sivil mimarlık örneği yapılara Kilitbahir, Bigalı, Seddülbahir, Büyükanafarta, Küçükkanafarta köylerinde ve Kemalpaşa mahallesinde rastlanılmaktadır.

4.4. Araştırma Alanının Yasal-Yönetmelik Yapısı ve Plan Kararları

Gelibolu Tarihi Alanı'nın koruma statülerinden bahsedilmiş, alanın yönetiminden sorumlu kurum ve kuruluşların yasal yönetmelik yapılarına değinilmiştir. Alanın koruma statüsüne alınmasından itibaren alanı koruma ve yönetmek amacıyla hazırlanan önemli plan kararlarına yer verilmiştir.

4.4.1. Yasal-Yönetmelik Yapı

Çanakkale Muharebeleri'nin cereyan ettiği, kültürel ve tarihe öneme sahip olan Gelibolu Tarihi Alanı 104 yıldır farklı kurumlarca koruma altına alınmıştır. Kültürel ve tarihi mirasın en iyi şekilde korunabilmesi, sürdürülebilir anlayışla insanlara ve toplumlara sunulabilmesi amacıyla süreç içinde farklı statüler kazanmıştır.

Çanakkale Muharebeleri'nin gerçekleştiği Gelibolu Yarımadası'na özel bir statü veren ilk yasal düzenleme 1973 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile gerçekleşmiştir. Söz konusu karar ile alan önce orman rejimine alınmış daha sonra yapılan düzenleme ile de "Milli Park" olarak ilan edilmiştir.

Türkiye'de bir milli parka özel olarak çıkartılmış ilk kanun; 4533 sayılı Gelibolu Yarımadası Milli Parkı Kanunu olup, kanunun amaç ve kapsamı; "1915 Çanakkale deniz ve kara muharebelerinin cereyan ettiği GYTMP'nın tarihi, kültürel değerleri ile orman ve bitki örtüsünün korunması, geliştirilmesi ve yönetimine ilişkin esas ve usullerin düzenlenmesi ile

Türk vatan savunmasının ve doğanın güzel bir örneği olarak uluslararası barışa hizmet etmesi için dünya uluslarına tanıtılmasıdır. Belirtilen amaç doğrultusunda yapılacak çalışmalarda uyulacak esasları, alınacak önlemleri, yapılacak denetimleri, sağlanacak eşgüdümü ve tabi olunacak hukuki ve cezai hükümleri kapsar.” olarak belirtilmiştir.

GYTMP, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından “Dünya Kültürel Mirası Listesine” önerilmiştir. Alan, 15 Nisan 2014 tarihinde “Çanakkale ve Gelibolu 1. Dünya Savaşı Alanları” tanımı altında UNESCO tarafından “Dünya Kültürel Miras Geçici Listesine” kabul edilmiştir.

Mevcut planların uygulanamaması, kaçak yapılaşmaların artması, uygulanan projelerin iyi koordine edilememesi, orman yangınlarının gerçekleşmesi, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu uyarınca Tarihi Milli Park’ın çok yönlü sit alanı olarak ilan edilmesi, yetki karmaşası ve benzeri durumların artması alanda farklı ve köklü çözüm arayışlarını gündeme getirmiştir. Bu durum GYTMP’nın statüsünün yeniden ele alınmasına sebep olmuştur.

2014 yılında 6546 sayılı “Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihî Alan Başkanlığı Kurulması Hakkında Kanun” kapsamında; Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Müdürlüğü kaldırılarak Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihî Alan Başkanlığı kurulmuş ve Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihî Alanı’nın sınırları belirlenmiştir. Yine bu kanunla, milli park olarak belirlenen alanın milli park vasfı (GYTMP) kaldırılmıştır.

6546 sayılı Kanunun amacı; “Çanakkale deniz ve kara savaşlarının meydana geldiği Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihî Alanı’nın tarihi, kültürel ve manevi değerleri ile doğal dokusunun korunması, yaşatılması, geliştirilmesi, tanıtılması, gelecek kuşaklara aktarılması ve yönetimini sağlamak üzere Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihî Alan Başkanlığının kurulması ile görev ve yetkilerini düzenlemek” olarak belirtilmiştir.

4.4.2. Plan Kararları

Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihî Alanına ilişkin ilk planlama çalışmaları ve fiziksel düzenlemeler 1970’li yıllarda başlamıştır. Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde

ABD’li bir milli park uzmanı tarafından İngilizce olarak hazırlanan plan çalışmaları esas alınarak uygulamalar yapılmıştır.

1970 yılında hazırlanan plan çalışması revize edilerek genişletilmiş ve 1980 yılında Tarihi Milli Park’ın ilk Uzun Devreli Gelişme Planı (UDGP) olarak düzenlenmiştir. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) kararı ile de Tarihi Milli Park alanını 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu çerçevesinde çok yönlü sit alanı olarak tescil etmiştir.

Daha sonraki süreçte Kültür ve Turizm Bakanlığı; 1986’da Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu’nun (TKTVYK), 1992’de Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’nun kararları ile de doğal, tarihi, arkeolojik ve kentsel sit alanlarını belirleyip, mezarlıklar, anıtlar ile sivil ve askeri mimarlık örneklerini yapı/parsel ölçeğinde koruma altına almıştır.

GYTMP 1997 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Koruma Örgütü tarafından (IUCN) “Korunan Alanlar” listesine alınmıştır. 2003 yılında 1/25.000 ölçekli Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı (UDGP) yürürlüğe girmiştir. Tarihi Alanda Milli Park statüsünün kaldırılması ve Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı’nın kurulması ile alanın yeniden planlaması gereği ortaya çıkmıştır.

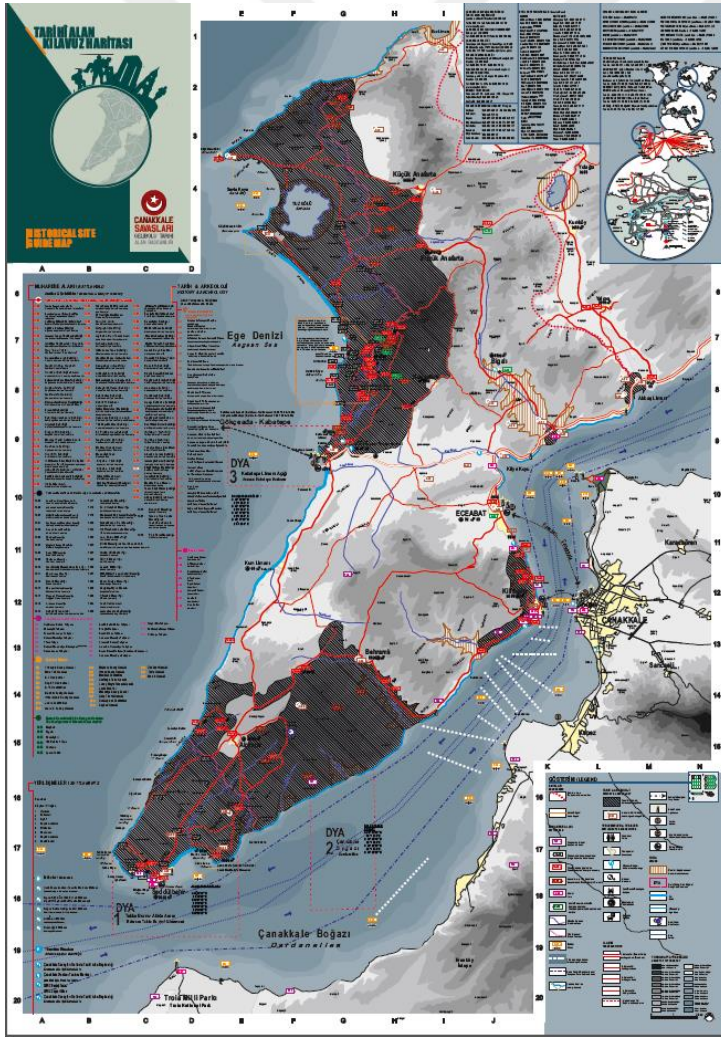
Çanakkale deniz ve kara muharebelerinin izlerini taşıyan alanların ve tarihi, arkeolojik, kültürel, doğal ve manevi değerlere ait miras öğelerinin korunarak gelecek kuşaklara aktarılmasına yönelik kararlar oluşturulması amacıyla; Tarihî Alan sınırları dâhilinde; Tarihi Alana ilişkin ana plan kararlarını içeren 1/50.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı ve detaylı plan kararlarını, ana ve alt program alanları ile alt ölçekli planlara esas olacak kararları, müdahale stratejilerini ve yöntemlerini içeren 1/25.000 ölçekli Tarihi Alan Planı hazırlanmıştır.

Bu plan kapsamında; Tarihi Alanın korunması, geliştirilmesi, yönetimi, tanıtılması, koruma esasları ve kullanma şartları, bölgenin sağlıklılaştırılması, yenilenmesi, açık alan ve ulaşım düzenlemeleri ile bölge halkının sosyal ve ekonomik yapısının iyileştirilmesi

konularında amaç ve hedefler, müdahale stratejileri ve yöntemleri tanımlanmıştır (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016a).

4.5. Gelibolu Tarihi Alanında Bulunan Yerli ve Yabancı Anma Mekanları

Çanakkale Muharebeleri esnasında dar bir kıyı şeridi arasında binlerce asker hayatlarını kaybetmiş ve savaşın her iki tarafı da burada yaşanan hadiselerin unutulmaması adına Gelibolu Yarımadası'nın çeşitli noktalarında mezarlıklarını yapmışlardır. Şekil 4'te; Gelibolu Tarihi Alanı'nda bulunan şehitlik, anıt, tören alanı, kale, tabya, müze, mezarlık vb. mekanlar haritalandırılmıştır. Çanakkale Muharebeleri dönemindeki İtilaf Devletleri'nin çıkarma yaptığı alanlar, tarihsel önemli noktalar, yollar ve rotalar da haritaya dahil edilmiştir.

Şekil 4. Gelibolu Tarihi Alanında bulunan şehitlikler ve mezarlıklar

(ÇATAB Arşivi, 2022)

Tarihi Alan'ın toplam yüzölçümü 33.438,62 hektar olup; %0,25'ini yerli ve yabancı anma mekanları oluşturmaktadır. Yerli ve yabancı anma mekanlarının arazi kullanım değerleri Tablo 8' de belirtilmiştir (Yılmaz, 2008a; Özçelik, 2012; Bozkurt, 2015; Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016a).

Tablo 8

Tarihi Alan anma mekanlarının arazi kullanım değerleri

(Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016a)

Arazi Kullanımları	Alan (ha)	Oran (%)
Türk Şehitlikleri	59,83	0,18
Türk Anıtları	7,10	0,02
Yabancı Mezarlıklar ve Anıtlar	16,29	0,05

Yerli anma mekânlarının oluşumu muharebeler devam ederken başlamış ve savaşan askerler anısına anıtlar dikilmiştir. Savaşın yaşandığı noktalara ek olarak savaş alanına uzak yerlerde de Türk askerinin defini yapılmıştır. Savaş esnasında yapılan ilk anıt savaş mermilerinden inşa edilmiş olan Kireçtepe Anıtı'dır. Diğer erken dönem şehitlikleri ise; Seddülbahir Şehitliği 1918, Mehmet Çavuş Anıtı 1919 yılında inşa edilmiştir.

Yabancı anma mekanları; çıkarma yapılan bölgelerde daha yoğunluk göstermekte olup, kıyı şeritleri ve iç kesimlere doğru yoğunluk göstermektedir. İlk yabancı anma mekanları yapımına 1919 yılında CWGC'nin mimarı John Burnet'in tasarımları ile başlamıştır.

4.5.1. Yerli Anma Mekanları

Çanakkale Muharebeleri'nin yaşandığı bölgelerde savaş dönemine ait şüheda kabristanları, yabancı mezarlıklar, siperler, tüneller, mevziler, karargâh noktaları, barınaklar, zeminlikler, kuyular, sargı yerleri gibi tarihsel mekanlar bulunmaktadır. Bu mekanların bir kısmı ihya edilmiş olup ziyaretçi ihtiyaçlarına yönelik düzenlemeler yapılmış ve anma mekanlarına dönüşmüşlerdir.

İlk anma mekânı girişimleri 1915 yılında muharebeler devam ederken komutan ve askerler tarafından anıtların inşa edilmesi ile başlamıştır. 1915 ve sonrası yıllarda inşa edilen; 3. Kolordu Telgraf Bölüğü Anıtı ve Şehitliği, 16. Tümen Anıtı (Madenciler Anıtı), Kanlısirt-Şehitler Abidesi Kitabesi, Arıburnu Zafer Anıtı, Çataldere Şehitliği ve Anıtı, Mehmet Çavuş Şehitliği, Kemalyeri Abidesi, 4. Bölük Komutanı Yahya Hayati Efendinin Şehitliği, Matikdere'de Avusturya Macaristan-Topçu Anıtı, Düşmanın Seddülbahirden Firarı Anıtı yada Seddülbahir Zafer Anıtı, Düşmana 11.000 Mermi Atan 56. Alay Topçu Batarya Anıtı muharebeler esnasında ve sonrasında oluşturulan ilk şehitlik, anıt ve kitabeler olup çeşitli sebeplerden dolayı günümüze kadar ulaşamamışlardır (Kıbıl, 2018; Atsız, 2019; Esenkaya, 2020).

İtilaf Devletlerinin 9 Ocak 1916'da Gelibolu Yarımadası'nı tahliye etmelerinin haberinin Meclis-i Ayan tarafından öğrenilmesi ile büyük bir coşku yaşanmış ve 10 Ocak gününde yapılan oturumda Reşit Akif tarafından Türk askerleri için "ravza-i şüheda tesis edilmesi" teklif edilmiştir. Türk askerleri adına şehitlik yapılması meclis tarafından da münasip bulunarak onaylanmış ve ilk resmi girişimler başlamıştır (Uca, 2002; Esenkaya, 2020). Türk milleti tarafından inşa edilen ilk anma mekanlarının (anıtların, kitabelerin) planlama ve tasarım ilkeleri incelendiğinde;

- Savaşın mahal olduğu önemli coğrafyalarda inşa edildiği,
- Şehitlik ve anıtların ortak kullanıldığı,
- Anıtlar ve kitabeler üzerinde tarihi değerlerini yansıtan metinlere yer verildiği ve metinlerde zaman, kişi, mekân bilgilerine değinildiği,
- Savaş malzemeleri (top mermisi, kovan) kullanılarak inşa edildiği,
- Mütevazi nitelikte olduğu,
- Savaşta önemli yere sahip olan gruplar ve kişiler adına özel anıtlara yer verildiği görülmektedir (Kıbıl, 2018; Atsız, 2019).

Muharebelerde hayatını kaybeden Türk askerleri adına Şehitlik Anıtı yapılmasına yönelik girişimler 31 Mayıs 1921 tarihli ve 878 numaralı kanuna dayandırılarak 4 Mayıs 1927 tarihinde İcra Vekilleri toplantısında görüşülmüştür (Sayılır, 2020). Maddi yetersizliklerden dolayı yapımı yıllarca ertelenen Çanakkale Şehitler Abidesi inşaatı için Milli Türk Talebe Birliği'nin girişimleri sayesinde 1952 yılında tekrar gündeme getirilmiştir.

Çanakkale Şehitleri Abidesi İnşaatına Yardım Komitesine yapılan kurum, dernek, şahısların bağışları ile 17 Nisan 1954 tarihinde temeli atılmıştır. Maddi ve müteahhit sıkıntılardan dolayı inşaat durma noktasına gelmiştir. Milliyet Gazetesi'nin başlattığı yardım kampanyası ile tekrar 1958 tarihinde inşaata devam edilmiş ve 1960 yılında açılışı yapılmıştır (Bozkurt, 2015). Savaşan Türk askerler adına yapılan Şehitler Abidesi zorlu şartlar altında inşa edilmiş olup günümüzde hala görkemini korumaktadır. Ülkemiz için en önemli savaş turizmi destinasyon merkezi olan alan aynı zamanda en önemli anma mekanlarımızdan biri olma özelliğini taşımaktadır.

Gelibolu Tarihi Alanı'nda Çanakkale Muharebeleri'ni ve şehitlerini anma eylemi genelde; şüheda kabristanları, sembolik şehitlikler ve anıtlarda yapılmaktadır. Bu doğrultuda şehitliklerin ve anıtların yapılması 1980'li ve 1990'lı yıllardan itibaren günümüze kadar sürmektedir. Yerli anma mekanlarından; Conkbayırı, 57. Piyade Alayı Şehitliği, Şehitler Abidesi, Şahindere Şehitliği, Yahya Çavuş Şehitliği incelenecek olup bu alanlar Gelibolu Tarihi Alanında en çok ziyaret edilen ve anma eyleminin gerçekleştirildiği yerler olma özelliklerini taşımaktadırlar.

4.5.1.1. Conkbayırı

Conkbayırı bölgesi Gelibolu Yarımadası'nın en yüksek 2. tepesi olan Conk Tepesinde yer almakta olup 261 Rakımlı Tepe ile Besim Tepe arasında kalmaktadır. Bölgenin geneline hâkim olmasından dolayı kuzey hattının en önemli tepesi olma özelliğini taşımaktadır (Çanakkale Şehitlik, 2021).

Conkbayırı önemli kararların alındığı ve önemli olayların yaşandığı bir bölge olup, Gelibolu Yarımadası'nın simge alanlarından biridir. Bölge; Çanakkale Muharebeleri'nin aktif yaşandığı alanlardan biri olduğu için savaşa ait izleri hala içerisinde barındırmaktadır. Conkbayırı bölgesi diğer anma mekanlarından farklı olarak içerisinde hem Türk hem yabancı askerler adına yapılmış anıtlara bulundurmaktadır.

Conkbayırı; bünyesinde Atatürk Zafer Anıtı, Yeni Zelanda Anıtı ve Mezarlığı, Üsteğmen Nazif Çakmak Anıtı, Conkbayırı Kitabeleri, Atatürk'ün Saatinin Parçalandığı Yer, Atatürk'ün Gözetleme Yeri ve siperleri barındırmaktadır (Şekil 5).

Şekil 5. Conkbayırı bölgesi alan kullanımları

(Google Earth değiştirilerek, 2022)

Conkbayırı bölgesine ulaşıldığında ilk olarak kitabeler görülmektedir. 261 rakımlı tepede bulunan 5 adet kitabenin etrafı tamamen doğal bitki örtüsü ile kaplıdır. Yüksek noktalara çıktıkça alanda siperler kendini belli etmektedir. Savaş zamanından kalan ve onarılan siperler günümüzde simgesel olarak bulunmaktadır.

Conk tepesi bulunduğu bölgenin hâkim savaş mekânı noktalarından biri olup, içerisinde farklı milletlere ait izleri de barındırmaktadır. Conkbayırı bölgesinin merkez noktasında ise Yeni Zelanda Anıtı ve Atatürk Zafer Anıtı bulunmaktadır. Anıtlara ek olarak daha küçük ölçekte tarihsel imgeler bulunmaktadır. Bu imgeler, Atatürk'ün Saatinin Parçalandığı Yer ve Nazif Çakmak Anıtıdır. Bölgenin doğu yamacına kurulmuş Yeni Zelanda Mezarlığı da bölgede bitki örtüsü içerisinde bulunmaktadır (Şekil 6).

Şekil 6. Atatürk Zafer Anıtı, Yeni Zelanda Anıtı ve Mezarlığı, Nazif Çakmak Anıtı, Atatürk'ün Saatinin Parçalandığı Yer, siperler ve Türk bayrağı
(Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı [CATAB Arşivi], 2020)

İçerisinde birçok tarihsel imge barındırdığı gibi ziyaretçilere yönelik ihtiyaçların giderilmesine dair birimler de yer almaktadır. Destinasyon merkezi olması sebebiyle güvenlik kulübesi, hediyelik eşya ve yeme içme birimleri, tuvalet, otopark bulunmaktadır.

Asfalt yol ile ulaşılan Conkbayırı bölgesinde yürüyüş rotaları doğal seyir halindedir. Coğrafyanın sınırladığı alan dahilinde gezi yapılabilir. Savaş coğrafyası maksimum şekilde korunmaya çalışılarak doğal yükselti ve eğimler yer almaktadır. En yüksek hâkim tepeye ulaşılan bölgede sıkıştırılmış toprak ve çakıl zeminler bulunmaktadır. Anma mekânı olarak temsil edilen bölgede en önemli iki yapı, Atatürk Zafer Anıtı ve Yeni Zelanda Anıtı'dır.

Atatürk Zafer Anıtı, Nazif Çakmak Anıtı ve Atatürk'ün Saatinin Parçalandığı Yer Türk bayrakları ile çevrelenmiştir. Türk bayraklarının sıralanması bu alana nitelik kazandırmıştır. Toplamda 11 adet bayrak direği olup 10 adedinin yüksekliği 8 metre, 1 adet bayrak direğinin yüksekliği ise 43 metredir. 43 metre uzunluğunda bayrak direği Tarihi Alan'ın en yüksek noktasına ulaşmakta ve kuzey hattın birçok yerinden gözükmektedir (Şekil 7).

Şekil 7. Conkbayırı yapısal düzenlemeler

Bölgedeki kot farklılıkları bazı alanlarda basamaklar ile çözümlenmiştir. Basamaklar doğa ile uyumlu çözümlenmiş, mevcut sert zemin ve ahşap birlikte kullanılmıştır. Savaş döneminden kalma siperler geçen yılların etkisiyle orijinalliğini kaybetmiş ve tadilat onarım işlemleri görmüştür. Ahşapların kullanılması ile oluşturulan siperlerin yükseklikleri yer yer değişmekte olup savaş döneminin standartlarında değildir. Ziyaretçiler siperler içerisinde de gezinti yapabilmektedirler (Şekil 8).

Şekil 8. Conkbayırı siper düzenlemeleri

Yeme içme ve hediyelik eşya birimleri birer adet olup konumu, yapısı, tasarımı uygun niteliklerde değildir. Anma mekanının girişinde ziyaretçileri ilk karşılayan yapılar olup mekânsal planlamada hatalı yerde konumlandırılmıştır. Güvenli otopark alanı, tuvaletlerin yanında olup 80 m² dir. Otopark yetersizliğinden dolayı Conkbayırı dönüş

yolunu otobüs ve binek araçlar otopark olarak kullanmak zorunda kalmaktadır. Bu durum yayalar ve araçlar için tehlike yaratmaktadır.

Bu bölgedeki bitkisel peyzaj incelendiğinde, savaş dönemi sonralarında yapılan ağaçlandırma çalışmalarında dikimi yapılan ağaçlar ve çalılar göze çarpmaktadır. *Pinus brutia* (kızılçam), *Pinus pinea* (fıstık çamı), *Quercus* sp. (meşe türleri), *Arbutus* sp. (kocayemiş ve sandal) bitkileri yoğunlukla bulunmaktadır. Bu alanda kültürel nitelikli bitkilendirme yapılmamıştır. Çim alan olarak tek bölge bulunmakta olup Atatürk Zafer Anıtı'nın doğusunda 60 m² lik yer kaplamaktadır.

Conkbayırında Türk Milletini simgeleyen en önemli anıt olma özelliğini taşıyan Atatürk Zafer Anıtı yer almakta olup bu anıt; muharebelerde Anafartalar Grup Komutanı olarak görev yapan Albay Mustafa Kemal'in Conkbayırı Taarruzunu yönetmesi anısına Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 1993 yılında yaptırılmıştır. 2015 yılında ise CATAB tarafından restore edilmiştir (Şekil 9) (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016c; Çanakkale Şehitlik, 2021).

Şekil 9. Conkbayırı Atatürk Zafer Anıtı ve Yeni Zelanda Anıtı

Anıt; traverten kaide üzerine bronzdan yapılmış heykelden oluşmaktadır. Anıtın kaidesinin bir yüzünde 10 Ağustos 1915 sabahı saat 04.30'da Atatürk'ün kırıbaçıyla verdiği işaret ile başlayan süngü hücumu sırasında, bir şarapnel parçasının göğsüne isabet ederek saatinin parçalanması olayı kendi ifadeleriyle yer almaktadır (Akingüç, 2010).

Conkbayırında yer alan anıtlardan biri de Mareşal Fevzi Çakmak'ın kardeşi Üsteğmen Nazif Çakmak adına yapılmış olan anıt olup; Atatürk Zafer Anıtı'nın ve Atatürk'ün Saatinin Parçalandığı Yer'in yanında bulunmaktadır. 2015 yılında Alan Başkanlığı tarafından restore edilmiştir (Şekil 10).

Şekil 10. Nazif Çakmak Anıtı ve Atatürk'ün Saatinin Parçalandığı Yer

Atatürk Zafer Anıtının kaidesi ile aynı malzemeden yapılmış olan Nazif Çakmak Anıtının kitabesinde; “Mareşal Fevzi Çakmak'ın kardeşi Üsteğmen Nazif Çakmak burada bölüğünün önünde süngü hücumu ile düşman siperlerine atıldığı sırada şehit olmuştur. 8 Ağustos 1915” ifadeleri yer almaktadır (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016c).

Atatürk'ün Saatinin Parçalandığı Yer; 10 Ağustos 1915 gününde Atatürk'ün saatine şarapnel parçasının isabet ettiği tahmin edilen bölgeye ithafen 4 adet top güllesi konumlandırılmıştır. (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016c). Üsteğmen Nazif Çakmak Anıtı'nın ve Atatürk'ün Saatinin Parçalandığı Yerin arkasında Türk Bayrakları konumlandırılmıştır.

4.5.1.2. 57. Piyade Alayı Şehitliği

Gelibolu Tarihi Alanının kuzey hattında bulunan şehitliklerinden biri olan 57. Piyade Alayı Şehitliği; 1992 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yaptırılmıştır (Şekil 11). Mimar Nejat Dinçel tarafından tasarlanan anıt 19. Tümen ve 57. Alay askerlerinin anısını

yaşatmak amacıyla inşa edilmiştir (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016c).

Şekil 11. 57. Piyade Alayı Şehitliği alan kullanımları

(Google Earth değiştirilerek, 2022)

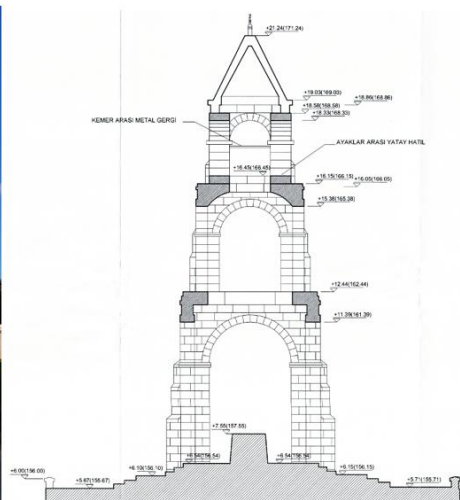
Anma mekânı duvarları sınırlı alan olarak kabul edildiğinde bünyesinde; mezarlık alanı, 57. Alay anıtı, mezar taşları, rölyef, Hüseyin Kaçmaz heykeli ve Türk bayrağını bulundurmaktadır. 57. Piyade Alayı Şehitliği yakın çevresinde farklı işlevsel yapıları da beraberinde barındırmaktadır. Şehitlik sınırları dışında; şadırvan, açık namazgâh, güvenlik kulübesi, otopark, tuvalet, hediyelik eşya ve yeme-içme birimleri bulunmaktadır. Şehitliğin ilk ihyası gerçekleştirildiğinde uygulanan proje günümüz hali olmayıp daha sonraki 2011 ve 2018 yıllarında “Tarihe Saygı Projesi” kapsamında yenilenmiştir.

57. Alay Şehitliği'nin kemerli bir girişi olup şehitlik sınırı bu girişten başlar ve anıta doğru hizalanan kuzey duvarında son bulmaktadır. 57. Alay Anıtı, Selçuklu mimari özelliklerini yansıtmakta olup yapımında Selçuklu ve Osmanlı kervansaraylarında kullanılan kevser taşı kullanılmıştır. Anıtın kaidesinden itibaren olan bayı 15 metredir. Anma mekanını çevreleyen duvarlarda ve giriş kemerinde ise kevser taşına benzerlik gösteren doğal taşlar kullanılmıştır. Anıtın kaidesini oluşturan duvarın yüzeyinde 57. Alay Şehitlerinin isimleri ve diğer bilgileri yer almaktadır (Şekil 12 ve Şekil 13).

Şekil 12. 57. Piyade Alayı Şehitliği

(CATAB Arşivi, 2020)

Şekil 13. 57. Piyade Alayı Şehitliği anıtı ve giriş kemeri

(CATAB Arşivi, 2020)

Şehitlik alanını oluşturan önemli yapısal imgelerden biri de simgesel mezarlık alanı olup bölmeler şeklinde planlanmıştır. Anıt ve giriş kemeri arasına konumlandırılan mezarlık alanı simetrik olarak 14 adet bölmeden oluşmaktadır. Her bir bölmeden üçerli sıralı çapraz konumlandırılan 23 adet mezar taşı bulunmaktadır (Şekil 14).

Şekil 14. 57. Piyade Alayı Şehitliği simgesel mezarlık alanı

Anma mekânı içerisinde toplam simgesel 322 adet mezar taşı bulunmaktadır. Mezar taşlarının sayısı temsili olup üzerlerinde yer alan isimler de bazı şehitlerimizin isim ve diğer bilgileri yer almaktadır. Mezar taşları üzerinde şehitlerimize ilişkin şu bilgilere yer verilmiştir; isim, unvan (kaymakam, yüzbaşı, çavuş, er vb.) birlik ve bölükleri, doğum yeri, doğum ve ölüm yılı. Tüm mezar taşlarının en üst noktasında ise ay yıldız simgesi bulunmaktadır. Mezar taşları üzerindeki tüm yazılar ve simgeler oyma işlemi ile oluşturulmuştur.

Anma mekanları sınırları içerisinde 3 adet kitabe yer almakta olup 2 kitabe benzer özellik göstermektedir. Benzer özellik gösteren kitabeler incelendiğinde simetrik konumlandırılmış ve aynı malzemeden imal edilen aynı ölçülerdedir. Mezar taşları gibi içerisindeki metinler oyma şeklinde işlenmiştir. Kitabelerin birinde Bombasırtı Vakası diğerinde ise Hadis-i Şerife yer verilmiştir.

Tasarım olarak diğer kitabelerden farklılık gösteren kitabe ise anma mekanının girişinde yer almaktadır. Bu kitabe diğerlerinden farklı olarak beyaz mermerden imal edilmiş

ve üzerinde boya işlemi uygulanmıştır. Kitabenin üzerinde Mehmet Akif'in Şehitler Abidesi için kaleme aldığı şiir yazmaktadır (Şekil 15 ve Şekil 16).

Şekil 15. Mezar taşları ve tek kitabe

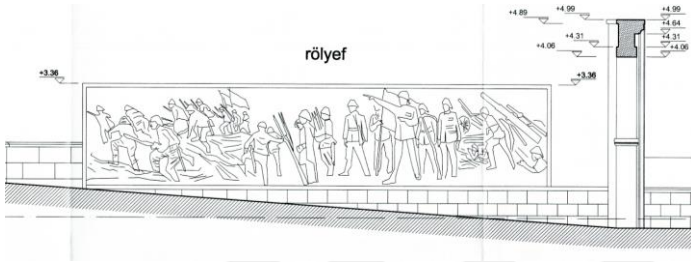
Şekil 16. 57. Piyade Alayı Şehitliği kitabeler

Çanakkale Muharebeleri'nde yaşanan zorlu mücadeleleri, kahramanlıkları, fedakarlıkları simgeleştirmek adına çeşitli görseller hazırlanmış ve anma mekanlarında yer verilmiştir. Bu sebeple şehitliğin girişinde doğu tarafında 45 m² lik yüzey alanına sahip rölyef yapılmıştır. Rölyefin işlendiği duvar ise anma mekânında kullanılan ana yapısal malzemeden yapılmıştır. Rölyefin üzerinde Yarbay Mustafa Kemal'e ait ifadeler yer almaktadır (Şekil 17 ve Şekil 18) (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016c).

Şekil 17. 57. Piyade Alayı Şehitliği rölyef

Şekil 18. 57. Piyade Alayı Şehitliği rölyef çizimi

(CATAB Arşivi, 2020)

Şehitliğin asıl amacından farklı olarak bu alanda sonraki yıllarda heykel konumlandırılmıştır. Türkiye'nin en yaşlı gazisi iken 10 Eylül 1994'te vefat eden Hüseyin Kaçmaz adına tunç malzemeden yapılan heykel yer almaktadır. Şehitlikte anma kurgusunu bozmamak adına girişin güney batı kısmında konumlandırılmıştır. Heykelin kaidesi ise traverten malzemedir (Şekil 19).

Şekil 19. Hüseyin Kaçmaz ve torununun heykeli

Anma mekanına gelen ziyaretçilerin dini ibadetlerini gerçekleştirebilmeleri için şadırvan ve mescit yapıları eklenmiştir. Şehitliğin doğusunda bulunan rölyefin arkasında şadırvan yer almakta olup anma eylemine engel olmayacak şekilde konumlandırılmıştır. Şadırvanın uygulamasında kullanılan malzeme travertendir. Namazgah traverten malzeme ile sınırlandırılmış zemini ahşap görünümlü kompozit malzemedен imal edilmiştir.

Anma mekânı geniş otopark alanına sahip olup Tarihi Alanın genelindeki en yüksek araç kapasitesini taşıyabilecek niteliktedir. Şehitlik, otobüs ve binek araçlar için toplam 1000 m² otopark alanına sahip olup yoğun ziyaretçi döneminde otopark yeterli sayısı yeterli gelmektedir. Otopark zemin malzemesi granit küptaştır.

Şehitlik alanının batı kısmında bulunan otopark alanında gösterişli bronz bir asker anıtı yer almaktadır. Andezit patlatma taşından imal edilmiş olan kaidenin 3 cephesinde çeşitli metinlere yer verilmiştir. Andezit kaidede metinlere yer vermek amacıyla mermer pencereler açılmıştır. Mermerler üzerine; Çanakkale Türküsü, Alman General Liman Von Sanders'e ait Türk Askerine Saygı metni ve Necmettin Halil Onan'a ait Bir Yolcuya adlı şiir yazmaktadır. Heykelin yeme-içme birimlerinin bulunduğu alanda olmasından dolayı ziyaretçiler tarafından fark edilmemektedir (Şekil 20).

Şekil 20. 57. Piyade Alayı Şehitliği bronz asker heykeli

Anıtın batısında bulunan Türk bayrağı 32 metre yüksekliğindedir. Şehitliğin ana girişinde bulunan yeşil alanlar ahşap çitler ile çevrilmiş olup çitlerin bakıma ihtiyacı vardır. Şehitlik ve yakın çevresinde ahşap oturma bankı, beton çöp kutusu, kamera direği, baba, ile çeşitli bilgi ve uyarı tabelaları bulunmaktadır.

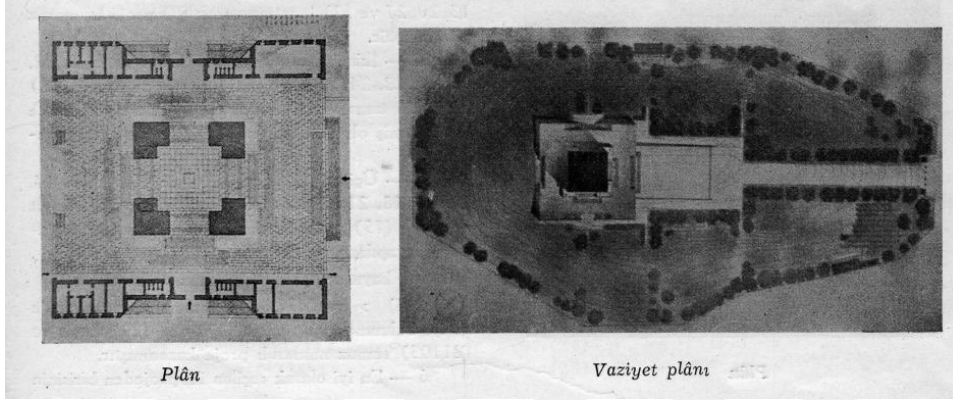
Anma mekanının bitkisel tasarımı incelendiğinde; *Rosa meilland* (meyland gülü), *Taxus baccata* (porsuk), *Buxus sempervires* (şimşir), *Thuja* sp. (mazi), *Platanus* sp. (çınar) bitkileri ile yakın çevresinde; *Pinus pinea* (fıstık çamı), *Pinus brutia* (kızılçam), *Robinia pseudoacacia* (akasya), *Arbutus* sp. (kocayemiş), *Mahonia aquifolium* (mahonya) ile doğal bitki örtüsünde bulunan bitkiler bulunmaktadır. Anma mekânı sınırları içerisinde beyaz ve kırmızı renkli *Rosa meilland* (meyland gülü) şehitliğe önemli temsiliyet kazandırmaktadır. Bitkisel tasarımın uygulandığı diğer alan ise Mehmet Akif'in şiirinin yer aldığı kitabenin bulunduğu alan olup *Taxus baccata* (porsuk) ve *Buxus sempervires* (şimşir) bitkilerinde budama yapılarak şekillendirilmiştir. Şehitliğe giriş alanı ve duvarla sınırlandırılmış bölgede yaklaşık 750 m² çim alan bulunmaktadır. Tören, etkinlik zamanlarında ve ziyaretçi yoğunluğunun yaşandığı dönemlerde mevsimlik çiçek veya süs bitkisi anıta giden yolun bordür kenarlarında uygulanmaktadır.

4.5.1.3. Şehitler Abidesi

Gelibolu Tarihi Alanı'nın en güneyinde bulunan ve en çok ziyaret edilen anma mekânı olan Şehitler Abidesi, Eskihisarlık Burnu üzerinde yer almaktadır. Anıtın yapılması için seçilen bölge Çanakkale Boğazı'nın girişi olup pek çok noktadan fark edilmektedir. Anıtın yapım amacı Çanakkale Muharebeleri'nde şehit düşen ve ismi tespit edilen 59.408 şehit adına yapılmıştır. 1944 yılında açılan ulusal bir yarışma sonucunda seçilen anıtın tasarımı Doğan Erginbaş, İsmail Utkular ve Feridun Kip tarafından hazırlanmıştır. Şehitler Abidesi Çanakkale Muharebeleri'nden sonra ilk sivil anıtlştırma girişiminin temellerinin atıldığı anıt olma özelliğini taşımaktadır. Anıtın inşasının temeli 17 Nisan 1954 tarihinde atılmış ancak maddi yetersizliklerden dolayı 1960 yılında tamamlanmıştır (Yılmaz, 2008b; Bozkurt, 2015; Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016c).

Şehitler Abidesi, Mimarı Doğan Erginbaş'ın kendi ifadesiyle Abide; "Tüm coğrafyalardan gelen şehitlerimizin toplu bir şekilde göğe yükselişini" simgelemektedir.

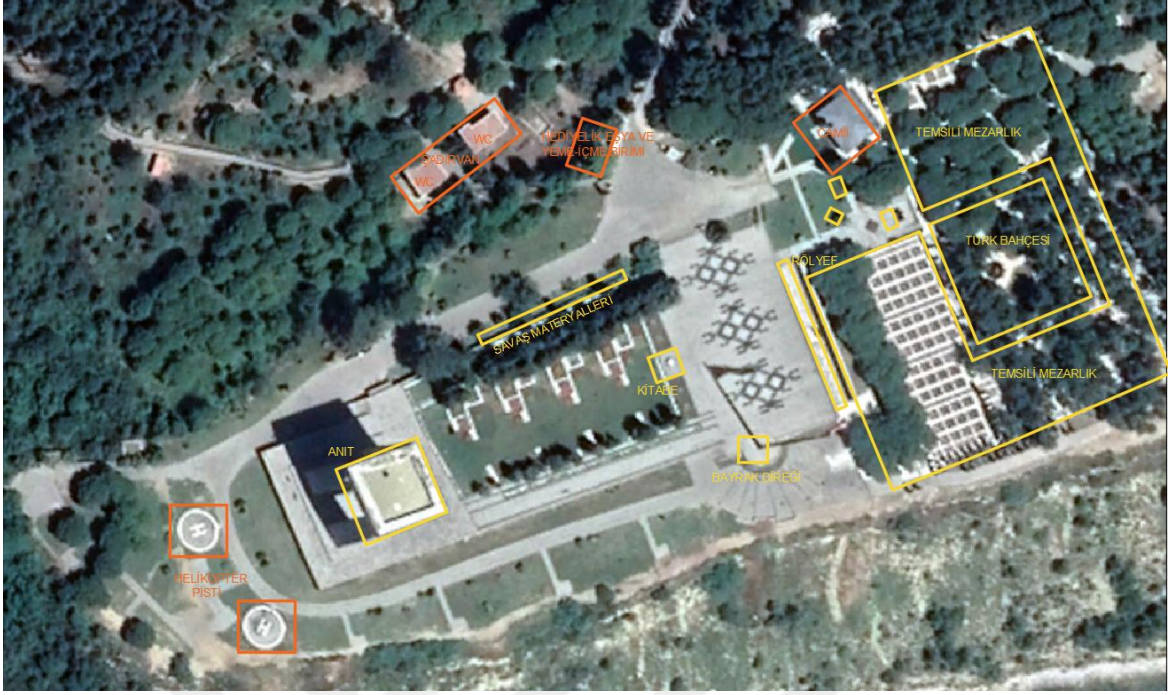
İlgili proje yarışma jüri raporunda ise “yegâne büyük tesir kudretime haiz, yeni bir şekil ve buluş” olarak değerlendirilerek birinciliğe layık görülmüştür (Yılmaz, 2008b; Akıngüç, 2010). Çanakkale Zafer ve Meçhul Asker Anıtı Müsabakası Jüri Raporunda birincilik alan projenin planları Şekil 21’de gösterilmiştir (Anonim, 1944).

Şekil 21. Şehitler Abidesi yarışma başvurusu planları
(Çanakkale Zafer ve Meçhul Asker Anıtı Müsabakası, 1944)

Şehitler Abidesi’nin tamamlanmasından ardından çevresi de çeşitli düzenlemelere tabi olmuştur. Farklı dönemlerde Çanakkale Muharebeleri’ni anlatan, simgeleyen sanatsal yapılara ek olarak ziyaretçilerini ihtiyaçlarına yönelik yapılarla Şehitler Abidesi günümüzdeki haline dönüşmüştür. Şehitler Abidesi genel olarak içerisinde; abide, mescit, kitabeler, Meçhul Asker, rölyef, Atatürk Anıtı, Mustafa Kemal Çanakkale’de Anıtı, temsili mezarlık, Türk bahçesi, şadırvan, hediyelik eşya ve yeme-içme birimlerini kapsamaktadır.

Şehitler Abidesi’nin yapım amacı tüm Çanakkale Şehitleri’nin anısını yaşatmak olduğundan dolayı geniş bir tören alanına sahiptir. Bu nedenlerden dolayı her yıl 18 Mart ve 24 Nisan tarihlerinde Şehitler Abidesi’nde Çanakkale Savaşları’nı anmak amacıyla törenler düzenlenmektedir (Şekil 22).

Şekil 22. Şehitler Abidesi alan kullanımları

(Google Earth değiştirilerek, 2022)

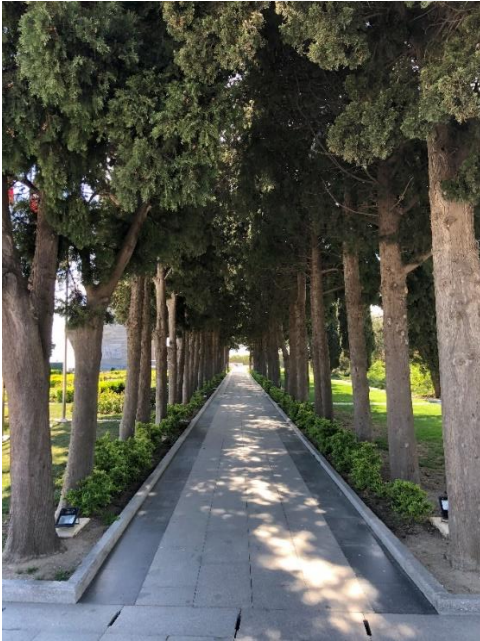
Tören alanı, anma mekanına ulaşıldığında ziyaretçileri ilk karşılayan alan olup tüm mekânın merkezinde toplanma alanı işlevi görmektedir. Tören alanı Çanakkale Muharebeleri'nin 100. Yıl dönümü hazırlıkları kapsamında yenilenmiş olup, zemin kaplamasında desen oluşturularak granit malzeme kullanılmıştır. Tören alanını; rölyef, bayrak direği ve kitabe sınırlandırmaktadır. Tören alanının içerisinde Mehmet Akif Ersoy'un Çanakkale Şehitlerine şiirinden dizeler, hadis-i şerif ve Bakara suresinin yazılı olduğu andezit taban üzerine beyaz mermerden yapılmış kitabe bulunmaktadır (Gezen, 2013). Kitabe kitap formunda tasarlanmış olup sayfa kenarlarında işlemler bulunmaktadır. İçerisinde bulunan işlemler ve metinler oyma şeklinde olup altın renginde boyaması yapılmıştır. Kitabe can verip şehit olmuş binlerce Mehmetçik'e adanmıştır (Şekil 23).

Şekil 23. Şehitler Abidesi kitabesi

Tören alanı anma mekanının merkezindeki toplanma alanı işlevi üstlendiğinden dolayı buradan diğer alanlara bağlantı sağlanmaktadır. Tören alanından abideye 2 yol ile ulaşılmaktadır. Bu yollar *Cupressus sempervirens* (servi) ile alle oluşturmuştur (Şekil 24).

Şekil 24. Şehitler Abidesi servili yol

Şehitler Abidesi'nin mimari nitelikleri incelendiğinde; boyu 41,70 metre olup yarımadadaki en yüksek anıt olma özelliğini taşımaktadır. Anıt zafer takı formunu andırmaktadır. Anıtın tavanına mozaikten Türk bayrağı işlenmiştir. Anıtın ayaklarının üzerinde savaş esnasındaki olaylar rölyeflere aktarılmıştır. Anıtın ayaklarında bulunan

rölyefler Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 1996 yılında düzenlemiş olduğu yarışma sonucunda seçilmiş ve heykeltıraş Prof. Dr. Ferit Özşen tarafından yapılmıştır. Anıtın ana yapım malzemesi granit taşıdır. Anıtın merkezinde şeref holü yer almakta olup Mehmet Akif Ersoy'un Çanakkale Şiiri'nden dörtlük işlenmiştir (Yılmaz, 2008b; Bozkurt, 2015; T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2013; Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016c; Çanakkale İçinde Bir Kent Günlüğü, 2020).

Abidenin ön bölümünde geniş bir yeşil alan ayrılmıştır. Oluşturulan yeşil alan derinlik etkisi yaratmış ve abideyi daha anlamlı kılmıştır. Anma mekânının; tören alanında ve abide etrafında yoğun sert zemin kullanımı, yeşil alan oluşturularak daha estetik görünüme kavuşmuştur. Yeşil alanın tasarımı da anıt formu gibi formel yapıdadır. Yeşil, kırmızı ve beyaz renkleri yoğunlukla kullanılmıştır. Şimşir, ateş diken, altuni taflan, meyland gülü bitkileri belli bir düzen içerisinde dikilmiştir. Abidenin akşam saatlerinde de ziyaret edilebilmesi için kullanılan projektörler de bu yeşil alan içerisinde yer almaktadır (Şekil 25).

Şekil 25. Şehitler Abidesi ön görünümü

Abidenin tam karşısında, törenlerin düzenlendiği alanda başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere diğer savaş kahramanlarının da olduğu rölyef yer almaktadır. Dünyada yapılan en büyük anıt rölyef özelliğini taşımaktadır. Heykeltıraş Azmi Sekban önderliğinde uygulanan rölyefde cam elyaf ve polyester karışım malzeme kullanılmıştır. Muharebe dönemini yansıtan bu rölyef 45 metre uzunluğundadır (T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2013) (Şekil 26). Mermerden inşa edilmiş duvar üzerine işlenen rölyef tören alanı ile temsili

mezarlığı sınırlandırarak ayırmaktadır. Rölyefin önünde Mustafa Kemal Atatürk'ün anıtı bulunmaktadır. Anıtın ve rölyefin zarar görmemesi amacıyla ferforje çitler ile korumaya alınmıştır. Rölyefi ve rölyefin önünde bulunan Atatürk Anıtı'nı vurgulamak amacıyla led aydınlatmalar kullanılmıştır.

Şekil 26. Şehitler Abidesi rölyefi

Şehitler Abidesi'ni anma mekânı yapan diğer yapılar Abide'nin hizası boyunca yer almaktadır. Temsili mezarlar Çanakkale Muharebeleri'nde şehit düşen ismi tespit edilebilen 59.408 şehidimiz adına inşa edilmiştir. Temsili mezarlık 2007 yılında ziyarete açılmış ve 2016 yılında yenilenmiştir (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016c) (Şekil 27).

Şekil 27. Şehitler Abidesi temsili mezarlık

Temsili mezarların toplam sayısı 1688 olup beyaz mermerden yapılmıştır (Erdem, 2007). Temsili mezarlar belli düzen içerisinde konumlandırılmıştır. Temsili mezarların iç kısmında desen çalışması yapılmış olup desen içerisinde dolgu malzemeleri bulunmaktadır. Dolgu amaçlı bazı bölgelerde bitkisel bazı bölgelerde ise yapısal materyal kullanılmıştır. Bitkisel materyal olarak acem halısı ve tören dönemlerinde mevsimlik çiçek ile süs bitkisi tercih edilmiştir. Yapısal materyal dolgu olan mezarların içinde ise kırmızı mermer kırığı yer almaktadır. Mezar başlarında kırmızı zemin üzerine şehitlerimizin isminin yazıldığı, ay-yıldız ve kabalak imgesinin bulunduğu kompozit levhada yer almaktadır.

Mezarlar arasında yürüyüş yollarında prekast plaktaş, dolgu malzemesi olarak ise beyaz mermer kırığı kullanılmıştır. Plaktaşlar arasında boşluklar yer aldığından dolayı engelliler kolay erişim sağlayamamaktadır. Temsili mezarlık bölgesinde aydınlatma amaçlı yüksek aydınlatma direği ve spot aydınlatmalar kullanılmıştır. Temsili mezarların şehit verilen illere göre düzenlediği için il isimlerini belirten bilgi levhaları yer almaktadır. Anma eyleminin gerçekleşmesi için dinlenme alanları oluşturulmuş, ahşap oturma banklarına yer verilmiştir. Temsili mezarlık bölümünde yetişmiş kızılçam, fıstık çamı, kalem servi ağaçları ile yayılcı ardıç, ateş dikeni ve alev çalıkları bulunmaktadır.

Şekil 28, Şekil 29 ve Şekil 30'da gözlemlendiği şekilde; Türk bahçesi temsili mezarlıklar ile aynı zamanda (2007 yılı) projelendirilmiş ve uygulanmış olup ana yapısal materyalleri beyaz mermerdir. Türk bahçesini sınırlandırmak amacıyla yapılan duvar, basamaklar ve yürüyüş yolları, çiçekliklerde beyaz mermer kullanılmıştır. Türk bahçesi şekil olarak kare yapısında olup 4 giriş ile erişim sağlanmaktadır. Alanın merkezinde lale motifli, ahşaplar ile sınırlandırılan göğe yükselen formda obje bulunmaktadır. Objenin kaidesinin yapısı, eğimli yüzeye sahip üzerine ay yıldız kazılmış olan siyah mermerdir. Temsili mezarda oluşturulan desenler Türk bahçesindeki çiçekliklerle bütünlük sağlamaktadır. Bu bölümde kullanılan bitkiler duvar etrafını çevreleyen defne, taflan, lavanta ve acem halısı bitkileri ile çiçeklik alanda bulunan güllerdir. 1. Dünya Savaşı cephelerini ve Çanakkale Muharebeleri'nde görev yapmak üzere Osmanlı Devleti hükümdarlığında bulunan illerden gelen asker sayılarını içeren ahşap gövdeli şeffaf kompozit tabela bulunmaktadır. Aynı tasarım özelliklerini sahip bir diğer tabelada ise Mehmet Akif Ersoy'un Çanakkale Şehitlerine adlı eseri yer almaktadır.

Şekil 28. Şehitler Abidesi Türk bahçesi

Şekil 29. Şehitler Abidesi Türk bahçesinde bulunan tabelalar

Şekil 30. Şehitler Abidesi Türk bahçesi genel görünümü

Cami ile temsili mezarlıklar arasındaki bölgede; yaralı bir askeri taşıyan Türk askeri heykeli, Mustafa Kemal Çanakkale’de Heykeli, Meçhul Asker ve kitabeler yer almaktadır. Anma mekanının çevresinde açık havada; savaşta kullanılan çeşitli toplar, torpiller ve diğer savaş malzemeleri de sergilenmektedir (Şekil 31 ve Şekil 32).

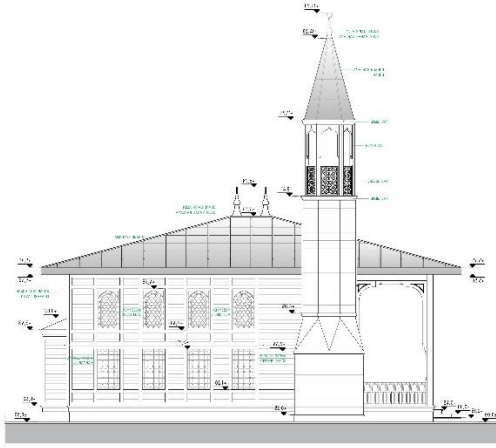

Şekil 31. Şehitler Abidesi Meçhul Asker

Şekil 32. Şehitler Abidesi sergilenen savaş materyalleri

Şehitler Abidesi'nde ibadet ihtiyacının giderilmesini sağlamak amacıyla 2019 yılında Cami inşası tamamlanmıştır. Camiye ait mimari kesit Şekil 33'te yer almaktadır. Caminin yapı malzemesi olarak Sarıçam ahşabı ve limra taşı kullanılmıştır.

Şekil 33. Şehitler Abidesi Camisi mimari proje kesiti
(CATAB Arşivi, 2022)

4.5.1.4. Şahindere Şehitliği

Şahindere Şüheda Kabristanı, Behramlı Köyü'nden itibaren 2,8 kilometre ileride, Alçıtepe Köyü istikametindeki yolun sol tarafında, Çınarlıdere'nin hemen üst tarafında yer almaktadır. Bölgede suyun ve gölgelik ağaçların bulunması, sakin ve korunaklı bir alan olması nedeniyle savaş döneminde cephe gerisindeki büyük sargı yerlerinden birisi bu mevkide kurulmuştur (Şekil 34) (Akıngüç, 2011 ve Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016c).

Şekil 34. Şahindere Şehitliği Anma Mekânı
(CATAB Arşivi, 2022)

5 Temmuz 1915 sonrasındaki muharebelerde, sol kanat birliklerinin yaralanarak şehit düşenlerin bir bölümü bu şehitlikte yatmaktadır. Nisan-Haziran-Temmuz aylarında şiddeti artan Seddülbahir, Kerevizdere ve Kirte Muharebeleri'nde kullanılan bölgede şehit düşenlerin bir kısmı da Şahindere Şehitliği'ne gömülmüştür.

Bir tepe üzerine kurulu olan şehitlik şüheda kabristanı niteliğindedir. Mimari yapı tarzı açısından Kocadere ve Soğanlıdere Şehitliği ile benzer özellikler göstermektedir. Ay-yıldız teması üzerine düzenlenen bu şehitlik; şehitlik anıtı, mezar taşı, bilgilendirme duvarı, gerçek şehitlik alanı, şadırvan, namazgah, satış üniteleri gibi yapılardan oluşmaktadır. Yürüyüş yollarının oluşturulmasında, anıt ve mezar taşı tasarımında kullanılmıştır. Sivri dikilitaş formunda anıt yıldız şeklinde taban üzerinde yükselmektedir. Anıtın bir kısmı mezar taşlarını simgeleyen kabalaklar tarafından çevrelenmiştir. Şahindere'de şehit düşen askerlerimizin isimleri ise bilgilendirme duvarlarında yer almıştır (Şekil 35, Şekil 36, ve Şekil 37 ve Şekil 38).

Şekil 35. Şahindere Şehitliği genel görünümü

Şekil 36. Şahindere Şehitliği mezar taşları

Şekil 37. Şahindere Şehitliği gerçek mezarlık alanı

Şekil 38. Şahindere Şehitliği Anıtı

Şehitlik Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından 2005 yılında yeniden düzenlenmiştir (T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2013).

4.5.1.5. Yahya Çavuş Şehitliği

Ertuğrul Koyu'na hâkim bir noktada bulunan şehitlik Ertuğrul Tabyası'nın karşısında bulunmaktadır. Şehitlik Yahya Çavuş ve arkadaşlarının Ertuğrul sahiline çıkan düşman askerlerine karşı mücadelelerini anlatmak amacıyla şehit düşen askerlerimiz adına yapılmıştır (Şekil 39).

Şekil 39. Yahya Çavuş Anıtı

Şehitlik Ertuğrul Tabyası ile karşılıklı şekilde bulunmakta olup, içerisinde şehitlik anıtı, bilgilendirme duvarı, mezar taşı, siperler, satış ünitelerini barındırmaktadır. Anma mekanına yönelik ilk düzenleme 1962 yılında Çanakkale Şehitleri Anıtları'na Yardım Derneği tarafından şehitlik atının inşası ile başlamıştır. 1992 yılında Kültür Bakanlığı tarafından mezar taşları, bilgilendirme duvarı vb. yapılara ilişkin düzenlemeler yapılmıştır (Şekil 40).

Şekil 40. Yahya Çavuş Şehitliği bilgilendirme duvarı ve mezar taşları

Şehitliğin girişinde ve merkezinde yer alana Şehitlik anıtının bir tarafında bilgilendirme duvarı ve mezar taşları; diğer tarafında ise siperler yer almaktadır. Şehitlik içerisinde toplam 67 adet sembolik mezar taşı bulunmaktadır (Şekil 41 ve Şekil 42) (Akingüç, 2011; T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2013; Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016c).

Şekil 41. Yahya Çavuş Şehitliği Türk siperleri

Şekil 42. Yahya Çavuş Şehitliği genel görünümü

4.5.2. Yabancı Anma Mekanları

Gelibolu Tarihi Alanı'nda yabancı milletlere ait anıtlar ve mezarlıklar bulunmakta olup Britanya Milletler Topluluğu ve Fransızlar tarafından ihya ve inşa edilmişlerdir. CWGC tarafından 32 mezarlık ve 6 anıt 1926 yılına kadar tamamlanmıştır. Fransızlara ait tek mezarlık, anıtları ise Fransız Anıt ve Mezarlığı'dır.

Mondros Mütarekesi'nin ardından İngilizler mezarlıklarının bulunduğu alanları düzenlemek amacıyla İngiliz Mezarlık Tescil Birimi Gelibolu Tarihi Alanı'na gelerek, mezarlıkları ve buralarda yatanların kimliklerini belirlemeye çalışmışlar, savaşta hayatını yitirenlerin büyük çoğunluğunun kimlik tespiti yapılamamıştır. Bu tarihten 1926 yılına kadar yarımadanın çeşitli yerlerinde 32 mezarlık ve 6 anıt inşa etmişlerdir (Bozkurt, 2012).

CWGC tarafından ilk mezar düzenlemeleri tel örgü, taş duvar ve çalılardan kullanılması ile oluşturulmuştur (Bozkurt, 2012). CWGC; Gelibolu'nun her alanına dağılmış dağınık mezarların, büyük ve toplu mezarlıklar hale getirilmesi kararını almıştır. Mimar John Burnet'in bölgeye gönderilmesi ile yabancı mezarlıkların mimari, anıtsal yapılara dönüşme süreci başlamıştır.

CWGC'nin hedefleri doğrultusunda tüm dünyada bulunan mezarlıkları ile benzer nitelikler göstermesi amaçlanmıştır. Tasarımlardaki temel prensipleri;

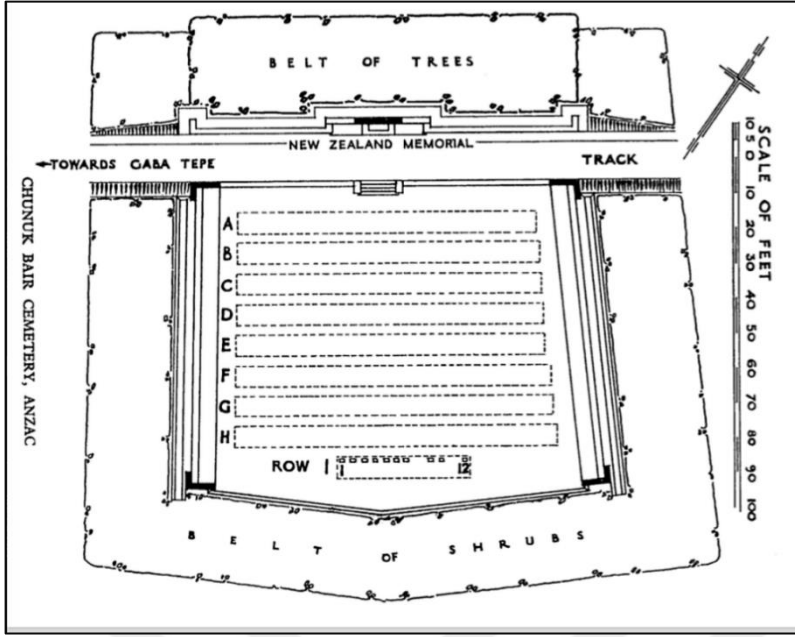
- Mezar taşlarında veya anıtlarda defnedilen her kişinin ismi bulunması gerektiği,
- Mezar taşlarının ve anıtların kalıcı olması,
- Mezar taşlarının tek tip olması,
- Askeri statü, ırk ya da dine göre hiçbir ayırım yapılmaması olmuştur.

Bu prensipler doğrultusunda Mimar Burnet'in Gelibolu'ya gelerek önce arazi çalışmasında bulunmuş ve coğrafi yapıya uygunluk ve sağlamlık göstermesinden dolayı taş hendeklerin ve ağaçların kullanılması gerektiğini savunmuştur (Yılmaz, 2008a).

4.5.2.1. Yeni Zelanda Anıtı ve Mezarlığı

Yeni Zelanda Ulusal Anıtı, Gelibolu Yarımadası'nda ölen ve mezarları bilinmeyen Yeni Zelanda askerleri adına CWGC tarafından 1925 yılında inşa edilmiştir. Conkbayırı bölgesinde Yeni Zelanda askerlerinin Tarihi Alan'daki ulaştığı son nokta olarak bilinen bu mevkide konumlandırılmıştır.

Bulunduğu bölgede yerli anma mekanlarından, Conkbayırı Anma Mekânı da bulunmaktadır. Yeni Zelanda Anıtı ile Atatürk Zafer Anıtı yan yana şekildedir. Mezarlık alanının sınırları net olarak belirlenmiş olup dörtgen yapıya sahiptir. Dörtgen şeklindeki bu mezarlığın ön cephesinde haçlı anma duvarı, diğer 3 cephesinde ise ağaç ve çalı bitkilendirmesi bulunmaktadır. Ağaç ve çalılardan yer aldığı alanlar ha-ha şeklindeki hendeklerle çevrilmiştir (Şekil 43).

Şekil 43. Yeni Zelanda Mezarlığı planı

(Commonwealth War Graves Commission, 2020)

Anzak Anma Törenleri'nin düzenlendiği bu alanın bitişiğinde Yeni Zelanda Mezarlığı bulunmaktadır (Şekil 44, Şekil 45 ve Şekil 46). 856 Yeni Zelanda askeri ismi yer almaktadır. (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016c; Commonwealth War Graves Commission, 2020).

Şekil 44. Yeni Zelanda Anıtı ve Mezarlığı

Şekil 45. Yeni Zelanda Anıtı

Şekil 46. Yeni Zelanda Anıtı ve Mezarlığı girişi

Mezarlık dikdörtgen alana sahip olup en yüksek kotta anma duvarı bulunmaktadır. Mezarlığın 3 tarafı hendek (ha-ha) ile çevrelenerek bitkilendirme çalışmaları yapılmış tek tarafında ise anma duvarı yer almaktadır. Mezarlığın içerisinde çim alan üzerine askeri düzene göre konumlandırılmış mezar taşları bulunmaktadır. Anıtta, anma duvarında ve mezar taşlarında dini semboller ön plana çıkmaktadır.

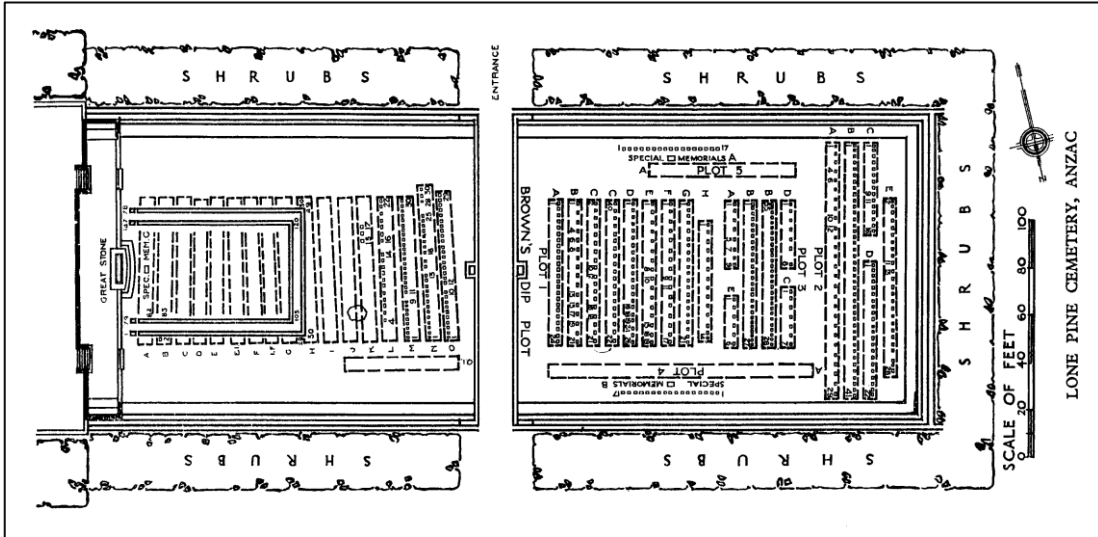
Anıt Gelibolu'daki en yüksek Yeni Zelanda Anıtı olma özelliğini taşır. Anıt 20.5 m. yüksekliğinde olup Yeni Zelandalı Mimar S. Hurst Seager tarafından tasarlanan anıt, uzun daralan taş bir pilondur. Anıtın üzerinde “Yeni Zelanda Seferi Kuvvetleri'nin Anısına- 8 Ağustos 1915- Dünyanın En Uzak Ucundan” yazısı bulunmaktadır.

Mezarlıkta bulunan tüm yapısal düzenlemeler; anıt, anma duvarı, mezar taşları, ha-ha, hudut taşı ve yürüyüş yollarıdır. Bitkisel düzenlemeler olarak mevcutta bulunan kızılçam ağaçları ve diğer çalı, otsu grubu bitkileridir.

4.5.2.2. Lone Pine Anıtı ve Mezarlığı

Conkbayırı yolu istikametinde yolun sol tarafında bulunan anma mekânı Şehitler Tepesine kurulmuştur. Mezarlık sınırlarında bulunan tek çam ağacından dolayı “Lone Pine” ismi verilmiştir. Her yıl 25 Nisan gününde Anzaklar tarafından anma törenleri bu bölgede düzenlenmektedir (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016c).

Muharebelerde can veren Yeni Zelanda askerlerine ithafen inşa edilen şehitlik CWGC mezarlık kriterlerini yansıtmaktadır (Şekil 47).

Şekil 47. Lone Pine Anıtı ve Mezarlığı

(Commonwealth War Graves Commission, 2020)

Dikdörtgen alana kurulmuş olan mezarlıkta 14 m yüksekliğinde Lone Pine Anıtı bulunmaktadır (Şekil 48).

Şekil 48. Lone Pine Anıtı

Anıtın önünde kaybedilen Anzak askerlerinin isimleri anma duvarlarında yer almaktadır. Mezarlığa giriş noktasında hudut taşları yer almaktadır. Mezarlık girişi merkez kabul edilerek mezar taşları, bilgilendirme levhası ve bitkiler simetrik konumlandırılmıştır (Şekil 49, Şekil 50 ve Şekil 51). CWGC mezarlıklarında olduğu gibi askeri hiyerarşiye göre düzenlenen mezar taşları, anıt ve anma duvarında dini semboller ön plandadır.

Şekil 49. Lone Pine Anıtı ve Mezarlığı genel görünümü

Şekil 50. Lone Pine Anıtı ve Mezarlığı mezar taşları

Şekil 51. Lone Pine Anıtı ve Mezarlığı girişinde bulunan hudut taşları

Mezarlık etrafında hendekler oluşturularak mezarlık dış çevrelerden ayrılmıştır. Hendeklerde ve mezar taşları arasında bitkilendirme yapılmıştır (Şekil 52).

Şekil 52. Lone Pine Anıtı ve Mezarlığı mezar taşı

Mezarlıkta bulunan tüm yapısal düzenlemeler; anıt, anma duvarı, mezar taşları, bilgi taşları, ha-ha, sınırlayıcı duvar, hudut taşı ve yürüyüş yollarıdır. Bitkisel düzenlemeler olarak mezarlığın adını alan Fıstık çamı, defne ve diğer çalı ve otsu grubu bitkileridir.

4.5.2.3. Anzak Tören Alanı

Anzakların ilk çıkarma yaptıkları alana konumlanan alan tören alanı olarak tasarlanmıştır. Tören alanı için proje; 1999 yılında Avustralya Savaş Mezarlıkları Ofisi'nin Barış Parkı Uluslararası Fikir ve Tasarım Yarışması sonucunda ortaya çıkmıştır. 2000 yılında inşa edilen alan; Gelibolu Yarımadası'nda Arıburnu sahilinde bulunan Anzak Koyu, Çanakkale Savaşı'nda Anzakların buradan Geliboluya çıkarma yaptıkları alandır. 600 metre uzunluğundaki Koy, Anzak ismini resmi olarak 25 Nisan 1985'teki Anzak Günü'nde almıştır.

Tören Alanı dikdörtgen yapıya sahip olup ortasından anayol geçmektedir. Denize bakan tarafında anma duvarı bulunmaktadır. Anma duvarında Çanakkale Savaşı ile ilgili 10 adet Türkçe ve İngilizce metinlerin olduğu yazıt bulunmaktadır (Şekil 53, Şekil 54). Tören alanının arka yamacında sfenks dikkat çekmektedir (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016c).

Şekil 53. Anzak Tören Alanı ve Sfenks

Şekil 54. Anzak Tören Alanı Anzac duvarı

Anzak Şafak Ayini'ne katılımcı sayısının artmasından dolayı inşa edilen alanda her yıl 25 Nisan tarihinde anma töreninin organize edildiği bölgedir (Atlas Dergisi, 2020).

CWGC'nin düzenlediği mezarlıklardan farklı bir amaç içinden yapıldığından dolayı yapısal ve bitkisel düzenlemelerde de farklılık gözlemlenmektedir. Tören alanındaki yapısal düzenlemeler; anma duvarı, çit, bilgilendirme tabelası ve yürüyüş yoludur. Tören alanı sınırlarında ağaç bulunmayıp çevresinde orman dokusu belli olmaktadır, otsu bitkilere yer verilmiştir (Şekil 55, Şekil 56 ve Şekil 57).

Şekil 55. Anzak Tören Alanı

Şekil 56. Anzak Tören Alanı denizden görünüm

Şekil 57. Anzak Tören Alanı anma duvarı

4.5.2.4 Fransız Anıtı ve Mezarlığı

Tarihi Alanın güneyinde, Morto Koyu'nda yer alan CWGC tarafından tasarlanmayan tek mezarlık olan Fransız Anıtı ve Mezarlığı 1930 yılında inşa edilmiştir. A. George tarafından tasarlanan mezarlık; Cezayir, Fas ve Senegal'den gelen Fransız askerlerinin gömülü olduğu tek Fransız mezarlığıdır. Muharebelerde ölen Fransız kuvvetlerinin askerleri 1923 yılından sonra burada toplu mezarlara nakledilmişlerdir (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016c).

Fransız Anıtı ve Mezarlığı tasarım unsurları açısından diğer yabancı anıt ve mezarlıklardan farklı nitelikler göstermektedir. Anıt, anma duvarı, mezar taşları, toplu mezarlar, temsili mezarlar bulunmaktadır.

Mezarlık alanı sınırları yüksek duvarlar ile çevrelenmiştir. Anıt mezarlığın en üst noktasına konumlandırılarak 15 metre yüksekliğindedir. Fener kulesi şeklinde tasarlanan anıtın etrafında 4 tane lahit şeklinde toplu mezarlar bulunmaktadır (Şekil 58 ve Şekil 59) (Anonim, 2021).

Şekil 58. Fransız Anıtı

Şekil 59. Fransız Anıtı ve Mezarlığı genel görünüm

Mezar taşları haç şeklinde olup dini semboller baskındır. Bitkisel materyallerin en baskın olarak kullanıldığı yabancı mezarlık olma özelliğini taşımaktadır. Yüksek duvarları çevreleyen ve anıt etrafında bulunan ağaçlar hariç diğer bitkilerde budama sanatı uygulanmıştır (Şekil 60 ve Şekil 61).

Şekil 60. Fransız Anıtı ve Mezarlığı bitkisel materyaller

İsmi tespit edilebilen tüm Fransız askerleri adına mezar taşı bulunmaktadır. Genelde haç şeklinde belirginlik gösteren mezar taşları haricinde Müslüman Fransız askerleri adına da farklı tasarımlar oluşturulmuştur (Şekil 62).

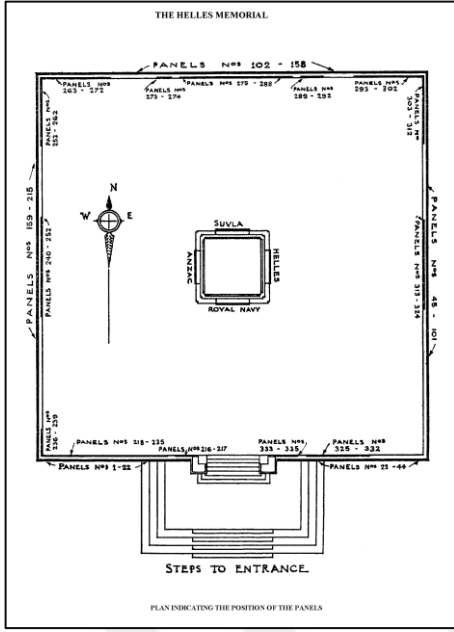
Şekil 61. Fransız Anıtı ve Mezarlığı toplu mezarlar

Şekil 62. Fransız Anıtı ve Mezarlığı mezar taşları

4.5.2.5. Cape Helles Anıtı

Tarihi Alan'ın güney ucunda Gözcü Baba Tepesi üzerine kurulmuş anıt İngilizlere ait en büyük anıt olma özelliğini taşımaktadır (Şekil 63). Anıt; Gelibolu'da muharebeler esnasında ölen 20.763 müttefik askerleri adına 1924 yılında yapılmıştır. Tepenin hâkim noktasına kurulu olan 32,9 metre uzunluğundaki anıta basamaklar ile ulaşım sağlanmaktadır.

Şekil 63. Cape Helles Anıtı planı

(Commonwealth War Graves Commission, 2020)

Anıtı çevreleyen duvarlarda muharebelere katılan tüm gemilerin ve askeri birliklerin isimleri yer almaktadır (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016c). Anma mekânı sadece anıt niteliğinde olup içerisinde mezar barındırmamaktadır. Anıt sınırları içerisinde; anma duvarı, bilgilendirme tabelaları ve hudut taşları yer almaktadır. Bitkisel materyallerden arındırılmış alanın dışında *Tamarix* sp. (ılgın) ağaççıkları dikkat çekmektedir (Şekil 64, Şekil 65, Şekil 66 ve Şekil 67).

Şekil 64. Cape Helles Anıtı

Şekil 65. Cape Helles Anıtı ön görünüm

Şekil 66. Cape Helles Anıtı bilgilendirme duvarı

Şekil 67. Cape Helles Anıtı girişi hudut taşları

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yerli ve yabancı anma mekânları hem Türk milleti hem de diğer milletler için özel bir öneme sahip olup bu alanlar 1915 yılından beri değişik koruma statülerine alınıp korunmuşlardır. Tüm yerli ve yabancı anma mekânları sit sınırları içerisinde kalmış ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Komisyonları'nca (KVTVKK) tescil ve koruma altına alınmıştır. Bu alanlarda yapılması planlanan değişiklikler KVTVKK'nca değerlendirilmektedir.

Gelibolu Tarihi Alanı'nda Çanakkale Muharebeleri'nin yaşandığı bölgelere konumlandırılan tüm anma mekanlarının oluşturulması; her milletin (Türkiye, İngiltere, Fransa, Avusturya ve Yeni Zelanda) kendi sorumluluğu altında olup rutin bakımları yapılmaktadır. Milletler anma mekanlarını oluştururken kendi dini, milli ve ulusal tasarım kriterleri doğrultusunda planlamalar ve uygulamalar yapmışlardır. Yerli ve yabancı anma mekanlarının oluşumunun; tarihsel süreçleri, tasarım kriterleri ve yapım teknikleri özellikleri farklılık göstererek, birbirlerinden bağımsız anma alanları oluşmuştur.

Bu bölümde daha önceki bölümlerde yerli ve yabancı anma mekanlarına ait peyzaj tasarım kriterlerine dair verilerin analizi yapılmış, mekanların tasarım unsurları ortaya çıkarılmış ve yapısal, bitkisel tasarım farklılıklarına yer verilmiştir.

5.1. Yerli Anma Mekanları Peyzaj Tasarım Kriterleri

Gelibolu Tarihi Alanında yerli anma mekânlarının oluşumu Çanakkale Muharebeleri esnasında yapılmaya başlanılmış olup günümüzde hala şehitliklerin ihya çalışmaları devam etmektedir. Farklı dönem ve tarihlerde oluşturulan anma mekanları birbirlerinden farklı karakterlerdedirler. İhya ve inşa edildiği döneme ait farklı mimari üsluplarca tasarlanan şehitlikler kendi aralarında ortak bağlantıları olmasına rağmen Tarihi Alan genelinde tekdüzelikten çıkmıştır. Anma mekanlarına dair genel tasarım unsurları (Tablo 9) şu şekildedir:

Tablo 9

Yerli anma mekanlarına ait yapısal ve bitkisel düzenlemeler

Anma Mekanı	Ek Sanatsal Yapılar	Yapısal Düzenlemeler	Bitkisel Düzenlemeler
Conkbayırı	Atatürk Anıtı	Bayrak direği	Çim alan
	Üsteğmen Nazif Çakmak Anıtı	Satış büfeleri	<i>Pinus brutia</i>
	Conkbayırı Kitabeleri	Wc	<i>Pinus pinea</i>
	Atatürk'ün Saatinin Parçalandığı Yer	Otopark	<i>Quercus</i> sp.
	Atatürk'ün Gözetleme Yeri	Çeşme	<i>Arbutus</i> sp.
	Siperler	Tabela/levha	<i>Caesalpinia pulcherrima</i>
	Tek Mezar	Çöp kutusu Oturma bankı	
57. Piyade Alayı Şehitliği	57. Alay Anıtı	Bayrak direği	Çim alan
	Hüseyin Kaçmaz Heykeli	Mezar taşı	<i>Buxus</i> sp.
	Rölyef	Satış büfeleri	<i>Pinus brutia</i>
		Wc	<i>Pinus pinea</i>
		Otopark	<i>Platanus</i> sp.
		Namazgah	<i>Taxus baccata</i>
		Şadırvan	<i>Thuja</i> sp.
		Çeşme	<i>Mahonia aquifolium</i>
		Oturma bankı	<i>Rosa</i> sp.
		Çöp kutusu Çit ve duvar Tabela/levha	
Şehitler Abidesi	Abide	Bayrak direği	Çim alan
	Mustafa Kemal Çanakkale'de Anıtı	Satış büfeleri	<i>Buxus sempervirens</i>
	Meçhul Asker	Cami	<i>Cupressus</i> sp.
	Temsili Mezarlık	Şadırvan	<i>Juniperus</i> sp.
	Türk Bahçesi	Wc	<i>Malus</i> sp.
	Kitabeler	Otopark	<i>Manolia</i> sp.
	Rölyef	Helikopter pisti	<i>Pinus brutia</i>
	Savaş malzemeleri	Tabela/levha	<i>Pinus pinea</i>
		Çöp kutusu Oturma bankı Çit	<i>Platanus</i> sp. <i>Prunus</i> sp. <i>Olea europea</i> <i>Thuja</i> sp. <i>Callistemon</i> sp. <i>Euonymus japonica</i>

Tablo 9'un devamı

Şehitler			<i>Laurus nobilis</i>
Abidesi			<i>Lavandula officinalis</i>
			<i>Myrtus communis</i>
			<i>Nerium oleander</i>
			<i>Photinia serrulata</i>
			<i>Pyracantha coccinea</i>
			<i>Rosa sp.</i>
Şahindere	Mustafa Efendi Mezarı	Bayrak direği	Çim alan
Şehitliği		Mezar taşı	<i>Cupressus sp.</i>
		Satış büfeleri	<i>Juniperus sp.</i>
		Wc	<i>Pinus brutia</i>
		Otopark	<i>Pinus pinea</i>
		Namazgah	<i>Robinia pseudoacacia</i>
		Şadırvan	<i>Rosmarinus officinalis</i>
		Tabela/levha	<i>Quercus sp.</i>
		Çöp kutusu	
Yahya Çavuş	Yahya Çavuş Anıtı	Bayrak direği	Çim alan
Şehitliği	Ertuğrul Tabyası	Mezar taşı	<i>Cupressus sempervirens</i>
	Siperler	Satış büfeleri	<i>Juniperus sp.</i>
		Wc	<i>Pinus sp.</i>
		Otopark	<i>Thuja sp.</i>
		Tabela/levha	<i>Quercus sp.</i>
		Çöp kutusu	<i>Euonymus japonica</i>
			<i>Nerium oleander</i>
			<i>Rosa sp.</i>

- Yerli anma mekânlarının teması; anıt ve anıt mezarlık olarak değişkenlik göstermektedir. Alanın savaş dönemindeki önemi, kullanımı ile coğrafi koşullar, ziyaretçi yönetimine göre anıt ya da anıt-mezarlık olarak kurgulanmıştır.
- Yerli anma mekânlarının tümü somut karakter göstermekte ve içerisinde ek olarak sanatsal yapıları (heykel, rölyef, savaş malzemeleri vb.) barındırmaktadır.
- Yerli anma mekânlarında milliyetçilik imgeleri ön plana çıkmıştır. Ay ve yıldız sembolleri; anıtlarda, gerçek ve temsili mezarlarda, sert zeminlerde, savaş objelerinde yer verilmiş olup başlıca ana unsur ise Türk Bayrağı'dır. Anma mekânlarının tamamında Türk Bayrağı'na yer verilmiştir.

- Yerli anma mekânları oluşturulurken çevresinde bulunan doğal, askeri, sanatsal yapılar (siperler, tabyalar, gözlem noktaları vb.) bir arada korunmuş ve tasarlanmıştır. Böylelikle yerli anma mekânlarının bütüncül algılanması artırılmıştır. Bu bütüncül yaklaşımlardan dolayı anma mekânlarının keskin, net sınırlandırmaları vardır.
- Tarihin seyrini değiştiren, stratejik kararların verildiği coğrafik yerler belirtilmiştir. Savaş coğrafyası mümkün olduğunca korunmaya çalışılmıştır. Conkbayırı anma mekânında bulunan Atatürk'ün Saatinin Parçalandığı Yer tasarıma dahil edilmiştir.
- Çanakkale Savaşı'nda üstün kararlılık, yetenek ve başarı gösteren kişiler adına anıtlar dikilmiş, savaştaki rolleri heykeller ile sembolize edilmiştir. Başta M. Kemal Atatürk olmak üzere; Ezineli Yahya Çavuş, Üsteğmen Nazif Çakmak, Gazi Hüseyin Kaçmaz ve diğer tüm askerlerimizi temsil eden anıtlar, heykeller ve rölyefler bulunmaktadır.
- Şehitlerimizi anmak amacıyla gelen ziyaretçilerin yeme-içme, ibadet, tuvalet ve hediyelik eşya vb. ihtiyaçlarına yönelik yapısal düzenlemelere de yer verilmiştir.
- Yerli anma mekânlarının ziyaretçi sayısının her geçen yıl artmasından dolayı yeni ihtiyaçların doğmasından dolayı 57. Piyade Alayı Şehitliği, Yahya Çavuş Şehitliği ve Şehitler Abidesi'nde bitkisel ve yapısal tasarımlarda değişiklikler, eklemeler olmuştur.
- Ziyaretçilerin şehitlik alanında ziyaret etme imkanını kolaylaştıracak; bilgilendirme ve yönlendirme tabelaları yer almaktadır. Yine ziyaretçilerin ihtiyaçlarını karşılayan ve destinasyon sürelerini artmasına sağlayan; otopark, oturma alanları, namazgah, şadırvan, çeşme vb. birimler oluşturulmuştur.
- Anma mekanlarının oluşumu 1915'ten günümüze kadar halen devam etmekte olup bundan dolayı ihyası ve inşasından sorumlu mimar, peyzaj mimarı, heykeltıraşlar da çeşitlilik göstermektedir.
- Bitkisel peyzaj düzenlemelerinde; doğal bitki örtüsü korunarak yeni bitkisel uygulamalara yer verilmiştir. Şehitlik içerisinde mevcutta bulunan tüm ağaçlar tasarıma dahil edilerek yapısal ve bitkisel düzenlemelerde bulunulmuştur.
- Genel bitkisel peyzaj uygulamalarında; mevcut bitki örtüsü korunarak, bölgeye uyum sağlayan, görsel kalitesi yüksek ağaç, çalı, süs bitkisi, yer örtücü ve mevsimlik çiçekler kullanılmıştır.

- Doğal bitki örtüsündeki *Pinus brutia* (kızılçam), *Pinus pinea* (fıstık çamı), *Arbutus andrachne* (sandal ağacı), *Arbutus unedo* (koca yemiş), *Quercus* sp. (meşe), *Platanus* sp. (çınar) ağaçları ve çalıları önemli yer tutmaktadır.
- Uygulamalarda bölgenin iklimine uyum sağlayan, görsel kalitesi yüksek olan ağaç ve çalılar tercih edilmiştir. Bu türler; *Buxus sempervirens* (şimşir), *Lavandula officinalis* (lavanta), *Euonymus japonica* (taflan), *Rosa* sp. (gül), *Nerium oleander* (zakkum), *Pyracantha coccinea* (ateş dikeni), *Berberis* sp. (berberis), *Callistemon* sp. (firça çalısı) vb. türler kullanılmıştır.
- Anma mekanlarının genelinde; yürüyüş yollarının kenarlarında, gerçek mezarlar çevresinde vb. alanlarda mevsimlik çiçek dikimi yapılmaktadır.
- Tören ve etkinliklerin yapıldığı alanlarda; görsel kaliteyi artırmak için tören döneminde çiçekli olacak şekilde süs bitkilerine ve mevsimlik çiçeklere yer verilmiştir.
- Bitki örtüsünün korunduğu alanlarda görselliğin artırılması sağlamak amacıyla herdemyeşil ağaç ve çalı türlerinde çeşitli budamalar yapılmış, topiary sanatı uygulanmıştır.

5.2. Yabancı Anma Mekanları Peyzaj Tasarım Kriterleri

Yabancı anma mekânlarından Conk Bayırı Yeni Zelanda Anıtı ve Mezarlığı, Lone Pine Mezarlığı ve Anıtı, Helles Anıtı CWGC tarafından 1919-1927 tarihleri arasında ihya edilmiştir. Tarihi Alan'da Fransızlara ait olan tek anma mekânı olan Fransız Anıtı ve Mezarlığı ise 1930 yılında oluşturulmuş olup savaşta can veren Cezayir, Fas ve Senegal askerlerinin kemikleri bu mezarlıkta birleştirilmiştir. Anma törenlerinin gerçekleştiği bir diğer yer olan Anzak Tören Alanı ise 1998 yılında düzenlenen Barış Parkı Yarışması ile uygulanan ilk proje olup 2000 yılında uygulanmıştır.

Yabancı anma mekanlarının peyzaj planlama ve tasarım kriterleri (Tablo 10) şu şekilde tespit edilmiştir:

Tablo 10

Yabancı anma mekanlarına ait yapısal ve bitkisel düzenlemeler

Anma Mekanı	Ek Sanatsal Yapılar	Yapısal Düzenlemeler	Bitkisel Düzenlemeler
Yeni Zelanda Anıtı ve Mezarlığı	Anıt	Mezar taşları Anma duvarı Hudut taşı Tabela Ha-ha	Çim alan <i>Arbutus</i> sp. <i>Cistus creticus</i> <i>Erica</i> sp. <i>Gaura lindheimeri</i> <i>Grevillea juniperina</i> <i>Iris germanica</i> <i>Myrtus communis</i> <i>Origanum majorana</i> <i>Osteospermum ecklonis</i> <i>Rosa</i> sp. <i>Rosmarinus officinalis</i> <i>Santolina</i> sp. <i>Thymus</i> sp.
Lone Pine Anıtı ve Mezarlığı	Anıt	Mezar taşları Anma duvarı Hudut taşı Tabela Ha-ha Bilgi taşı Duvar	Çim alan <i>Buxus sempervirens</i> <i>Chrysanthemum</i> sp. <i>Cineraria maritima</i> <i>Cistus creticus</i> <i>Dianthus</i> sp. <i>Erica</i> sp. <i>Euonymus japonica</i> <i>Euphorbia</i> sp. <i>Gaura lindheimeri</i> <i>Gazania splendens</i> <i>Iris germanica</i> <i>Laurus nobilis</i> <i>Lavandula</i> sp. <i>Origanum majorana</i> <i>Osteospermum ecklonis</i> <i>Pinus</i> sp.

Tablo 10'un devamı

			<i>Rosa</i> sp. <i>Rosmarinus officinalis</i> <i>Salvia officinalis</i> <i>Santolina</i> sp. <i>Thymus</i> sp. <i>Verbena x hybrida</i>
Anzak Tören Alanı		Anma duvarı Yürüyüş yolu Hudut taşı Tabela Çit	Çim alan <i>Iris germanica</i>
Fransız Anıtı ve Mezarlığı	Anıt Toplu mezar	Anıt Anma duvarı Sınırlayıcı duvar Mezar taşı Kuyu Tabela Yürüyüş yolu	<i>Arbutus</i> sp. <i>Cupressus sempervirens</i> <i>Myrtus communis</i> <i>Pinus</i> sp. <i>Rosmarinus officinalis</i> <i>Thuja</i> sp.
Cape Helles Anıtı	Anıt	Anıt Anma duvarı Hudut taşı Bilgi taşı Tabela Yürüyüş yolu	Çim alan <i>Santolina</i> sp. <i>Tamarix tetrandra</i>

- CWGC tarafından oluşturulan tüm dünyadaki anıt ve mezarlıkları aynı konsept üzerine kurulmuştur. 5 ana öge üzerine kurulu bu tasarımlar; haçlı duvar, mezar taşları, anma taşı, ha-ha ve hudutlardan oluşmaktadır.
- Yabancı anma mekânları farklı milletlere (İngiliz, Anzak ve Fransız) ait olmasına rağmen tüm mezarlık ve anıtlarına dini sembolleri ön plana çıkmaktadır. Dini sembolleri olan “haç” imgesi; anıtlarda, anma duvarında, mezar taşları ve başlarında yer almıştır.
- Anma mekanlarında sert zemin malzemesinden yapılan yürüyüş yolları yok denecek kadar azdır. Mezarlıklara ve anıtlara gelen ziyaretçi yoğunluğuna göre bu tür uygulamalar desteklenmelidir.

- Savaşta bulunan önemli kişiler, asker, komutan vb. adına anıt, heykel yapılmamıştır. Anma mekânlarını savaşan tüm askerlere ve kendi toplumlarına adanmışlardır.
- Soyut ve sade tasarıma sahip olan bu alanların sınırları nettir. Ha-ha şeklindeki drenaj kanalları ya da duvarlarla çevrilmiştir.
- Mezarlıkların ve anıtların etrafı keskin sınırlarla netleştirildiğinden dolayı çevresinde bulunan diğer savaş alanları ve materyalleri ile bağlantı kurulmamıştır. Savaş coğrafyası tasarımlara dahil edilmemiştir.
- Tarihi Alan'ın yılın belirli önemli dönemlerinde yoğun, diğer dönemlerde ise az sayıda yabancı ziyaretçi ağırlamasından dolayı ve aynı zamanda anma olgusunu bozmamak amacıyla ziyaretçilerin ihtiyaçlarını karşılayacak birimler oluşturulmamış, çeşitli düzenlemeler yapılmamıştır.
- Anma olgusunun daha ön plana çıkarıldığı bu alanlarda yapısal ve bitkisel peyzajında köklü değişiklikler yapılmamış, ana tasarım unsurları 1930 yılından beri korunmuştur.
- Bitkisel peyzaj düzenlemelerinde; doğal bitki örtüsü korunarak yeni bitkisel uygulamalara yer verilmiştir. Mezarlıkları içerisinde mevcutta bulunan ağaçlar tasarıma dahil edilerek yapısal ve bitkisel düzenlemelerde bulunulmuştur.
- Genel bitkisel peyzaj uygulamalarında; mevcut bitki örtüsü korunarak, bölgeye uyum sağlayan, görsel kalitesi yüksek ağaç, çalı, süs bitkilileri kullanılmıştır.
- Doğal bitki örtüsündeki *Pinus brutia* (kızılcıam), *Pinus pinea* (fıstık çamı), *Cupressus sempervirens* (mezarlık servisi), *Arbutus andrachne* (sandal ağacı), *Arbutus unedo* (koca yemiş) ağaçları ve çalıları önemli yer tutmaktadır.
- Uygulamalarda bölgenin iklimine uyum sağlayan, görsel kalitesi yüksek olan ağaç, çalı ve süs bitkileri tercih edilmiştir. Bu türler; *Lavandula* sp. (Lavanta), *Rosa* sp. (Gül), *Myrtus communis* (Mersin), *Rosmarinus officinalis* (Biberiye), *Santolina chamaecyparissus* (Lavantin), *Cistus creticus* (laden) vb. türler kullanılmıştır.

5.3. Öneriler

Bu tez çalışmasında; yerli ve yabancı anma mekanlarının yapısal ve bitkisel peyzaj düzenlemeleri irdelenmiş ve tasarım kriterleri ortaya konulmuştur. Çalışma sonucunda; elde

edilen verilere göre, yerli anma mekanları ile yabancı anma mekanlarının yapısal peyzaj tasarım kriterlerinde farklılıkların olduğu saptanmıştır.

Çalışma alanındaki anma mekanlarının; tasarım gerekçeleri, ihya ve inşasının başlangıç-bitiş süreci, ihya ve inşa eden kurum kuruluşları, tasarlayan ve uygulayanı, tasarımlardaki zaman içerisindeki değişiklikleri, milli-dini sembol kullanımı, sınırlandırma şekilleri, mekanların diğer alanlar ile kurgulanması, ziyaretçilere yönelik düzenlemeleri, tasarımların somut/soyut yönü ve kişilere yönelik düzenlemeleri özelliklerine göre farklılıklar gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Türk askerleri adına yapılması planlanan yeni anma mekânı düzenlemelerine ışık tutacak tasarım kriterleri ortaya konulmuştur.

Genel olarak yerli ve yabancı anma mekanları incelendiğinde temel farklılıklar Tablo 11’de belirtilmiştir.

Tablo 11

Yerli ve yabancı anma mekanlarına ait peyzaj tasarım kriterleri

	Yerli Anma Mekanı	Yabancı Anma Mekanı (CWGC sorumluluğu alanlar)
Tasarım gerekçesi	Mekanların savaş dönemindeki kullanımı ve önemine göre yapılmıştır. Farklı dönemlerde yapıldığından dolayı mimari farklılık göstermektedir.	Mondros Mütarekesi’nde belirlenen alanlara tip ana öge kullanılmıştır. Bunlar; anıt, haçlı anma duvarı, mezar taşı, ha-ha ve hudut taşlarıdır.
İhya ve inşa başlangıç-bitiş süreci	Savaş döneminden günümüze kadar ihya ve inşa çalışmaları devam etmektedir.	1919-1926 yılında mezarlıkları ve anıtları tamamlanmıştır.
İhya ve inşa eden kurum kuruluş	Yapımları Devlet kurumları, vakıf ve derneklerce yapılmıştır.	Commonwealth War Graves Commission (CWGC) tarafından yapılmıştır.
Tasarlayan ve uygulayan	Doğan Erginbaş, Nejat Dinçel, Ferit Özşen, Azmi Sekban başta olmak üzere birçok mimar, heykeltıraş, peyzaj mimarı tasarlamış ve uygulamıştır.	Dönemin ünlü mimarı Sir John Burnet ve S. Hurst Seager tasarlamıştır.

Tablo 11'in devamı

Tasarımlarda zaman içerisindeki değişiklikler	İnşa edildiği dönemdeki yapısal ve bitkisel düzenlemelerde değişiklikler yapılmıştır. Mevcut anma mekanlarının iyileştirilmesine yönelik çeşitli eklentiler ile bakım-onarım çalışmaları yapılmıştır.	Yapısal düzenlemelerde köklü değişikliklere gidilmemiştir. Bitkisel düzenlemelerde değişiklikler yapılmıştır.
Milli-dini sembol kullanımı	Hilal ve ay-yıldız sembolleri; anıtlarda, mezar taşlarında, bilgilendirme duvarlarında kullanılmıştır. Türk Bayrağı tüm anma mekanlarında bulunmaktadır.	İtilaf Devletleri'nin mezarlık alanları olduğundan dolayı savaşa katılan devletlere ait milli semboller kullanılmamıştır. Dini sembol olan haç imgesi; anıtlarda, anma duvarlarında, mezar taşlarında yer almaktadır.
Anma mekanı sınırları	Mekanlar genellikle net ve keskin duvarlar ile sınırlandırılmamıştır. Anma mekanları doğal sınır olarak; orman, deniz vb. alanlarla sınırlandırılmıştır.	Mondros Mütarekesi'nde belirlenen alanlar duvarlar ile çevrelenmiştir. Sınırları net ve keskindir.
Anma mekânlarının diğer alanlar ile kurgulanması	Mekanlarda net sınırlandırma bulunmadığından dolayı çevresinde bulunan tabya, heykel, rölyef, savaş malzemeleri ve savaş coğrafyası ile bütüncül tasarımlar uygulanmıştır. Tarihte önemli stratejik olayların yaşandığı alanlar da anma mekânlarına dahil edilmiştir.	Mekanlarda sınırlandırma net olduğundan dolayı diğer savaş alanları, materyalleri ile bütüncül tasarımlar yapılamamıştır. Önemli stratejik olayların geçtiği yerler tasarımlara yansımamıştır.
Ziyaretçilere yönelik düzenlemeler	Yıllık ziyaretçi sayısının 1 milyonun üzerinde olmasından dolayı otopark, satış büfeleri, wc, oturma birimi, bank vb. alanlar anma mekânları tasarımlarına dahil edilmiştir.	Hem ziyaretçi sayısının az olmasından dolayı hem de anma kurgusunun bozulmasını engellemek amacıyla ziyaretçiye yönelik düzenlemeler minimum düzeydedir.
Tasarımın somut/soyut yönü	Anma kurgusunu güçlendirmek adına anıt, heykel, rölyef, mezarlık vb. objelere daha fazla yer verilmiştir. Mekanlar daha somut karakterdedir.	Tip tasarım uygulandığından dolayı heykel, rölyef vb. unsurlar kullanılmamıştır. Mekanlar daha soyut ve sade karakterdedir.
Kişilere yönelik düzenlemeler	Savaşan askerler adına mezarlık, anıt vb. yapılmıştır. Bunun yanı sıra başta Atatürk olmak üzere savaş dönemindeki önemli insanlar adına anıt, heykel, rölyef, kitabe vb. yer verilmiştir.	Savaş dönemindeki kişiler adına anıt, heykel vb. yapılmamıştır. Yapısal ve bitkisel düzenlemeler savaşta tüm askerler adına yapılmıştır.

Yerli ve yabancı anma mekanlarının yapısal ve bitkisel peyzaj düzenlemelerine yönelik öneriler aşağıda belirtilmiştir.

- Yerli anma mekanları farklı dönemlerde ihya ve inşa edildiğinden dolayı yapısal tasarımlar bütüncül değildir. Anma mekanlarının kurgulanması, yapım amaçları ve süreçleri farklı olsa bile tasarımda bütüncüllüğün sağlanması gereklidir. Bütüncüllüğü sağlamak adına tasarımlarda kullanılan döşeme ve kaplama malzemeleri tekrar değerlendirilmeli ve malzeme çeşitliliği minimum düzeyde tutulmalıdır.
- Yerli anma mekanlarının genelinde bütüncüllüğün sağlanması gerektiği gibi mekanların özelinde de bütüncül tasarımlar uygulanmalıdır. Mekanlarda minimum düzeyde döşeme ve kaplama malzemesi kullanılmalıdır.
- Yerli anma mekanlarının geneline yönelik tasarımlar kriterleri değerlendirmeleri sonucunda tip tasarımlar geliştirilmelidir. Otopark, bilgilendirme ve yönlendirme levhaları, oturma bankları, çöp kutuları, satış üniteleri, namazgah, şadırvan vb. ziyaretçilere yönelik tasarımlar tek tip uygulanmalıdır. Düzenlemelerin malzeme, renk, doku, boyut vb. özellikleri benzerlik göstermelidir.
- Yerli anma mekanlarının taşıma kapasiteleri araştırılmalıdır. Ziyaretçilerin anma, otopark, ibadet, dinlenme vb. ihtiyaçlarının yoğun ve uzun süre kullanıldığı alanlar tespit edilmeli ve tespitler sonucunda köklü değişikliklere gidilmelidir.
- Yerli anma mekanlarında savaşa dair mekânsal düzenlemeler ile ziyaretçilere yönelik ihtiyaç alanları bir arada, plansız şekildedir. Bu durum ziyaretçilerin anma mekanını algılamalarında ve tanımlamalarında karışıklığa neden olmaktadır. Anma kurgusunun güçlendirilmesi adına ihtiyaç birimleri anma mekanlarından ayrılmalıdır.
- Yerli anma mekanlarında ziyaretçi yoğunluğunun fazla olduğundan ve ziyaretçilerin ihtiyacının karşılanması gerektiğinden dolayı ziyaretçilere yönelik birimler plansız ve dağınık konumlandırılmıştır. Bu durumu engellemek adına ziyaretçiye yönelik birimler belirli alanlarda toplanmalıdır.
- Otobüs, otomobil, bisiklet otopark taşıma kapasiteleri hesaplanmalı, anma mekânı kurgusunu engellemeyecek alanda konumlandırılmalı ve otopark döşemesinde zemin geçirimsizliği yüksek materyaller kullanılmalıdır.

- Yerli anma mekanlarının ilk algılandıkları giriş bölümlerinde ziyaretçilerin anma kurgusunu zayıflatacak düzenlemeler engellenmelidir. Mekanların girişinde ziyaretçilere yönelik birimlere yer verilmemelidir.
- Anma mekanları içerisinde ve çevresinde bulunan bitkisel peyzaj öğeleri mümkün olduğunca korunmalıdır.
- Bitkisel peyzaj düzenlemelerinde öncelikle bitki örtüsünde bulunan bitkiler tercih edilmelidir. Çanakkale yöre iklimine uygun; kuraklığa, tuzluluğa dayanıklı, bakım işlemleri kolay bitkiler kullanılmalıdır.
- Bitkisel peyzaj düzenlemelerinde mekânın kullanım amacına uygun yoğunlukta bitkilendirme yapılmalıdır.
- Conkbayırı Anma Mekânı ile Yeni Zelanda Anıtı ve Mezarlığı aynı bölgede bulunduğu için, Çanakkale Muharebeleri'nde önemli yer tutması ve yoğun ziyaretçiye ev sahipliği yaptığından dolayı bu alanda köklü değişikliklere gidilmelidir.
- Conkbayırı Kitabeleri ile Atatürk Zafer Anıtı arasında bağlantı kurulmalıdır. Ziyaretçilerin bu alana giriş-çıkış noktaları düzenlenmeli ve ziyaretçilere tur güzergahı sunulmalıdır.
- Conkbayırı Anma Mekânı aynı zamanda savaş coğrafyasıdır. Bu coğrafya mümkün olduğunca korunmalıdır. Jeomorfolojiyi bozmayacak şekilde yürüyüş yolu düzenlemeleri yapılmalıdır.
- Conkbayırı Anma Mekânı içerisinde birçok yapıyı barındırır. Bu yapılar anma mekanının kurgulanmasını zayıflatmaktadır. Conkbayırı bölgesinin Çanakkale Muharebeleri'ndeki önemi haricindeki yapılar mümkünse taşınmalıdır.
- Conkbayırı Anma Mekanı'nda jeomorfolojiyi korumak, anma mekanını tanımlamak ve ziyaretçi kullanımını artırmak amacıyla Conk Tepesi bölgesinde zemin geçirimsizliği yüksek kaplama malzemesi kullanılmalıdır.
- Conkbayırı Anma Mekanı'nı coğrafik özellikler sınırladığından ve çam ağaçlarının bulunmasından dolayı bitkisel peyzaj düzenlemeleri minimum düzeyde tutulmalı ve orman bitki örtüsünde bulunan bitkiler tercih edilmelidir.
- 57. Piyade Alayı Şehitliği yakın çevresinde bulunan şehitlik ve anıt ile ilişkilendirilmelidir. Ziyaretçi tur güzergahlarına bu noktaları ekleyecek tasarımlar, yönlendirmeler yapılmalıdır.

- 57. Piyade Alayı Şehitliği'nde bitkisel peyzaj düzenlemelerinde Çanakkale yöre iklimine uygun bitkiler tercih edilmelidir.
- Şehitler Abidesi'ne gelen ziyaretçilere yönelik farklı alanlarda otoparklar ve yaya girişleri vardır. Ziyaretçilerin giriş ve çıkış noktaları, rotaları ile otoparklar tekrar düzenlenmelidir.
- Şehitler Abidesi'nde ziyaretçilere yönelik ihtiyaç birimleri belirli alanlarda toplanmalıdır.
- Şehitler Abidesi'nde geniş âtıl duran sert zeminler değerlendirilmelidir ya da bitkisel peyzaj alanlarına dönüştürülmelidir.
- Şehitler Abidesi'nin bütününün algılanmasını sağlayacak ve ziyaretçiyi yönlendirecek tabelalara yer verilmelidir.
- Şehitler Abidesi'nde bitkisel peyzaj düzenlemelerinde Çanakkale yöre iklimine uygun bitkiler kullanılmalıdır. Mevcutta bulunan çam ağaçlarına bakım işlemleri yapılmalıdır.
- Şehitler Abidesi'nde tören alanı geniş yüzeye sahip olup bu alanın zemin geçirgenliği yüksek malzeme ile değiştirilmesi gerekmektedir.
- Şehitler Abidesi'nde ziyaretçilere yönelik dinlenme alanları artırılmalıdır.
- Şehitler Abidesi'nde yeşil alanlar ile yürüyüş yolunu ayıran yüksek boylu ferforje çitler yerine farklı sınırlayıcılar kullanılmalıdır.
- Şehitler Abidesi'nin genelinde malzeme çeşitliliği azaltılmalıdır.
- Şehitler Abidesi ile Türk Bahçesi arasında tasarım farklılıkları minimize edilmelidir. Yürüyüş yolları, mezarlar, tabelalar dil birliği sağlamalıdır.
- Şahindere Şehitliği'nin giriş-çıkış noktaları ve ziyaretçi güzergahları planlamaları yapılmalıdır. Ziyaretçileri ilk anma mekanı karşılamalıdır.
- Şahindere Şehitliği'nde ziyaretçilere yönelik birimler anma mekanı uzağında ve bir arada konumlandırılmalıdır.
- Şahindere Şehitliği'ndeki gerçek mezarlık alanı anma mekanı sınırları içerisine dahil edilip ziyaretçilerin anma eylemlerini yapmalarına fırsat veren tasarımlar oluşturulmalıdır.
- Şahindere Şehitliği içerisindeki kabalak şeklindeki mezar taşları bakımsız bir görünüme sahiptir. Mezar taşlarının malzemesinde değişikliğe gidilmesi gerekmektedir.

- Şahindere Şehitliği'nde mezar taşlarını çevreleyen bordürler yenileri ile değiştirilmelidir.
- Yahya Çavuş Şehitliği girişi, çıkışı ve otopark alanı tekrar ele alınmalıdır. Anma mekânı algısını zayıflatacak birimler mekândan ve mekân girişinden uzakta konumlandırılmalıdır.
- Yahya Çavuş Şehitliği'nin yakın çevresinde bulunan Ertuğrul Tabyası ile bağlantısının güçlendirilmesi gerekmektedir.
- Yahya Çavuş Şehitliği'nde bulunan Türk Siperleri'nin ziyaretçiler tarafından algılanmasının ve ziyaret edilmesine imkân verilmelidir.
- Yahya Çavuş Şehitliği'nde bitkisel peyzaj alanları yenilenmelidir.
- Yabancı anma mekanlarında ziyaretçilere yönelik düzenlemeler hiç bulunmamaktadır. Ziyaretçilerin anma eylemlerini rahat yapabilmeleri adına mekân kurgusunu bozmayacak konumda ve minimum sayıda otopark alanına yer verilmeli, oturma alanları konumlandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akay, E. (2016). “Zıtların Buluşması: Tedirgin Edici Miras ve Üstün Evrensel Değer”. *Mimarist Dergisi*, 56, 49-56.
- Akbulut, D. (2010). “The Effects of Different Students Backgrounds In Basic Design Education”. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2 (2), 5331–5338.
- Akingüç, G. (2010). *Tarihi Süreç İçinde Çanakkale Muharebeleri ve Muharebe Alanları*. Ajans 2023: İstanbul.
- Akpınar, E. (2007). “Türkiye’nin Dünya Mirası Listesi’ndeki Yeri ve Yeni Bir Aday Önerisi”. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 81-106.
- Aliağaoğlu, A. (2008). “Savaş Alanları Turizmi İçin Tipik Bir Yer: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı”. *Millî Folklor*, 20 (78), 88-104.
- Anonim (1944). “Çanakkale Zafer ve Meçhul Asker Anıtı Müsabakası”. *Mimarlık Dergisi*, 1944/03/04, 147-148, (52-74).
- Anonim (2021). Morto Bay French National Cemetery, Gallipoli. Erişim: 21 Temmuz 2021. <https://www.wwlcemeteries.com/morto-bay-french-national-cemetery.html>
- Aslan, D. (2004). “Peyzaj Mimarlığında Kuram Sorunu”. *Arredamento Dergisi*, 12, 44-47.
- Atalay, N. (2018). “Savaş ve Ölüm Olguları Bağlamında Anma Mekanları: Gelibolu Yarımadası, Tirgu Jiu Parkı, Vietnam Gazileri Anıtı”. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 7 (52), 1499-1505.
- Atay, L., Yeşildağ, B. (2010). “Savaş Alanları ve Turizmi”. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 65-72.
- Atlas Dergisi (2020). Çanakkale’de Gezilecek Yerler. Erişim: 20 Ocak 2020. <https://www.atlasdergisi.com/gundem/canakkale-gezi-rehberi-canakkalede-gezilecek-yerler.html>
- Atsız, H. N. (2019). *Çanakkale’ye Yürüyüş*. Ötüken Yayıncılık: İstanbul.
- Bademli, R. (2000). *Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Tespit ve Değerlendirme*

Çalışmaları Raporu. Milli Parklar Genel Müdürlüğü Yayınları: Ankara.

Behbahani, I.H., Pouya, S., Pouya, S., Demir, S. (2013). “Memorial Garden Design With The Use Of Symbolic Receptions Of The Plants”. *In International Conference on Civil Engineering Architecture and Urban Sustainable Development*. December 18-19, Tabriz-Iran, 18-19.

Bildir, K., Dalgıç, A., Güler, O., Kayaalp, Y. (2015). “Hüzün Turizmi: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkını Ziyaret Eden Yabancı Turistlerin Deneyimleri”. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 12, 23.

Booth, N. K. (1989). *Basic Elements of Landscape Architectural Design*. Waveland Press: İngiltere.

Botol, G. (1997). *Sociology of war*. Scientific and cultural publications book. Tehran, İran.

Bozkurt, A. (2012). “Gelibolu Yarımadası’nda İtilaf Blokuna Ait Harp Mezarlıklarının İnşası ve Statüsü”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 28 (84), 57-101.

Bozkurt, C. (2015). “Çanakkale Şehitleri Abidesi’nin İnşaatı ve Türk Kamuoyundaki Yankıları”. *Turkish Studies (Elektronik)*, 10 (5), 79-94.

CATAB Arşivi (2020). *Çanakkale Şehitlikleri*.

Commonwealth War Graves Commission (2020). Gelibolu Mezarlıkları. Erişim: 10 Mayıs 2020. <https://www.cwgc.org/search-results/?Term=gallipoli>

Corner, J. (1999). *Recovering Landscape: Essays in Contemporary Landscape Architecture*. Princeton Architectural Press: New York.

Çanakkale İçinde Bir Kent Günlüğü (2020). Şehitler Abidesi’ndeki Hata Giderildi. Erişim: 10 Mayıs 2020. <https://www.canakkaleicinde.com/sehitler-abidesindeki-hata-giderildi>

Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı (2021). Çanakkale Savaşları. Erişim: 5 Ocak 2021. <https://catab.ktb.gov.tr/TR-121061/canakkale-savaslari.html>

Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı (2016a). Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı 1/25.000 Ölçekli Tarihi Alan Planı Açıklama Raporu.

Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı (2016b). Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Planları Araştırma, Analiz, Sentez ve Değerlendirme Raporu.

Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı (2016c). *Gelibolu Tarihi Alanı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Kitapları Dizisi 1.: İstanbul.

Çanakkale Şehitlik (2021). Conkbayırı. Erişim: 21 Ocak 2021.
<https://www.canakkalesehitlik.net/conkbayiri.html>

Çanakkale Valiliği (2018). Eceabat. Erişim: 15 Ağustos 2015.
<http://www.canakkale.gov.tr/eceabat>

Çelik, S., Can, M., Gökçe, F., Akagündüz, M. (2015). “Başkomutan ve Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parklarının Savaş Alanları Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi”, *16. Ulusal Turizm Kongresi*, 12-15 Kasım 2015, Çanakkale. 1253-1267.

Çiftçi, G., Küçükaltan, D., Yetgin, D. (2015). “Savaş, Barış ve Turizm Perspektifinde Çanakkale Örneği”. *16. Ulusal Turizm Kongresi*, 12-15 Kasım 2015, Çanakkale. 924-935.

Demir, S., Pouya, S., Demirel, Ö. (2016). “Bazı Anı Bahçelerinin Peyzaj Tasarım İlkeleri Açısından İrdelenmesi”. *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 1 (1), 12-25.

Demiralay, A. (2009). Büyük Taarruz ve Büyük Taarruz Şehitlikleri. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Doğaner, S. (2006). “Savaş ve turizm: Troya ve Gelibolu Savaş Alanları”. *Türk Coğrafya Dergisi*, 46, 1-21.

Dong-Dong, Z., Yu-Shan, S., Song, L.L. (2009). “Study on sustainable landscape design of abandoned quarries: An example: Zhushan ecological park in Xuzhou”. *Procedia Earth and Planetary Science*, 1 (1), 1107-1113.

Engin, V. ve Albayrak, M. (2016). *Çanakkale 1915*. Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları: Ankara. ISBN:978-975-17-3832-5.

Erdem, U. (2007, 20 Mart). 9 bin güllü şehitlik, *Hürriyet Gazetesi*.

Esenkaya, A. (2020). “Gelibolu Yarımadası’nda Şehitlik, Mezarlık ve Anıtlar”. *Çanakkale*

Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Eğitim Kitapları Dizisi-2. (75-90). Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları-16: İstanbul.

Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı (2003). *Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı (UDGP).*

Gezen, B. (2013, 21 Ağustos). Şehitler Abidesi 100'ncü yıla hazırlanıyor, *Hürriyet Gazetesi.*

Google Earth (2022, Haziran 1). Eceabat-Çanakkale.

Gough, P. (1998). "Memorial Gardens As Dramaturgical Space". *International journal of heritage studies*, 3 (4), 199-214.

Gündüz, B. (2008). Gelibolu Kenti ve Çevresinin Peyzaj Potansiyelinin Saptanması. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

Gürler, E.E., Özer, B. (2013). "The effects of public memorials on social memory and urban identity". *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 82, 858-863.

Gürler, E.E., Özer, B., Yetişkin, E. (2016). "Hafızanın Arayüzü Olarak Anma ve Anma Mekanları: Gelibolu Yarımadası Örneği". *Mimar. İst*, 56, 73-79.

Gürler, E.E., Özer B. (2017). "Bir Gündelik Hatırla(t)ma Deneyimi Olarak Anı Parkları". *Kentli Dergisi*, 4, 75-78.

Güzel M., Atabeyoğlu Ö. (2021). "Peyzaj Mimarlığı Açısından Mekânsal Bellek Kavramı Olarak Hüzün Turizmi". *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 477-492.

Hall, J., Basarin, J. (2009). "The Importance Of Satisfaction, Word Of Mouth And Recommending Behavior In Battlefield Commemorative Event Tourism: Gallipoli a Case Study". *In ATMC 2009: 3 rd Advances in Tourism Marketing Conference proceedings. Bournemouth University. January 2009, Bournemouth, England.*

Ilgar, R. (2015). "Mabetleşen bir mekân: Gelibolu Yarımadası tarihi savaş alanları turizmi". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 19, 1-20.

İlarslan, R., Çırpıcı, A., Malyer, H. (1990). "Gelibolu Tarihi Milli Parkı Florası". *Anadolu Üniversitesi Fen-Edebiyat Dergisi*, 2, 37-64.

- İlsay, S., Doğdubay, M. (2015). “Çanakkale Yöresinin Hüzün (Dark) Turizmi Potansiyelinin Swot Analizi Yoluyla İncelenmesi”, 16. *Ulusal Turizm Kongresi*, 12-15 Kasım 2015, Çanakkale. 1612-1620.
- Kaya, B., Yolal, M. (2015). “Toplumsal Bellek, Ulusal Kimlik ve Avustralyalı Turistlerin Gelibolu Deneyimi”. 16. *Ulusal Turizm Kongresi*, 12-15 Kasım 2015, Çanakkale. 1494-1511.
- Kıbil, M. (2018). “Çanakkale’de Yıkılan Türk Anıtları”. *Yeditepe Üniversitesi I. Uluslararası Türk Kültürü ve Tarihi Sempozyumu*, 19-20-21 Nisan 2018, İstanbul. 546-548.
- Korkut, A., Şişman, E., Özyavuz, M. (2010). *Peyzaj Mimarlığı*. Verda Yayıncılık. ISBN 978- 605-88381-0-9.
- Kurnaz, H., Yücel, M., Kurnaz, A. (2015). “Savaş Alanları Turizminin Coğrafi İşaretleme İle Değerlendirilmesi: Ege Bölgesi Savaş Alanları Örneği”. 16. *Ulusal Turizm Kongresi*, 12-15 Kasım 2015, Çanakkale. 1131-1147.
- Leonardi, M. (2009). “Landscape, Urban and Architectural Design and Aesthetics”. In: *4th. Livenarch International Congress, RE/DE Construction in Architecture*, 9-11 Temmuz 2009, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon. 99-109.
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü (2022). Çanakkale ili iklim verileri. Erişim: 20 Mayıs 2022. <https://www.mgm.gov.tr/tahmin/il-ve-ilceler.aspx?il=Canakkale>
- Milburn, L.A.S., Brown, R.D. (2003). “The relationship between research and design in landscape architecture”. *Landscape and urban planning*, 64 (1-2), 47-66.
- Mütercimler, E. (2005). *Korkak Abdul'den Coni Türk'e Gelibolu 1915* (5. Baskı). Alfa Yayınları: İstanbul.
- Norden, D.T. (2003). A Constructivist Model for Public War Memorial Design that Facilitates Dynamic Meaning Making. PhD Dissertation (Doktora Tezi). Virginia Tech., Blacksburg, Virginia, USA.
- Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (2005). *Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I*. Erişim: 13 Mayıs 2021,

<https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/osmanli-arsivi-yayinlar/OSMANLI%20BELGELER%C4%B0NDE%20%C3%87ANAKKALE%20MUHAREBELER%C4%B0-1.pdf>

Özer, B. (2015). “Hafıza Mekanlarının Tasarımı: Anmayı Anıtlarla Sınırlandırmak”. *Türkiye’de Anıtlar ve Anıtların Yolları Paneli*, 18 Mart 2015, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Özçelik, H. (2012). Gelibolu-Waterloo Karşılaştırması Yoluyla Türkiye’de Keder Turizmi Potansiyeli Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Öztürk, C. (2003). Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Kaynak Değerleri. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı ABD, Seminer Raporu, Çanakkale.

Öztürk, C. (2005). Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı’nın Koruma-Kullanım İlkeleri Yönünden İrdelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

Pouya, S., Pouya, S., Hedayati, A. (2013). “Achieving The Basic Principles Fort He Memorial Garden Design With The Use Surveying The Number Of Global Memorial Gardens”. *7th National Conferences on World Environment Day*. 21 May 2013, Tehran-Iran. 1-9.

Pouya, S., Behbahani, H.I., Pouya, S. (2014). “The War Memorial Garden Design”. *Arts and Design Studies*, 26, 68-76.

Sağlık, A., Kelkit, A., Sağlık, E. (2012). “İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı’nın İncelenmesi”. *2.Ulusal Kırsal Turizm Sempozyumu*, 20-22 Eylül 2012, Aksaray. 35-45.

Sağlık, A., Sağlık, E., Kelkit, A. (2014). “Bisiklet Turizmi Açısından Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı’nın İncelenmesi”. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 4 (1), 84-90.

Sayılr, B. (2020). “Çanakkale Savaşı Sonrası Şehitlik ve Mezarlıklar,

Sorunlar/Tartışmalar/Çözümler, Şehitliklerimizin Bugünkü Durumuna Bakış”. *Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Eğitim Kitapları Dizisi-2*. (113-132). Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları-16: İstanbul.

Shirgir, E. (2005). Environmental designing of memorial garden of Bam earthquake with the aim of qualifyingç. Master Thesis, Master’s degree in environmental design, University of Tehran, Iran.

Siyako, M., Bürkan, K.A., Okay, A.İ. (1989). “Biga ve Gelibolu Yarımadalarının Tersiyer Jeolojisi ve Hidrokarbon Olanakları”. *TPJD Bülteni*, 1 (3), 183-199.

Soylu, Y. (2013). Turistik Destinasyonlarda Taşıma Kapasitesi: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Sınmaz Sönmez, C. (2015). “Çanakkale Savaşları’nı Anma ve Kutlama Etkinlikleri (1916-1938)”. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 19, 173-195.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (1983). *Çanakkale Turizm Envanteri*.

T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı (2013). *Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Çanakkale Destanı Tanıtım Merkezi*. T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı: Ankara.

T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı (2015). *Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Ekosistem Tabanlı Fonksiyonel Orman Amenajman Planı 2015-2034*.

Tekşüt, İ. (2012). *Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi (4 Haziran 1915-9 Ocak 1916)*. Genelkurmay Basımevi: Ankara.

Turrill, W., Yalırık, F. (2014). “Gelibolu Yarımadasının Florası”. *Journal of the Faculty of Forestry Istanbul University*, 85-107.

Türkiye Nüfusu (2022). Eceabat Nüfusu-Çanakkale. Erişim: 10 Mayıs 2011. https://www.nufusu.com/ilce/eceabat_canakkale-nufusu

Türkiye Nüfusu İl İlçe Mahalle Köy Nüfusları (2022). Eceabat Nüfusu, Çanakkale. Erişim: 10 Mayıs 2011. <https://www.nufusune.com/eceabat-ilce-nufusu-canakkale>

- Uca, A. (2002). “Çanakkale Zaferi Osmanlı Parlamentosu’nda Nasıl Yankı Buldu?”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 9 (19), 255-279.
- Yalçınar, C.C., Kurban, Y.C., Gündoğdu, E., Yücel, M.A. (2021). “Gelibolu Yarımadası Savaş Arkeojeofiziği Çalışmaları: Şahindere Şehitliği ve Lone Pine Anıtı Örnek Bölgeleri”. *Journal of Advanced Research in Natural and Applied Sciences*. 7 (3), 408-422.
- Yaşar, O. (2001). “Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı (Barış Parkı), Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”. *Türk Coğrafya Dergisi*, 36, 171-201.
- Yaşar, O., Şeremet, M. (2008). “Türkiye’de Milli Park Eğitime İlişkin Bir Araştırma: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı”. *Journal of International Social Research*, 1 (5).
- Yaşlıca, E., Tanrıvermiş, E., Akay, A. (1999). “Peyzaj Tasarımının Kentsel Tasarım Süreci İçindeki Yeri”. *Türkiye 10. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu Çerçevesinde Bir Değerlendirme*, Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.
- Yeşildağ, B. (2010). Savaş Alanları Turizmi: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Yeşildağ, B., Özkök, F. (2021). “Savaş Alanlarında Algılanan Hizmet Kalitesi, Destinasyon İmajı ve Davranışsal Niyetler İlişkisi: Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı Örneği”. *Journal of Global Tourism and Tchnology Research*, 2 (2), 87-101.
- Yılmaz, A. (2008a). Architectural Memorialisation of War: Ars Memoriae and The Landscape of Gallipoli Battles. PhD Dissertation (Doktora Tezi). İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, İzmir.
- Yılmaz, A. (2008b). “Anıtların Söyleminin Dönüşümü: Gelibolu Savaşı’nı (Karşı)-Anıtların Söyleminin Dönüşümü: Gelibolu Savaşı’nı (Karşı)-Anıtların Söyleminin Dönüşümü”. *Mimarlık Dergisi*, 341, 40-43.
- Yılmaz, A. (2011). “Bellek Topoğrafyasında Özgürlük: Gelibolu Savaş Alanları ve Mekânsal Bir Deneyim Olarak Hatırlama”. *Nasıl Hatırlıyoruz*, 187-216.